

T.C.
MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**İKTİSADİ DÖNÜŞÜM VE ŞEHİR:
1983-2014 ARASINDA ÜÇ SEKTÖR ÜZERİNDEN İSTANBUL'DAKİ
DEĞİŞİMİN İZLENMESİ**

ERHAN ERKEN

D2170040

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ALİ RESUL USUL

İSTANBUL-2022

T.C.
MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**İKTİSADİ DÖNÜŞÜM VE ŞEHİR:
1983-2014 ARASINDA ÜÇ SEKTÖR ÜZERİNDEN İSTANBUL'DAKİ
DEĞİŞİMİN İZLENMESİ**

ERHAN ERKEN

D2170040

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ALİ RESUL USUL

İSTANBUL-2022

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Öğrencinin Adı ve Soyadı

Erhan Erken

İmza

İÇİNDEKİLER

<i>İÇİNDEKİLER</i>	<i>ii</i>
<i>ÖZET</i>	<i>vi</i>
<i>ABSTRACT</i>	<i>vii</i>
<i>GİRİŞ</i>	<i>1</i>
1 CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL	9
1.1 Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde İstanbul’da Planlama Çalışmaları	9
1.2 Henri Prost’un İstanbul’u Planlama Dönemi	10
1.2.1 Deniz Ulaşımı ve Limanlar.....	12
1.2.2 Şehir İçi Ulaşım	12
1.2.3 Sanayi ve Ticaret.....	13
1.2.4 Eğitim Sağlık ve Kültür	13
1.2.5 Spor Sahaları, Yeşil Sahalar.....	14
1.2.6 Anadolu Yakasında, Üsküdar ve Kadıköy Arası Düşünülenler	14
1.3 Henri Prost’un Planları İçinde Gerçekleşenler	14
1.4 Prost Planıyla İlgili Yapılan Çeşitli Yorumlar	15
1.5 Haliç’in Heterojen Yapısının Dağıtılması	18
1.6 DP Döneminde (1950-1960) İstanbul’un Planlanması	19
1.6.1 DP İktidarının Hemen Öncesi ve DP İktidarının İlk Yılları	19
1.7 Luici Piccinato’nun İstanbul Planı.....	21
1.8 1960-1980 Arasında Ana Hatları ile İstanbul’daki Planlama Çalışmaları	23
1.9 Büyükşehir ve Büyükşehirlerle İlgili Bazı Kavramsallaştırma Çalışmaları	25
1.10 5 Yıllık Kalkınma Planlarında İstanbul’un Ele Alınışı	27
1.10.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)	28
1.10.2 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972).....	29

1.10.3	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)	29
1.10.4	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi: (1979-1983)	30
2	KÜRESELLEŞME, DÜNYA EKONOMİSİ VE 1980'LER	33
2.1	Küreselleşmenin Safhaları ve 1980 Sonrası	33
2.1.1	Küreselleşmenin Birinci Safhası (1870-1914)	33
2.1.2	Küreselleşmenin İkinci Safhası (1914-1980)	34
2.1.3.	Küreselleşmenin Üçüncü Safhası (1980-.....)	35
2.2	Küreselleşmenin Boyutları	38
3	KÜRESEL DEĞİŞİMLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	41
3.1	Cumhuriyet Sonrasındaki Ekonomik Değişimlerin Türkiye'ye Etkileri	41
3.2	1980 Sonrası Türkiye'nin İktisadi Dönüşümü ve Sektörlere Olan Etkisi	42
3.2.1	Türkiye'de Neoliberal Politika Enstrümanları	42
3.2.2	1980 Sonrasında Türkiye'de Dışa Açık Bir Ekonomik Yapılanma	44
3.2.3	Toptancı Piyasalarının Zayıflaması ve Yeni Gelişen Perakende Satış Zincirleri 47	
3.3	Büyükşehir Belediyelerinin Ortaya Çıkışı ve ANAP'ın İBB Dönemi	55
3.3.1	3030 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu	56
3.3.2	Bedrettin Dalan'ın Büyükşehir Belediye Başkanlığı Dönemi (1985)	59
3.4	Bedrettin Dalan Sonrası İstanbul'daki Gelişmelerde Belediyelerin Rollerini	63
3.4.1	Recep Tayyip Erdoğan'ın Belediye Başkanlığı Dönemine Kısaca Bakış	63
3.4.2	İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP)	65
3.5	1980 Sonrası İstanbul'daki Mekânsal Hareketlere Genel Bir Bakış	67
3.5.1	Merkezî İş Alanlarında Değişme ve Yeni Alt Merkezlerin Oluşumu	69
3.5.2	İstanbul'daki İş Alanlarının Merkezden Çevreye Taşınması Süreci ve Sanayisizleşme	71
4	İSTANBUL'DAKİ EKONOMİK DÖNÜŞÜM İÇİNDE İTO'NUN YERİ	74
4.1	İTO'nun Kısa Tarihi	74
4.1.1	Dersaadet Ticaret Odası'nın Kuruluşu	74
4.1.2	Dersaadet Ticaret Odasının İlk Üyeleri ve Yönetimi	74

4.2 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) Kuruluşu	75
4.3 İstanbul Dünya Ticaret Merkezi'nin Kuruluşu	78
4.4 İTO'ya Üyelik, İTO'da Meslek Komiteleri, Kurumsal Yapı, Bağlı Kuruluşlar ve Temsil Edildiği Yapılar.....	79
4.5 İTO'nun İstanbul İktisadi Hayatındaki Yeri.....	80
4.5.1 İstanbul Ticaret Odası'nın Hissedarı Olduğu Şirketler.....	81
4.5.2 İTO'nun Kurucusu Olduğu Vakıflar.....	82
4.6 İTO ve Eğitim	85
4.7	86
İTO'nun Tekstil, Gıda ve Kuyumculuk Sektörleri ile İlgili Çalışmaları ve İstanbul'daki Mekânsal Dönüşümdeki Rolü.....	86
4.7.1 İTO ve Tekstil Sektörü	88
4.7.2 İTO ve Gıda Sektörü	94
4.7.3 İTO ve Kuyumculuk Sektörü.....	99
5 İSTANBUL'DA TEKSTİL SEKTÖRÜ	102
5.1 İstanbul'da Tekstil Sektörünün Cumhuriyet Sonrasındaki Tarihi	102
5.1.1 Sümerbank'ın Kuruluşu, Kısa Tarihi ve Tekstil Sektörü İçin Önemi	103
5.1.2 Tekstil Sektörünün Önemli Bir Merkezi: Sultanhamam Çarşısı	105
5.1.3 Sultanhamam'dan İlk Toplu Taşınmanın Başlaması: İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ)	109
5.2 1984 Sonrası Değişen Şartların Tetiklediği Taşınmaların Arka Planı.....	110
5.3 Konfeksiyon Sanayinin Gelişmesi ve İhracatın Artması ile Ortaya Çıkan Yeni Merkezler: Osmanbey ve Merter	115
5.4 Bayrampaşa'da Tekstilin Gelişimi	119
5.5 Rusya ve Türki Cumhuriyetlere İhracatla Öne Çıkan Bir Diğer Tekstil Bölgesi: Laleli	
121	
5.6 Tekstil Sektörünün En Önemli Projelerinden Tekstilkent ve Giyimkent	125
5.6 Tekstil Eğitiminde Değişim: "Alaylı"dan "Mektepli"ye Doğru	131
6 İSTANBUL'DA GIDA SEKTÖRÜ	133

6.1	İstanbul’da Gıda Sektörünün Kısa Tarihi	133
6.2	1980 Sonrası Mekânsal ve Yapısal Dönüşüm	136
6.2.1	Sebze, Meyve ve Karpuz Halinin Eminönü’nden Taşınması	136
6.2.2	Kuru Gıdacıların Eminönü’nden Taşınma Süreci: “Rami”den “Maga Center”a Değişen ve Değişmeyen hususlar	140
6.2.3	Tedarik Zincirindeki Değişim, Ev Dışı Tüketime Büyümesi ve ‘Görülme- yen Uzlaş’	146
7	KUYUMCULUK SEKTÖRÜ.....	151
7.1	Kuyumculuk Sektörünün İstanbul’daki Tarihî Mekânı: Kapalıçarşı	151
7.2	Altın Mevzuatının 1980 Sonrası Geçirdiği Değişiklikler ile Sektöre Etkisi: Dışa Açılma, Liberalizasyon ve Merkezden Uzak Mekanlara Yöneliş	154
7.3	Kapalıçarşı’dan Kuyumcukent’e Giden Süreçte Yaşananlar	157
7.3.1	Kuyumcukent’in Özellikleri.....	159
7.3.2	Kuyumcukent ile Kapalıçarşı Alternatif Yapılar Mıdır?	160
7.3.3	Kapalıçarşı’daki İnsani İlişkiler Kuyumcukent’e Taşınabildi mi?.....	162
7.3.4	Kuyumcukent’te Sektör, Merkezî Hükûmet ve Belediye İlişkileri	163
7.4	Kuyumculuk Sektörü ve Eğitim: “Çekirdekten Yetişen”den “Bilgisayar Programı Kullanan” a Doğru	166
	SONUÇ.....	168
	KAYNAKÇA.....	178

ÖZET

Bu tez çalışması 1983 ile 2014 yılları arasında İstanbul'un iktisadi hayattaki gelişmesini özellikle gıda, tekstil ve kuyumculuk sektörlerindeki mekansal değişimleri merkeze alarak incelemeyi hedeflemektedir. İstanbul'da 1983 yılında ANAP'ın iktidara gelişi ile başlayan, 1994 sonrası Recep Tayyip Erdoğan'ın Belediye Başkanlığı döneminde sürdürülen ve 2002 sonrası Ak Parti iktidarları sırasında da hızlanarak devam eden değişim ve dönüşüm sürecini uluslararası eğilimlerin, merkezi hükümetlerin, belediyelerin ve özellikle de İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) rollerine odaklanarak ele almaktadır. İstanbul'da bu dönemde özellikle üretime dayalı sektörler şehir merkezinden, şehrin çevre bölgelerine doğru taşınmış ve bu süreç içinde ayrıca imalat, dağıtım, alım-satım, işçi-işveren ilişkileri de belli oranda dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm bazı sektörlerde daha belirgin olmuş, bazılarında başlangıçta hedeflenen noktalara ulaşılamamış, bazılarında ise dönüşümün tamamlayıcısı olması gereken altyapı ve destek faaliyetlerinin eşzamanlı olmayışı dönüşümü etkilemiştir. İktisadi hayatın yaşadığı bu değişim sürecinin şekillenmesinde dünyadaki siyasi ve iktisadi sistemde meydana gelen değişimlerin yanı sıra, Türkiye siyasetinde aynı dönemlerde etkili olan karar vericilerin önemli rolleri olmuştur. Özellikle inceleme konusu yapılan sektörlerde etkili olan dernekler, kooperatifler ile İTO'nun yönetimleri ve ilgili komiteleri de bu süreçte direkt veya dolaylı olarak devrede olmuşlardır. Bu çalışma, söz konusu değişim ve dönüşümü özellikle sektörel temsilcilerle yapılan derinlikli görüşmeleri de değerlendirerek analiz etmeye çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *İTO, gıda, kuyumculuk, tekstil, taşınma,*

ABSTRACT

This thesis aims to examine the economic development of Istanbul between 1983 and 2014 by focusing especially on the spatial changes in the food, textile and jewellery sectors. In Istanbul, the process of change and transformation, which started with the coming to power of ANAP in 1983, continued during the post-1994 period of Recep Tayyip Erdoğan's mayorship, and accelerated during the AK Party governments after 2002, was influenced by international trends, central governments, municipalities, and especially It focuses on the roles of the İstanbul Chambre of Commerce (ICOC). In this period, especially production-based sectors in Istanbul moved from the city center to the surrounding areas of the city, and in this process, manufacturing, distribution, purchase-sales, worker-employer relations also underwent a certain transformation. This transformation has been more evident in some sectors, the initial targets could not be achieved in some, and the lack of simultaneity of infrastructure and support activities, which should be complementary to the transformation, has affected the transformation in others. In addition to the changes in the political and economic system in the world, the decision makers who were influential in the politics of Turkey at the same time, played an important role in shaping this process of change experienced by the economic life. Associations, cooperatives, and the management and relevant committees of the Istanbul Chamber of Commerce, which are especially influential in the sectors under investigation, were also directly or indirectly involved in this process. This study tries to analyze the change and transformation in question by evaluating in-depth interviews with sectoral representatives.

Key Words: *ICOC, food, jewellery, textile, relocation*

GİRİŞ

İstanbul, dünya üzerindeki önemli yerleşim yerleri arasında ilk sıralarda yer alan bir şehirdir. Bizans'a da başkentlik yapmış, 1453'te Sultan II. Mehmet tarafından fethedildikten sonra Osmanlı'nın başkenti olmuş ve bu unvanını Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrası Ankara'nın başkent oluşu ile kaybetmiştir. 1950 yılına kadar süren bu ilk dönemden sonra DP iktidarı zamanında da İstanbul'da önemli değişimler yaşanmıştır.

1980 yılı sonrasında uluslararası alanda ortaya çıkan birçok gelişme, özellikle de neoliberal politikaların gelişmekte olan ülkeleri de içine alır tarzda tesir alanını genişletmesi Türkiye'yi de etkilemiştir. 1980 Darbesi sonrasında yapılan ilk genel seçimlerde iktidara gelen ANAP döneminde Türkiye'nin ekonomik ve sosyal açıdan dışa açık bir hüviyete bürünmesine yönelik politikalar devreye sokulmuş ve bu politikaların da etkisiyle ülkede birçok alanda önemli değişimler yaşanmıştır. 1984 sonrasında 3030 sayılı Kanunla devreye giren büyükşehir yapısı ve bu zeminde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan döneminde İstanbul'da merkezden çevreye doğru büyük bir taşınma faaliyeti başlamıştır. Bu faaliyet belirli dönemlerde hızlanıp belirli dönemlerde hız kesse de sürekli devam etmiştir. Bugün de şehrin merkezden çevreye doğru gerek güney-kuzey gerekse de doğu-batı eksenlerinde genişlemesi devam etmektedir. Sektörlerin tarihi süreçte adeta özdeşleştiği mekanlardan başka alanlara taşınması sürecinde, uzunca bir süre faaliyet sürdürdüğü geleneksel mekanlarda sahip oldukları belli değerler ve özelliklerin ne ölçüde etkilendiği de önemli bir mesele olarak dikkat çekmektedir. Çünkü taşınma olayı sadece ticari faaliyetlerin gerçekleştiği mekanların maddi unsurlarının bir yerden başka bir yere nakledilmesinden öte bir keyfiyettir. Taşınma sırasında sadece maddi unsurların değil o sektöre ruh veren davranışların, insan ilişkilerinin, çalışan personelin eğitiminin de bir şekilde taşınabilmesi çok önemlidir. Tüm bu unsurların taşınma sırasında göz önünde tutulması ve sağlıklı bir şekilde yeni alanlara götürülebilmesi de büyük önem arz etmektedir. Çalışmada olayın bu yönü üzerinde de imkan nispetinde durulmaya çalışılmıştır. Mekansal değişimlerin sektörler üzerinde oluşturduğu etkileri biraz olsun görebilmek açısından eski ve yeni durumu yansıtan bazı çalışmalar ve sektör mensuplarının bu noktalarda yaptıkları yorumlar konuyu daha iyi anlayabilmek açısından ipuçları verebilmektedir.

Sosyo-ekonomik dönüşümün etkilemesinin yanı sıra, planlama çalışmaları ve çeşitli dönemlere damgasını vuran müdahaleler de şehrin değişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında İstanbul ile ilgili ilk önemli düzenleme çalışması ünlü şehir plancısı Henri Prost'un yönlendirmeleriyle 1937 yılından itibaren başlamıştır. İstanbul'a yönelik bir diğer önemli planlama faaliyeti 1958 yılında hükûmet tarafından göreve davet edilen İtalyan Luici Piccinato'nun önerileri doğrultusunda gündeme gelmiştir. Piccinato'nun fikirleri ilk gündeme geldiğinde düzenli bir planlama çerçevesinde yürürlüğe girememekle birlikte daha sonraki süreçlerde uygulayıcıları etkileyen bir özelliğe sahip olmuştur.

İstanbul'daki bu büyük hareketliliğin hangi tesirlerle vuku bulduğu ve ne tür bir planlama çerçevesinde ilerlediği tespit edilmesi gereken önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir. Bütüncül bir planlama varsa bunun nerede yapıldığı büyük önem taşımaktadır. Şayet bu tarz bir planlama yoksa hangi unsurlar ve hangi ölçüde bu tarz bir hareketliliğe katkı sağlamıştır?

Bu soruya cevap aranması meselenin ana mihreri olarak ortaya çıkmaktadır. Cevap arama sürecinde belli başlı olarak dört başlığın daha fazla öne çıktığı görülmektedir: Uluslararası boyutta meydana gelen değişimler, Türkiye'deki iktidarların plan ve programları, belediyelerin ve özellikle de anakent belediyesinin yaklaşımları, mesleki teşekküller ve bunlar içinde de özellikle İstanbul Ticaret Odası'nın bu çerçevedeki rolü. Bu dört ana unsurun bahsi geçen süreç içinde hangi oranda etkili olduğunun tespit edilebilmesi, bir yandan hadisenin esasını anlamaya imkân sağlarken, devam eden bu sürecin zaman içinde ne tür bir seyir takip edebileceği hususunda da ipuçları verebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada mesleki teşekküller diye bir üst başlık kullanılmakla birlikte 140 yıllık bir tarihi olan İstanbul Ticaret Odası'na özel bir önem verilmiştir. Çünkü İTO İstanbul'da 600 binin üzerinde üyesi olan ve diğer tüm sektörlerde olduğu gibi tezin ana konusu olan tekstil, gıda ve kuyumculuk alanlarında gelişmelere etki etme potansiyeli büyük olan bir kurumdur ve bu sebepten çalışmada İTO'ya özel bir önem verilmiştir.

Yukarıda bahsedilen faktörler arasında uluslararası gelişmelerin ve bu çerçeve içinde değerlendirmeye çalışılan küreselleşmenin ve neoliberal politikaların özellikle 1980'li

yılların başıyla birlikte önemli olduğu görülmektedir. Bu başlık altında gerek Türkçede gerekse de yabancı dillerde çok sayıda müstakil eser bulunmaktadır. Çalışmamızda bu alanlardaki farklı yaklaşımlara ve tartışmalara yoğun olarak girmek gerekmesi de ilgi alanımızdaki hadiseler tesiri çerçevesinde kısmi bir şekilde değerlendirmenin lüzumlu olacağı düşünülmüştür. Çünkü küreselleşmenin üçüncü devresi olarak nitelenen 1980 sonrası ve dünyada neoliberal politikalar alanında yine aynı zaman diliminde vuku bulan gelişmelerin Türkiye’de benzer tarihlerde meydana gelen olaylarla önemli bağlantılara sahip olduğu ön görülmektedir.

Son yıllarda dünyadaki metropol şehirlerin ekonomik dönüşümüne dair yapılan çalışmalar da araştırmamız için ışık tutucu olmuştur. Bu araştırmalarda özetle Fordizm’in sona ermesiyle üretim modellerinin çeşitlendiği, farklı üretim mekanları ve modellerinin ortaya çıktığı, bunun da dünyadaki birçok büyük şehrin yeni bir ekonomik modele geçmesine zemin hazırladığı iddia edilmiştir. Bu geçiş bir çok şehirde sanayi ağırlıklı yapıdan küreselleşmiş ve bilgi odaklı metropollere doğru yöneliş şeklinde olmuştur (Castell, 1998) (Harvey, 1990) (Britton, 1991) (Andrea 2013, s. 39)

Özellikle 1997 Asya ekonomik krizi ve rekabetçi bölgesel çıkarlar, Tayland, Endonezya ve Güney Kore de dahil olmak üzere birçok ülkeyi ulusal kalkınma stratejilerini ve şehirlerin büyüme ve yeniliği teşvik etmede oynamaları gereken rolü yeniden düşünmeye yöneltmiştir.

Bu politika değişikliğinin özünde, şehirlerin refah yaratmada ve özellikle ekonomik kalkınma, sosyal uyum ve çevre ile istihdam ve yenilikçilik ile ilgili olarak etkili ulusal ve uluslarüstü politikalar sunmada çok önemli bir rol oynadığının kabul edilmesi yer almaktadır (Andrea, 2013. ss 38-40)

Sonuçta büyükşehirlerin önemli bir bölümünde tekno-parklara dayalı bir ekonomik büyüme öngörülmüş, alanda odaklanmış büyük ticaret merkezleri gerek sermayeyi gerek de uzman işgücünü çekmek için daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. (Frenkle, 2001; Jenkins et al.,2006, Porter, 1990) Andrea 2013, s. 49). İlaveten, Andrea ticaret merkezlerinin oluşumu ve yönetiminde artık meslek odaları ve bağımsız kurullar daha fazla rol oynadığına dikkat çekmektedir (Andrea, 2013, s.73).

Ayrıca, Porter (1990) tarafından geliştirilen ekonomik kümelenme teorisi, birçok ülkeyi doğrudan yabancı yatırımı ve diğer nitelikli üretim çeşitlerini kendilerine çekme

amacıyla daha çok ekonomik komplekslere veya tabiri caiz ise organize sanayi bölgelerine yatırım yapmaya teşvik etmiştir. (Porter, 1990) (Andrea, 2013, s. 49)

Politika yapıcılar kümelenme politikalarına birçok ülkede devam ediyorlar. Aynı zamanda yaratıcı ve nitelikli yetenekleri ve iş gücünü de çekme yolunda ciddi çalışmalar yapılıyor. (Florida, 2005; Musterd ve Murie, 2010) (Andrea, 2013, s. 50)

İstanbul özelinde de özellikle iş kollarının sanayi siteleri ve organize sanayi bölgelerine doğru yönlendirilmesi bu tür bir kümelenme mantığı ile de izah edilebilir.

Öte yandan yapısal dinamiklerin itmesiyle İstanbul'daki ticaret hayatının mekan değişim süreçlerinde İstanbul Ticaret Odası gibi kolektif çıkarları temsil eden lobi ve baskı gruplarının ortak bir irade şeklinde karar ve eylem süreçlerine yeterli oranda katılmadığını gözlemledik. Mancur Olson tarafından 1965 yılında ortaya konulan “ortak eylem sorunsalı” teorik çerçevesi dahilinde İstanbul’un mekânsal yeniden yapılandırılması sürecini değerlendirdiğimizde ilginç bir bulguyu da vurgulayabiliriz. Olson başta gelmek üzere birçok rasyonel seçim ve kurumsalcı teorisyen tarafından odaklanılan grup çıkarlarının temsili konusu Türkiye gibi kültürel anlamda Batılı ekonomilerden farklı ortamlarda kolektif çıkar temsili ve devlet – özel sektör ilişkilerine dair farklı bir resim ortaya çıkmaktadır. Türkiye’ye ait vakalarda kendine özgü bir takım farklı dinamikleri ele alarak İstanbul gibi bir metropolün kaderinin çizilmesinde özellikle İTO ve merkezi hükümet ilişkilerinin dalgalı seyrini göz önünde bulundurmak elzemdir (Olson 1965).

Özellikle 1980’li yıllardan sonra şehirlerle ilgili yapılan çalışmalar ve oluşan literatürün önemli bir bölümünde şehirlerin bu yeniden yapılanma çabaları, şehir içi alanların nasıl düzenleneceği, şehrin kültürel tarihi veya turistik hüviyeti ile ekonomik açıdan üretim fonksiyonlarına ne kadar yer ayrılacağı konusu çokça incelenmiştir. İstanbul için de bu sorular bir hayli önem taşımaktadır.

Büyük şehirlerde ve özellikle de İstanbul’da göç konusu şehrin yapısının değişimine sebep olan faktörler içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sürecin devletin planlamasıyla görevli mercilerde ne ölçüde tahmin edildiği, kontrolünün sağlandığı ve sonuçlarının da sağlıklı bir şekilde analiz edildiği de diğer önemli bir başlık olarak dikkat çekmektedir. 1980 sonrası büyükşehir belediyelerinin gündeme gelmesi ve

onların ilçe belediyeleri ile şehrin gidişatına ne ölçüde verimli bir katkı sağladıkları başlığı da araştırmalar içinde müstakil olarak yer alan hususlar arasındadır.

Tüm bu farklı başlıkların İstanbul gibi dünyanın en büyük metropollerinden biri olan bir şehirde 1983 yılı sonrasında yaklaşık 30 yıllık bir sürede vuku bulan büyük değişimlerde hangi oranda tesirli olduklarını topluca ve mukayeseli olarak ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

İstanbul'daki değişimin ne kadarının planlanan ve ne kadarının süreç içindeki farklı etkilerle yönlendirilen bir mahiyet arz ettiği önem taşımaktadır. Bu tesirlerin neler olduğunun bilinmesinin bundan sonraki değişimleri anlayabilmek ve imkân dairesinde de yönlendirebilmek açısından yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu tezin belki de en önemli yönü farklı başlıklarda yapılan çalışmaları bir bütün içinde değerlendirmek olacaktır.

Bu tez çalışması ayrıca, İstanbul'daki ekonomik yapının 1980 sonrası değişim ve merkezden çevreye doğru taşınması sırasında sektörlerde kümelenmeyi ve ticaret merkezlerinin oluşumunu incelemektedir. Bu oluşumlar içinde İstanbul Ticaret Odası'nın oynadığı role de özel olarak odaklanılmakta ve bu çerçevede literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada kaynak eserler ve araştırmalardan yararlanmanın yanında nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan konu ile ilgili kişilerle birebir derinlikli mülakatlar yapılmıştır. Pandemi şartlarının el vermediği durumlarda ise daha önce derinlemesine mülakat yapılması düşünülen kişilere o mülakatta sorulması planlanan 20 soruluk bir yazılı metin gönderilmiştir. Bir kısmı soruları yazılı olarak cevaplamış bir kısmından da zoom üzerinden bu cevaplar alınmıştır. Daha sonra bu mülakatlar üzerinden içerik analizi yapılmıştır.

Çalışma Grubu ve Veri Toplama

Araştırmada bu çerçevede 15 kişi ile uzun görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin önemli kısmı son iki yıl içinde vuku bulmuştur. Birkaç görüşme ise 2013 yılında bizzat tarafımızdan yapılan ve TRT TÜRK televizyonunda yayınlanan bir program çerçevesindeki uzun söyleşiler arasından seçilmiştir. Söyleşi yapılan kişiler genelde

süreç içinde birinci derecede etkili görevlerde bulunmuş kişilerdir. .Araştırmanın yapılmaya başlandığı dönemde koronavirüs salgının ortaya çıkması planlanan çok sayıda kişi ile yüz yüze görüşmeyi maalesef imkânsız hale getirmiştir. İTO'da 1989-2004 arasında Yönetim Kurulu Başkanı daha sonra da 2004 yılına kadar Meclis Başkanı olan Atalay Şahinoğlu ile gıda sektöründeki gelişmelerde ciddi etkisi olan Ali Zafer Taciroğlu bu süreçte maalesef vefat ettiğinden kendilerinden istifade edilememiştir. Birebir görüşme konusunda ortaya çıkan imkansızlıklardan sonra daha farklı bir yöntemle geçilmiş ve görüşülmesinin yarar sağlayacağı düşünülen 20 kişiye 20 soruluk bir söyleşi teklifi yapılmıştır. 20 kişiden biri telefonda olmak üzere yedisi talebe müspet cevap vermiş ve kısmen detaylı cevaplar yazarak araştırmaya katkıda bulunmuşlardır.

1980 Askeri Darbesi sonrası İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen ve önemli değişimlere imza atan Bedrettin Dalan ile görüşme imkanı bulunamayınca onun çeşitli yayın organlarında çıkmış olan röportajları bu çerçevede değerlendirilmiş ve araştırma yapılan sektörlerin önemli tarihleri ile ilgili gazete kupürleri taranmıştır. Araştırılan süreç içerisinde önemli bir role sahip olduğu düşünülen İstanbul Ticaret Odası'nın 1983-2014 yılları arasındaki yıllık Faaliyet Raporlarının linkleri Oda tarafından temin edilerek inceleme yapılmıştır. Bu incelemede gerek araştırılan sektörlerin gerekse de Oda Yönetimlerinin ne tür tavırlar aldıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Görüşme talep edilen bazı kilit kişiler ise geçen yıllar içinde gelişmeleri tam olarak hatırlayamadıklarını beyan ederek detaylı görüşme teklifini maalesef kabul etmemişlerdir. Zikri geçen görüşmelerin yapılması durumunda araştırmada daha fazla zenginlik oluşmasının mümkün olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma sırasında İstanbul'daki planlama çalışmalarının 1980 öncesi dönemlerine kısmi bir ağırlık verilmesinin sebebi 1980 sonrası yapılan müdahalelerin mahiyetini daha berrak olarak ortaya çıkarabilmek içindir. İlk planlamalarda İstanbul'da bahse konu sektörlerde 1980 öncesi var olan ticari yapının ana dinamiklerinin ve değişim döneminden sonraki yapının analizinin aktarılması da düşünülmekteydi. Fakat araştırmanın çapının genişlemesinin odaklanmayı güçleştirebileceği kaygısıyla bu çerçevedeki bilgi ve yorumlara olabildiğince az yer verilmiştir. Bu tür çalışmaların yapılması eldeki araştırmanın daha mufassal hale gelmesine imkân sağlayacaktır. Bu çalışmada zikredilebilecek bir eksiklik de incelenen dönem ve sektörlerle ilgili benzer

bir ülke ve Őehirdeki ŐeĐilmiŐ bir kesitle yapılacak bir mukayesenin olmayıŐıdır. Giriş bölümünde bu çerçevede çok cüzi bir bölüme yer vermekle birlikte böyle bir mukayesenin araştırmaya daha fazla değer katacağı muhakkaktır.

Çalışmanın Bölümleri: Birinci bölümde Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve 1980 yılına kadar süren devrede İstanbul'un aldığı Şekil ana hatları ile incelenmektedir. Bu dönemde İstanbul Şehir Planlamasında ciddi etkileri olduğu düşünülen Henri Prost'un ve Luici Piccinato'nun onerileri doğrultusunda gerçekleştirilen değişimler üzerinde durulmuştur. İlave olarak, 1960 sonrası devreye giren Planlı Kalkınma döneminde Şehirlerin durumu, köyden kente göç gerçeği ve çalışmanın odak noktası olan İstanbul konusunda Kalkınma Planlarında ne tür hedeflerin ortaya konulduğu incelenmektedir. İkinci bölümde XX. yüzyılın başından 1980 yılına kadar dünya ekonomisinin aldığı Şekil ve bu safhada etkili olan bazı kavramlar üzerinde durulmaktadır. Bu bölümün ana mantığı çalışmanın özellikle üzerinde yoęunlaŐacaęı 1980 sonrasını daha iyi anlayabilmeye yarayacak, daha önceki dönemden gelen etkileri ve dönemler arasındaki etkileŐimleri ortaya koyabilmektir. Bu çerçevede küreselleşme safhaları, ve dünya üzerinde etkili olan neoliberal politikalar ana başlıklar altında bu bölümde incelenmektedir.

nc bölümde 1980 sonrasında önce dünyadaki değişimlerin Türkiye'ye etkileri ele alınmakta daha sonra da Türkiye'deki merkezî otoritenin bu döneme yönelik genel planlama hedefleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca 1980 sonrası iktidara gelen ANAP'ın ve onun Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan'ın icraatları ana hatları ile incelenmektedir. Dalan ile başlayan süreçte ve sonrasında İstanbul'da ne tür değişimlerin meydana geldiği, bu değişimler içinde gerek dünya olayları gerek Türkiye'nin Şartları gerekse de belediyelerdeki kararların çalışmanın ana konusu olan İstanbul'daki büyük değişimde oynadığı rol mukayeseli olarak ortaya konulmaktadır. Dördüncü bölümde İstanbul'daki sektörel değişim ve dönüŐümler içinde İstanbul'un en önemli ticari rgt olan İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) oynadığı rol değerlendirilmektedir. Bu bölümde İTO'nun genel yapısı ve İstanbul'un ekonomik hayatı içinde ne ölçüde rol oynadığının iyi anlaŐılabilmesi için hangi kurumlarla ilişkisi olduğu üzerinde de durulmuştur. İTO'nun rolü incelenirken daha önceki paragraflarda sözü edilen aynı dönemlerde dünyanın farklı noktalarındaki

büyükşehirlerin değişimlerdeki ana noktalar da gözden uzak tutulmamalıdır. (Kümelenme yaklaşımları, büyük sitelerin oluşumu, teknoparklar, şehrin nasıl bir hüviyete bürünmesi gerektiği vb)

Beşinci, altıncı ve yedinci bölümlerde ise çalışmanın ana konusu olan tekstil, gıda ve kuyumculuk sektörlerinin ele alınan tarihî süreçte ne tür hadiseler yaşadıkları ve bu yaşananlar içinde hangi unsurların ne ölçüde etkin oldukları üzerinde durulmaktadır. Bu bölümlerde ana kaynaklar daha çok bu süreci yaşayan sektör mensupları ile yapılan geniş söyleşilerde ortaya konan tespitler olmaktadır.

Sonuç bölümünde, İstanbul’da 1983-2014 arasında üç sektörde yaşanan değişim ve dönüşümde hangi saiklerin ne ölçüde rol oynadıkları konusu üzerinde elde edilen sonuçlarla ilgili mukayeseli yorumlar ve çözümlemeler yapılmaya çalışılmaktadır.

.

1 CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL

1.1 Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde İstanbul'da Planlama Çalışmaları

XX. yüzyılın başında İstanbul geniş bir coğrafyanın merkezi durumundadır. Osmanlı Devleti çözülme sürecinde olmasına rağmen limanları yenilenmiştir. İstanbul, ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümünü oluşturan para ve eşya komisyoncuları, bankerleri, hanları, elektrik ve yeni telefon şebekeleri ile elektrikli tramvayların hızlandığı şehir trafiğinin ritmiyle birlikte Avrupa'nın güneydoğu ucunda önemli bir kent olarak dikkat çekmektedir.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte İstanbul'un kuruluşundan itibaren sürdürdüğü siyasal konumu değişmiştir. Bu devrede saltanat kaldırılıp Osmanlı hanedanı yurt dışına gönderilmiş, Ankara başkent olmuş ve Bolşevik devrimi de İstanbul siyasetini etkilemiştir (Yücesoy & Güvenç, 2010, s. 12).

Siyasi iktidarını kaybeden şehir aynı zamanda kurulan yeni cumhuriyet açısından da eski rejimin alışkanlık ve sembolleriyle dolu bir yer olarak görülmüştür. Eski dönemlerde İstanbul, nüfus itibarıyla birçok dinden insanı içinde barındırırken, bu durum Cumhuriyetin uygulamaya koyduğu milliyetçi siyasetle uyumsuz bir konumda kalmıştır. Bu dönemde kentteki üniversitenin (İstanbul Üniversitesi) öğretim üyelerinin çoğu yeni cumhuriyetin kültürel siyasetine belirli bir kuşku beslemişler ve bu tarz bir kuşku beslemeyenler ise onu açıkça savunmaktan kaçınmışlardır. İstanbul medyası da yeni cumhuriyetin hükûmetleri için henüz güvenilir değildir.

Atatürk, 1919'da Sultan Vahdettin ile görüşmesinin ardından ayrıldığı İstanbul'a cumhuriyetin 1923'teki ilanından sonra dört yıl daha gelmemiştir. Bu durum bir yandan yeni kurulan devletin güvenlik endişeleriyle ilgili olabileceği gibi diğer yandan da işgal dönemindeki İstanbul'un karışık durumunun biraz daha düzelmesini beklemekle ilgili olabilir. Mustafa Kemal, cumhuriyet döneminde İstanbul'a ilk ziyaretini ancak 1927 yılında gerçekleştirebilmiştir. Atatürk'ün 1927'deki İstanbul

ziyareti 1 Temmuz 1927’de başlamış ve 30 Eylül 1927’ye kadar devam etmiştir. 3 aylık bu ziyarette kendisi çeşitli heyetleri kabul etmiş, bazı ziyaretler gerçekleştirmiş, 1927 yılı milletvekili seçimlerini takip etmiş ve büyük Üsküdar yangınına şahit olmuştur. Mustafa Kemal aynı zamanda, Nutuk’u bu ziyaret esnasında Dolmabahçe Sarayı’ndaki çalışma odasında tamamlamıştır. Yine, İstanbul’un değişik yerlerine yaptıkları gezilerle İstanbul halkıyla yakından temas kurma olanağı bulmuştur (Bakar, 2010, s. 9).

Yeni kurulan dengeler içerisinde Ankara, devlet mekanizmasının tüm dikkatini kendi üzerine toplamaktadır. Burada yeni bürokratik kurumlar oluşmaktadır ve altyapı çalışmaları ile imar faaliyetleri için önemli bir kaynak gerekmektedir. Ekonomik anlamda Türkiye aynı dönemde dünyada yükselen militarizm siyasetiyle başka alanlara da yayılarak genişleyen sanayi devriminin aksine bu dönemde hala tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptir. 1929 bunalımı sonrası tüm dünyadaki içe kapanma eğilimi Türkiye’yi de katı devletçi bir ekonomiye, otoriter bir rejime sürüklemiş ve böylece şehirlerin imarı da sınırlı kalmıştır.

İstanbul gerileyen ekonomisi nedeniyle çok sayıda insanın kentten ayrıldığı bir süreç yaşamıştır. 1912’de 1.100.000 olan nüfusu 1927’de %39’luk bir kayıpla 690.000’e gerilemiştir. Nüfusun yeniden milyonu bulması ancak 1950’lerin başında gerçekleşmiştir. Ülke nüfusunun %99’u Müslümanlaşmıştı ve ülkede kalan 110.000 Rum ve 97.000 Ermeni’nin tamamına yakını da İstanbul’da oturmaktaydı (Arlı, 2016)

1.2 Henri Prost’un İstanbul’u Planlama Dönemi

1923-1950 döneminin önemli gelişmelerinden biri, Fransız şehir planlamacı Henri Prost’un İstanbul için yaptığı nazım planı çalışmasıdır. Paris’in planlamacısı, Roma ödüllü Prost’un bu planı İstanbul’un sonraki dönüşümlerinde etkili olmuştur.

Henri Prost Paris’teki Ecole Nationale de Beaux-Arts’tan mezun olmuştur. Prost, Roma’daki Villa Medici Enstitüsü’nde (L’Académie de France) yüksek lisans projesini Ayasofya/İstanbul üzerine gerçekleştirmiştir. Yine bu dönemlerde özellikle “espaces libres” (kamusal alan veya insanların özgürce toplandıkları alanlar) adı verilen şehirlerin düzenlenmesinde, geniş meydanların oluşturulması konusundaki

görüşlerden etkilenmiştir. Kendisinin daha sonra yaptığı planlama çalışmalarında bu etkinin izleri görülmüştür. (Özellikle İstanbul'da teklif ettiği çeşitli meydanlarda bu husus açıklıkla görülmüştür). Henri Prost 1914-1924 yılları arasında Fas için de bazı projeler üretmiştir. 1924'te İzmir'in planlanması çalışmaları sırasında René Danger'e danışmanlık yapmıştır. 1931'de Cezayir için master plan yapan bir ekibin içinde yer almış, ardından Paris'in baş plancısı olarak çalışmıştır (1928-1934). İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyesi (1940-1943) ve Paris'teki L'Ecole Spéciale d'Architecture'da yönetici olarak görev almıştır (1929-1959). (Akpınar, 2010)

Prost'un kariyerinde de görüldüğü üzere Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'un imarı için, iyi eğitim almış, deneyimli bir kariyere sahip, Batı ve Doğu şehir yapısına hâkim, farklı kültürlerle aşina, önceden İstanbul ve Türkiye'yi bilen bir şehir plancısında karar kılmıştır. Diğer bir deyişle Atatürk, İstanbul için bir şehir planlamacısı seçerken Müslümanların yoğunlukta olduğu kentlerde görev almış Batılı bir uzman ile çalışmayı tercih etmiştir

15 Mayıs 1936'da İstanbul'a gelen Prost, 27 Aralık 1950'de anlaşmasına son verilinceye kadar şehrin imar faaliyetlerinde görev almıştır. Beraber çalıştığı vali ve Belediye Başkanları : (14 Ekim 1928–04 Aralık 1938 tarihleri arasında) Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ , (08 Aralık 1938–20 Ekim 1949 tarihleri arasında) Lütfi Kırdar ve (24 Ekim 1949-26 Kasım 1957 tarihleri arasında) Fahrettin Kerim Gökay'dır. Prost, Fransız-Türk mimar ve planlamacılardan oluşan geniş bir ekiple bir yıllık bilgi toplama ve araştırma süreci sonunda, 15 Ekim 1937'de raporunu yayımlamıştır. Bu raporunda Tarihî Yarımada da denilen Suriçi bölgesi, Beyoğlu ve Anadolu yakasına yönelik çeşitli öneriler geliştirmiştir (Akpınar, 2010). Prost ilk olarak Türk teknik elemanları ile ortaklaşa çalışarak bir rapor hazırlamış fakat daha sonra bu rapor İmar İşleri, Bayındırlık Bakanlığına devredilince burada kendisinden bazı düzeltmeler istenmiştir. (Akpınar, 2010)

İstanbul'un planlamasında, 1937-1950 arasında uzun süre çalışmış olan Prost'un planı ile ilgili İmar İskân Bakanlığının 1979 yılında yayımladığı “İstanbul: Yok Edilen Kültür Mirası” adlı kitapçığında Uzman Mimar Ali Barman'ın yazısı genel bir fikir

verir niteliktedir. Bu yazıya dayalı olarak planın ana hatları şu şekilde özetlenebilir. (Barman, 1979)

1.2.1 Deniz Ulaşımı ve Limanlar

Prost'a göre Galata ve Haydarpaşa limanlarının genişletilmesi o günün şartları için yeterli olarak değerlendirilmiştir çünkü o yıllarda İstanbul bütün Anadolu'ya hitap eden bir liman ve antrepo olan karakterini değiştirmiştir ve artık Avrupa ve Asya arasında kara ulaşımın geçtiği bir kent hüviyetine bürünmektedir.

Zamanla Karadeniz'de limanı olan ülkelerin diğer ülkelerle denizyolu bağlantıları artacağı için gerekli şartları ihtiva eden Yenikapı'da modern bir liman yapılması öngörülmüştür. Yenikapı'da liman yapılması fikri daha sonraki dönemlerde de düşünülmüş ve bugün Yenikapı, özellikle iç deniz olan Marmara denizi çevresindeki şehirlere ve bölgelere seferlerin yapıldığı önemli bir liman haline gelmiştir. Burada Yenikapı'nın liman olması fikri sadece Prost'un düşünceleri ile açıklanamaz ancak Prost'un düşüncelerinin bu konuda etkili olduğunu söylemek mümkündür. (Barman, 1979)

1.2.2 Şehir İçi Ulaşım

Prost'a göre, modern nakil vasıtalarının ulaşımına uygun bir yol şebekesi tesis edilmelidir. Bu da lastik tekerlekli araçların hareketine uygun bir yol yapısına geçmek anlamına gelmektedir. Bu, Türkiye'de ulaşımın cumhuriyet döneminden başlayarak daha sonra da DP döneminde hızlanan bir şekilde lastik tekerlekli araçlar üzerinden yapılması tercihinin bir tür altyapısı durumunda olarak görülmelidir.

Galata köprüsü 50 metre kadar Haliç'e doğru kaydırılmalı, Karaköy ve Eminönü meydanları büyük birer meydan olarak düzenlenmelidir. Bu durum Yeni Cami'ye de daha estetik bir görünüm verecektir. Trafik probleminin çözülmesi önemlidir ve hızlıca çözülmelidir. Bu iş ekonomik uygulamalarla yapılmalıdır. Bilhassa ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı yolların yerleri değiştirilmelidir.

At Meydanı'nın (Sultanahmet'teki Hipodrom Meydanı) güneyindeki binalar kaldırılarak büyük bir Cumhuriyet Meydanı tanzim edilmelidir. Burada Prost'un Fransız ekolünden hareketle *espace libre* düşüncesine uygun plan örneklerini görmek mümkündür. Bu da şehir içinde büyük meydanların açılmasına yönelik bir tavsiyedir. Bu tavsiye daha sonraki dönemlerde uygulanmıştır. Örneğin, Taksim Meydanı da büyük çapta genişletilerek kültür tesisleri ile çevrelenecektir. Unkapanı ile Yenikapı arasında Atatürk Bulvarı ve onun ucunda Yenikapı meydana getirilecektir. Buraya bir de uluslararası demiryolu garı düşünülmektedir. Sirkeci Garı da sadece elektrikli banliyö trenlerine ve kısa süreliğine Sarayburnu limanına gelecek yük trenlerine tahsis edilecektir. (Barman, 1979, s. 10-11)

1.2.3

Sanayi ve Ticaret

Haliç kıyıları ticaret ve bölgesel sanayinin oluşumu için düzenlenecektir. Sanayinin Haliç kıyılarına yöneltilmesi önemli bir tercihtir. Daha sonra İstanbul'un merkezden çevreye taşınmasında birinci hareket noktası Haliç'in çevresindeki sanayi ve ticaretin buralardan kaldırılması olmuştur. Özellikle 1984 sonrası ANAP ve Bedrettin Dalan döneminde en önemli hedef Haliç'in etrafının binalardan ve iş yerlerinden temizlenmesi olmuştur. İstanbul'daki merkezî iş alanlarının bu bölgeden taşınması fikrinin en önemli altyapısı Prost Planı'ndaki tercihin tersi yönünde olmuştur.

Haliç koyunun iki tarafında kamyonlar için geniş birer sanayi yolu açılmalıdır. Buna dayalı olarak bahsi geçen yollar 1950'li yılların ikinci yarısında açılmıştır. İki köprü arasındaki Haliç parçasının bir tarafına haller, balıkthane ve gıda maddeleri pazarlaması, diğer tarafa ise bir rıhtım inşası düşünülmüştür. Mevcut çarşıların umumi hali korunmakla birlikte onların da modernize edilmesine çalışılacaktır. Dış bölümlerine otoparklar düşünülmelidir.

1.2.4 Eğitim Sağlık ve Kültür

Prost'a göre eski şehre hâkim bir durumda olan üniversite, Beyazıt ve Şehzadebaşı arasında gelişmeli ve sıhhi şartları ihtiva eden bir şekle bürünmelidir. Üniversite meydanı ve çevresi büyük bir park olarak düzenlenmelidir. Merkezî noktada bir millî

kütüphane bulunmalıdır. Prost bu noktada da yine büyük meydanlar oluşmasına yönelik bir öneri sunmaktadır.

1.2.5 Spor Sahaları, Yeşil Sahalar

Yenibahçe’de (Vatan Caddesi’nin geçtiği, Vakıf Gureba ile Emniyet’in bulunduğu bölgeler) kale duvarları içinde bitki, hayvan ve kültür parkları tesis edilmelidir. Kale duvarları dışında koşu yerleri, Olimpiyat oyunları için sahalara düşünülmelidir. Surların dışında en az 500 metre iç kısımdaki mahallelerin durumlarına göre bina yapımına yasak getirilmelidir. Sarayburnu ile Küçükayasofya arasına arkeolojik park tanzim edilmelidir. Havaalanı için yer etütleri yapılmalıdır. Sur dışında Eyüp ve Rami için 1/2000 planlar yapılmalı ve eski eserler işaret edilmelidir. 1941 yılında bu işlemler gerçekleştirilmiştir (Barman, 1979, s. 11-14).

1.2.6 Anadolu Yakasında, Üsküdar ve Kadıköy Arası Düşünülenler

Londra-Ankara-Bağdat-Hindistan yolunun girişi olan Üsküdar’ın bilhassa basık kısımlarında önemli istimlak ve inşaa faaliyetleri yapılmalıdır. Belli başlı bazı meşhur mezarlıklar ıslah ve muhafaza edilmelidir. Fenerbahçe, Suadiye, Kadıköy ve Moda civarında düzenlemeler yapılmalıdır. Buna ilaveten sahillerin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Denize bakan yamaçların iskâna ayrılması gereklidir.

Boğaz üzerine yapılacak bir köprü veya su altı tünelinin inşaatından doğacak değişiklikler Asya-Avrupa bağlantısının feribot ve arabalı vapurla yapılacağı kabul edilerek dikkate alınmamıştır. Prost’un tasarısında dile getirilen bu konuların o dönemde gündeme geldiği fakat tercih edilmediği görülmektedir. Bunlara ilaveten, Prost’un planlaması içerisinde içme suyu ve kanalizasyon konularında da düzenlemeler önerilmiştir (Barman, 1979, s. 14).

1.3 Henri Prost’un Planları İçinde Gerçekleşenler

- Divanyolu, Ayasofya çevresi ve Topkapı Sarayı giriş yolu düzenlenmiştir.

- Babiali civarı, Saraçhane ve Fatih arasındaki yol ve Bozdoğan (Valens) kemerinin meydana çıkarılması gündeme gelmiştir.
- Aksaray Meydanı ve Atatürk Bulvarı açılmaya başlanmıştır. Yeni cami çevresi düzenlenmesi ile hal ve balıkhane yolunun açılmasına başlanmıştır. Bu yol daha sonra 1957-58 yıllarında genişletilmiştir.
- Florya plajı açılmıştır.
- Dolmabahçe Taksim yolu açılmış, Spor Sergi Sarayı inşa edilmiştir. Eskiden Dolmabahçe Sarayı'nın ahırlarının bulunduğu mekâna Dolmabahçe stadı yapılmıştır. Maçka kışlası önündeki park düzenlenmiştir.
- Bebek-İstinye sahil yolu yapılmıştır. Şişhane'den Taksim'e doğru giden Refik Saydam Caddesi, Taksim Meydanı ve Gezi Parkı yapılmıştır.
- Beşiktaş'ta Barbaros Meydanı ve anıtı, Dolmabahçe Meydanı, Şişli Meydanı ve Üsküdar Meydanı oluşturulmuştur. Bu dönemde yapılanlar arasında dikkat çeken en önemli husus büyük meydanların ve geniş yolların planlanması ve bir bölümünün açılmasıdır (Barman, 1979, s. 19).

1.4 Prost Planıyla İlgili Yapılan Çeşitli Yorumlar

Burada Prost'un teklif ve çalışmaları hakkında yapılan yorumlar ve değerlendirmelerle ilgili bir bahis açmak yararlı olacaktır. Bu yorumlar daha sonraki yıllarda İstanbul'un aldığı şekil ve tezde bahis konusu edilen dönemlerin öncesinde İstanbul'da var olan zemini iyi anlayabilmek açısından yararlı olacağı düşünüldüğü için detaylı olarak değerlendirilmektedir.

Prost, öncelikle yerel ve uluslararası ölçekte etkili bir ulaşım sistemi çözmeyi hedeflemiştir. Tarihî eserlerle donatılmış silüetin korunmasını en önemli konu olarak görmüştür. 2700 yıllık tarihî dokunun şehrin yeniden imar edilmesi sürecini "hassas bir ameliyata" benzeten kent planlamacısı, "bakir bir alandaki" imar problemlerinin daha rahat çözülebileceğini ama İstanbul'un da korunması gereken tarihî bir dokuya sahip olduğunu konferanslarında vurgulamıştır. Kısaca özetlemek gerekirse Prost'un başlıklarında öne çıkan noktalar şöyledir: Anıtların korunması; mevcut yolların topoğrafyaya uygun olarak genişletilmesi; sağlıksız, eski binalar ve güneşsiz, havasız

mahallelerin bakımı ve buraların parklarla ve meydanlarla geliştirilip güzelleştirilmesi; kent sakinleri için ekonomik ve sağlıklı amaçlar doğrultusunda fonksiyonel bölgelerin (endüstri, kamu alanları, konut, ulaşım) belirlenmesi ve İstanbul'un kentsel özelliklerinin korunmasıdır. Buralar; Boğaziçi, anıtlar, Haliç, Çamlıca, Adalar, Kurbağlıdere ve klasik İstanbul silüeti gibi alanlardır.

Prost'un raporlarında, güzelleştirme kavramı (embellissement) anlaşılması noktasında en çok problem oluşturan terimdir. Prost'un güzelleştirme kavramı, doğal mirasın korunmasını ve anıtların restorasyonunu, bunları çevreleyen yeni yolları, sağlık kurallarını önemseyen bir mimari ve çevre şartlarını ve en önemlisi geniş meydanların (espaces libres) veya başka bir ifadeyle kamusal alanların varlığını içerir. Prost'un metninin tercümesi sırasında kullanılan Türkçe terimlerin birçok noktada zayıf ve yetersiz kaldığı, bu sebeple Prost'un planları ve düşünceleri üzerinde bazen kısmi ihtilafların ortaya çıktığı görülmektedir. (Akpınar, 2010)

En son olarak, uygulamanın on beş yıl sürmesi; bu dönem içinde çeşitli aşamalardan geçerek kısmi değişimlere uğraması; II. Dünya Savaşı'nın ekonomik koşulları içinde 1943'te onaylanan uygulama planının ancak bir bölümünün uygulanabilmesi, Prost Planı'nı tümüyle değerlendirmeyi zorlaştıran önemli bir etkidir.

Yukarıdaki analizin de işaret ettiği gibi Prost Planı, rapora ve mektup şeklindeki notların kısıtlı dağılımı, Fransızca tercümede yer alan abartılı terimler, terminolojideki yanlış anlaşılma ve uygulamanın on beş yıla yayılıp tamamen bitirilememesi 1937 Planı'nın anlamına hâkim olmada güçlük çıkartmaktadır. (Akpınar, 2010)

Özetle ifade etmek gerekirse 1937 İstanbul Planı, İstanbul'un daha önceki Greko-Romen planlaması üzerinden hareket ederek, tavsiye ettiği geniş bulvarlarıyla, içe kapalı mahallelerin dışarı açılarak sokakların etnik-dini kimliklerini yok ederek, kadın-erkek herkesin kentin ulaşım planıyla, kent dokusunun bütününe dahil edilmesiyle, laik bir kent merkezine dönüşmesini hedef almaktadır (Güner, 2014)

Bu yaklaşıma göre koruma ve güzelleştirme kavramlarının, esasında Türkiye’yi Cumhuriyet sonrasında Osmanlı mirasına pek de sıcak bakılmayan bir iklim içinde İstanbul’u kökü Fransız devrimine kadar dayanan (*espaces libres*) *geniş meydanların* bulunduğu başka bir geleneğe bağlamak için de kullanıldığı iddia edilmektedir. Plandaki tüm Roma-Bizans mirasının korunmasına yönelik tasarımlar ve anıtların çevresinin açılıp *geniş meydanlara* dönüştürülmesi bu çerçevede ele alınabilir (Akpınar, 2010).

Konunun gençlikle ilgili yönü ele alındığında ise şöyle bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır: Atatürk’ün cumhuriyeti ve reformları emanet ettiği gençlik, Prost’un İstanbul Planı’nda en sık değinilen temalardan biridir. Gençlik için tasarlanan yeni kültürel mekânlar ve spor sahalarının oluşturulması Batılılaşma hedefi doğrultusunda bir sosyal yapının oluşmasında tamamlayıcı rol oynayabilecek unsurlar olarak düşünülebilir. Örnek olarak bu dönemde yapılan Spor ve Sergi Sarayı ve Mithatpaşa stadyumu bu fikri kuvvetlendirici mahiyetteki eserlerdir. Bu tesislerle gençliğin toplu sportif aktivitelere teşviki sağlanmıştır.

Geniş meydanların (*espaces libres*) düzenlenmesi, bulvarlar, parklar ve meydanlar aracılığıyla şehrin yapısının değiştirilmeye çalışılması, kadın ve erkeklere eşit ve özgürce beraber olma imkânı veren bir teşebbüs olarak da yorumlanmaktadır. Yeşim Arat’ın “Project of Modernity and Women in Turkey” başlıklı makalesinde belirttiği üzere “kamusal alanda kadının varlığı, Türk modernite projesi kapsamında en etkili görsel ve simgesel ifadeler taşımaktadır.” (Arat Y. , 1997, s. 100). Bu çerçevede Prost’un önerileri, devletin idari ve hukuki düzenlemelerinin günlük pratiğe aktarımında etken olmuştur. Prost Planı’nın anlamı, bu geniş kamu mekânlarında gizlidir: Geniş kamusal mekanların varlığı hukuki ve idari alanlarda yapılan seküler mahiyetteki reformların bir tür görünen yüzü olarak da işlev görmüştür.

Prost’un tavsiye ettiği geniş bulvarları, başka bir ifadeyle mahallî karakterli dinî gücün (cami veya mescitlerdeki din görevlilerinin) mahalleli üzerinde geleneksel anlamda oluşturmuş olduğu otoriteyi ve etkiyi, fiziki unsurlar da kullanılarak bir şekilde azaltma ve etkisizleştirme aracı olarak da yorumlanmıştır. Bu anlamda çıkmaz sokak

yapısının ortadan kalkmasına da hizmet eden bu yaklaşım ve kurgulanan tasarım, geleneksel mahalle yapısının kısmen de olsa bozulmasına; kadın-erkek herkesin kentle daha kolay bütünleşmesin yol açmaktadır. Oysa Osmanlı mahalle kurgusunda mahremiyetin taşıdığı önemi, şekilsel olarak da gösteren “çıkamaz sokak” çok önemli bir özelliktir (Mutlu, 2015).

Bu temalar çerçevesinde Prost Planı’nın, ulus devletin hukuki, idari ve kültürel reformlarını şehrin yapısına taşıdığı; sekülerleştirici radikal reformları, görsel ve fiziksel olarak vurguladığı tarzında da değerlendirilmiştir (Akpınar, 2010).

1.5 Haliç’in Heterojen Yapısının Dağıtılması

Bu noktada, Henri Prost’un Haliç ile ilgili önerilerinin bu bölgenin tarihi süreçte sahip olduğu bazı önemli özellikleri kaybetmesine yol açacağı konusunda ilginç bir teze değinmek yararlı olacaktır.

İrfan Çiftçi’nin 2007 yılında yapılan İkinci Eminönü Uluslararası Sempozyumu’nda sunduğu bir tebliğde (Çiftçi, 2007) özellikle fetihten sonra Haliç’in gerek Osmanlı topraklarından gerekse de Avrupa’nın dört bir yanından gelen mallar ve farklı dil ve kültürlerden insanların karıştığı bir mekân olarak kurgulandığı vurgulanmaktadır. Özellikle Eyüp Sultan, fetihten sonra Müslümanlar açısından çok önemli bir konuma yükselmiştir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) çok değer verdiği bir sahabesinin burada medfun bulunması bölgeye özel bir değer vermiştir. Osmanlı padişahları tahta çıktıklarında ilk kılıç kuşandıkları mekân burasıdır. Dünyanın farklı bölgelerinden hacca giden Müslümanlar, öncesinde yüzyıllar boyu Eyüp Sultan’a ziyarete gelmişlerdir. Yine Haliç’in kıyı bölgelerinde çok uzun bir süre İstanbul’un zenginleri yalılar, köşkler ve türlü süslü yapılar içinde bu bölgelerde ikamet etmişlerdir (Sevengil, 1985).

İrfan Çiftçi’nin tebliğinde ifade edildiği üzere ve Münevver Alp’in belirttiği şekliyle Fatih’in oluşturmak istediği yeni kentte sivil/medeni, ruhani ve ticari ayaklar esas olarak Altınboynuz (Haliç) üzerine dizilmiştir. Müslümanlar için Eyüp Sultan,

Hristiyanlar için Fener ve Yahudiler için de Balat önemli ziyaret mekanlarının bulunduğu adeta manevi merkezler mesabesinde.. Ayrıca çok sayıda din büyüğünün kabir ve makamları buradadır ve Osmanlı padişahları egemenlik simgesi kılıçlarını burada kuşanmaktadır (Alp, 1963). Bu durum adeta fetih sonrasında oluşturulmak istenen İstanbul ruhunun bir göstergesidir. Fakat Cumhuriyet sonrasında Haliç yeniden düzenlenirken Haliç ve çevresi bir sanayi ve gecekondu çöplüğü haline döndürülmüştür (Çiftçi, 2007)

Prost'un özellikle Haliç ve çevresine sanayiye kaydırmayı tavsiye etmesinin arka planında bu tür bir yaklaşımın ne kadar etkili olduğu bilinemese veya yukarıda yorumlandığı tarzda arka plan düşüncelerinin varlığı ispatlanamasa da sonuç itibarıyla geçmiş dönemlerde Haliç ve çevresinin Osmanlı dönemindeki bu yerleşimi Prost planlamaları sonrası farklı bir çehreye bürünmüştür. Daha sonra özellikle Dalan ile başlayan icraatlar Haliç'in yeni bir kimliğe doğru yol almasına sebep olmuştur.

1.6 DP Döneminde (1950-1960) İstanbul'un Planlanması

1.6.1 DP İktidarının Hemen Öncesi ve DP İktidarının İlk Yılları

II. Dünya Savaşı'nın ekonomik zorlukları altında, 1943 yılında on yıllık uygulama planı hazırlanmıştır. 1953'te kentin 500. yıl fetih kutlamalarına görkemli bir imar süreci sonunda girmek hedeflenmiştir. Bu bağlamda, kamu alanlarının inşasına devam edilmiştir. Ekonomik zorluklara rağmen, Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, İnönü ile yakınlığını da kullanarak kamuya yönelik pek çok uygulamaya imza atmıştır (Kırdar, 1945). Uygulamada seçicilik söz konusudur ve *geniş meydanların açılması fikri* ön plandadır.

1940'ların sonlarına doğru çeşitli gazeteler, İstanbul'un giderek artan sorunlarını ve kent sakinlerinin çektiği sıkıntıları dile getirmişlerdir. Ulaşım ve belediye hizmetlerinden başka kent; ithalat, ihracat ve turizm alanlarında Pire ve İskenderiye limanlarıyla yarışabilecek, modern uluslararası ulaşım sistemlerine de sahip değildir.

1950’lerde DP’li politikacılar, “İstanbul şimdiye dek ihmal edilmiştir” deklarasyonları ile kentin “ihmal edilmiş görünümünün değiştirilmek istendiğini vurgulamışlardır. DP’nin belediye seçimi programı çerçevesinde İstanbul artık yeni bir merkezdir. DP ezici çoğunlukla belediye seçimlerini kazanınca Prost’un kontratı uzatılmamış, iptal edilmiştir. Belediye Meclisi’ndeki millî temalı tartışmalar basında geniş yankı ve taraftar bulmuştur (Akpınar, 2010).

Demokrat Parti’nin 1950 yılında iktidara gelişi ile birlikte İstanbul’un planlama çalışmalarında farklı bir yaklaşım görülmektedir. Bu dönemde ekonomik büyümeye önem verilmiş, tarımda makineleşme konusu hükümetin öncelikle ele aldığı bir başlık haline gelmiştir. Ayrıca iktisadi alanlardaki bu farklı yaklaşımlar şehirlere doğru önemli bir göçü tetiklemeye başladığından kentleşme daha fazla öne çıkmıştır. Dolayısıyla kentlere bakış da değişmiştir. Mustafa Kemal Atatürk döneminden itibaren İstanbul’daki planlamadan etkin bir rolü olan Henri Prost’un görevine son verilmiş ve yerli planlamacı ve mimarlardan oluşan yeni bir planlama ekibi kurulmuştur. Fakat ilginç olan husus şehrin artmakta olan alt yapı ihtiyaçlarının çözümüne yönelik detaylı bir adım atılmamıştır. Bu keyfiyet 1956 yılına kadar böylece devam etmiştir. Bu dönemi takiben, 1956 sonrasında Başbakan Adnan Menderes’in bizzat nezaret ettiği projelerle Prost’un planının da çok ötesinde bir faaliyete girişilmiş ve şehirde önemli bir dönüşüm başlatılmıştır. Bu dönemde dikkati çeken en önemli hususlardan biri şehrin nüfusunun on yıllık bir süreçte göçlerle neredeyse ikiye katlanmasıdır. Bu artan nüfus ciddi bir konut arzını gerekli kılmıştır. Ayrıca şehrin ulaşım altyapısına yönelik de önemli kararların ve icraatların yapılmasını da gerekli hale getirmiştir. Menderes döneminde 6830 sayılı ve 1956 tarihli İstimlak Kanunlarını çıkarmıştır. Bu hukuki çalışmalar sonrasında da Vatan ve Millet caddeleri, Sahil Yolu (Kennedy ve Ragıp Gümüşpala caddeleri), Barbaros Bulvarı gibi Prost Planı’nda öngörülen genişliklerden daha geniş biçimde planlanan pek çok cadde ve sayısız tali yollar açılmıştır. Tüm bunlara ilave olarak sanayi yatırımları için başta İstanbul olmak üzere ve Doğu Marmara’yı da merkeze alan bir yaklaşım ön plana çıkmaya başlamıştır (Gül, 2014)

Menderes döneminde daha önceleri Prost'un planında tercih edilen özellikle lastik tekerli ulaşım araçlarına ve buna ilave olarak özel ulaşım sistemine göre tavsiye edilen yaklaşım sürdürülmüştür. Bu dönemde bahsi geçen bu yeni yolların açılabilmesi için İstanbul'daki önemli tarihî mirası da içine alan binlerce eser maalesef yıktırılmıştır. Adnan Menderes'in iktidarının son dört yılı içinde İstanbul'da neredeyse bir asra yaklaşan bir süredir tartışılmakta olan birçok proje gerçekleştirilmiştir. Bu projelerin uygulama mekanları genellikle sur içi diye tabir edilen bölge, Galata ve Pera bölgesi, Eyüp ve Üsküdar olmuştur. Yani Fatih Sultan Mehmed döneminde klasik olarak İstanbul'un üzerine bina edildiği bu dört bölge yeni yatırımlar için de merkez olarak seçilmiştir. Bu yatırımlar için bütçeden büyük bir pay ayrılmıştır. 1923-50 Yılları arasında Türkiye'de şehirler içinde öncelik nasıl ki Ankara olduysa bu yeni dönemde ana yatırım bölgesi olarak İstanbul'un öne çıktığı gözlenmiştir. (Arlı, 2016).

Prost Planı ile ilgili en önemli sorun alanlarından biri, daha sonraki dönemlerde şehirde ortaya çıkan birçok sıkıntının kaynağının, Haliç'in iç kesimlerindeki bazı bölgelerin sanayi alanı ilan edilmesidir. Bu planlama sonraki dönemlerde ortaya çıkacak kentin karmaşık pek çok sorununa kaynaklık etmiştir. 1950-1955 arasında mevcut plana ilaveten 'Profesörler Heyeti'nin yaptığı planlamanın da tesiriyle Rami ve Kazlıçeşme bölgelerinde de sanayi yoğunluğunun artması da şehir için sonraki dönemlere yönelik ciddi problemler ortaya çıkmıştır. (Cansever, 1998, s. 135-145), (Arlı, 2016)

Menderes dönemindeki geniş yol ve yıkım hamleleri çok ciddi eleştirilere kaynak teşkil etmiştir. Muhtemelen bu eleştirilerin de tesiriyle Prost yeniden kente davet edilmiştir: (Leveau, 1960). Artık, Osmanlı döneminde şehrin en önemli birimi olan mahalleler eski kimliğini yitirmiş, özellikle çıkmaz sokakların büyük bölümü ortadan kaldırılmış, büyük meydanlar ve yollar ortaya çıkmıştır. Bu yeni durumda İstanbul içinde tarihinde o ana kadar görülmemiş bir mekansal açılma meydana gelmiştir.

1.7 Luici Piccinato'nun İstanbul Planı

İstanbul'a yönelik planlama çalışmaları içerisinde hem bulunduğu dönem hem de daha sonraki yıllara yaptığı muhtemel etkiler göz önüne alındığında önemli olarak

zikredilebilecek diğerk bir plan çalışması da İtalyan şehir plancısı Prof. Dr. Luigi Piccinato'nun etkin rol aldığı bir çalışmadır (Köseoğlu, 2010, s. 44).

İstanbul'da o ana kadar gerçekleştirilen uygulamalara getirilen yoğun eleştirilerden ötürü şehir için yeni bir planlama çalışmasının gerekli olduğu noktasına gelen hükümet bu sefer daha farklı bir ismi şehrin planlaması için göreve çağırmayı kararlaştırmıştır. Bu isim İtalyan şehir planlamacısı Luigi Piccinato olmuştur. Piccinato 1958 yılında bu yöndeki çalışmalarına başlamıştır. İlk olarak Kasımpaşa ve Kağıthane vadilerinde sanayi faaliyetlerinin dondurulması gerektiğinin savunan İtalyan şehir planlamacısı bu bölgelerin turizm kaynakları olarak muhafaza edilmesini savunmuştur. Piccinato Planı'nın başlıca maddeleri şu şekilde özetlenebilir:

- İstanbul'un planlaması için yapılacak çalışmada sadece şehrin iç yapısı değil şehrin içinde yer aldığı geniş bölge çapında bir planlama düşünülmelidir.
- Sanayi ve yerleşim alanları düşünülürken tek merkezli değil birden fazla merkezi olan bir şehir kurgusu tasarlanmalıdır. Dolayısıyla şehrin yerleşim alanlarında yoğunluğun azaltılması hedeflenmelidir.
- İstanbul içinde üretim alanlarının yoğun olduğu bir şehir değil daha çok ticaretin ve yönetim mekanizmalarının bulunduğu bir şehir olarak tasarlanmalıdır. (Bu yaklaşım Prost Planı ile sanayiye kısmen şehrin içinde değerlendiren ve buna bağlı olarak üretim mekanlarını yoğunluklu olarak Haliç kıyısına taşıyan yaklaşımdan uzaklaşma eğilimi göstermektedir. Daha sonraki şehir planlama çalışmalarında da bu tarz yaklaşımlar ve karşılıklı fikir farklılıkları sürekli olarak meydana gelmiştir. 1990 yılının sonlarında İstanbul Ticaret Odası da bu yaklaşıma kısmen uyan bir politika savunmaya başlamıştır. İstanbul'un bir ticaret, finans, kültür ve turizm kenti olmasını savunmuştur)
- İstanbul'daki sanayi tesislerinin şehrin daha çok doğu bölgelerine doğru kaydırılmasına gayret sarf edilmelidir. Burada komşu şehirler olan İzmit, Bandırma ve Gebze üretim alanlarının yönlendirildiği bölgeler olarak düşünülmelidir

- Haliç kıyıları sanayi tesislerinden mümkün olduğu ölçüde arındırılmalıdır. Ayrıca Topkapı ve Rami bölgelerinde mevcut olan sanayi tesislerinin yararlanabileceği bir liman alanı olarak Kazlıçeşme ve Bakırköy arasındaki bir bölge tespit edilmelidir.
- Şehrin yeni ulaşım sistemi de tavsiye edilen düzenlemelere uygun olarak yeniden tasarlanmalıdır. Bu çerçevede Haliç'in üzerine bir üçüncü köprü daha düşünülmelidir. Ayrıca Boğaz'ın üzerine de bir köprü yapılması uygundur. Bu köprü için de Ortaköy ile Beylerbeyi arası en uygun nokta olarak görülmektedir. Çevre yolları da bu plana göre yapılmalıdır.(Köseoğlu, 2010, s. 44).
- Kağıthane'de bölgesinde büyük bir hayvanat bahçesi yapılması şehir için önemli bir zenginlik olacaktır. Ayrıca surların iç ve dış bölgelerindeki yeşil alanların Marmara Denizi ve Haliç'in kıyılarındaki yeşil alanlarla bağlantılı olmasına özen gösterilmelidir.
- İstanbul'daki tarihi değeri olan eserlerin korunmasına özel bir önem verilmelidir. Ayrıca sahil bölgelerinin yanlış bir şekilde kullanılmaması için tedbirler alınmalıdır. Tüm bunlar şehrin turizm potansiyeline ciddi katkı sağlayacak nitelikteki tedbirlerdir. (Köseoğlu, 2010)

Piccinato'nun planlaması konu ile ilgili çevrelerce uygun bulunmasına rağmen İmar ve İskân Bakanlığınca revizeye ihtiyaç duyulduğu gerekçesi ile ilk etapta onaylanmamış ve bakanlık daha sonra İstanbul'da bir Bölge Planlama Bürosu açmıştır.

1.8 1960-1980 Arasında Ana Hatları ile İstanbul'daki Planlama Çalışmaları

Devlet Planlama Teşkilatı, İmar ve İskân Bakanlığı, Bölge Planlama Dairesi ve İller Bankası'nın finansmanı ile 1966'da Büyük İstanbul Nazım İmar Bürosu kurulmuştur. Piccinato da buraya danışman olarak getirilmiştir. Bu büronun hazırlamış olduğu İstanbul sanayi nazım planı, İstanbul'un bu tarihten sonraki sanayi tesislerinin dağılımını önemli ölçüde etkileyen bir plan olmuştur.

İstanbul ile ilgili şehir bazında çeşitli planlama çalışmaları yapılırken üzerinde bir dönem tartışılan Boğaz Köprüsü gibi bir karar merkezî hükûmet tarafından da alınmış ve bunun üzerine köprü yapımı hedefine yönelik çalışmalara başlanmıştır.

Bahsi geçen büronun Piccinato Planı doğrultusunda yürüttüğü çalışmalar çerçevesinde gündeme gelen bir diğer önerisi de kara ulaşımının aksine şehirde hızlı bir deniz ulaşımı geliştirilmesi yönünde olmuştur. (Köseoğlu, 2010)

Piccinato tarafından hazırlanan Büyük İstanbul Nazım Planı; İstanbul'un betonlaşarak büyümesi tehlikesine karşı şehrin tarihsel gelişme sürecinde kazandığı kültürel ve tarihî çevrenin korunması, "Büyük İstanbul" için Büyükşehir mantığı ile merkezi bir yönetim oluşturulması ve metropoliten planlamaya halkın katılımının sağlanması ilkelerini içeriyordu. Hazırlanan bu plan ile yeni büyüme merkezleri oluşturularak, İstanbul'un aşırı büyümesinin ve iktisadi faaliyetlerin belli bölgelerde aşırı yoğunlaşmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Bedrettin Dalan'ın yönetime gelişi sonrası özellikle Haliç'in çevresinin sanayiden arındırılması, şehrin merkezî iş alanlarının geleneksel merkezin dışına doğru çıkartılması, ilave olarak yine merkezî bölgelerdeki üretim tesislerinin şehrin daha farklı kenar alanlarına yönlendirilmesi ve deniz taşımacılığına doğru dikkatlerin artması gibi noktalar Piccinato'nun önerilerinin bir şekilde uygulanması olarak da değerlendirilebilir.

Bu genel eğilimin bir diğer yansıması da planlı kalkınma dönemindeki planlamalarda görünmeye başlamıştır. 1975 sonrasında planlı kalkınmayla sanayinin şehrin merkezinde yer alması değil farklı yönlerde doğru taşınması hedeflenmiş, Haliç'te ve kentin diğer kıyı bölgelerinde turizmin özendirilmesiyle kıyıların potansiyellerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Fakat bu amaca yönelik olarak yapılan çalışmalar Haliç'teki yoğunluğu tam olarak ortadan kaldıramamış fakat ilave olarak şehrin içerisinde başka kontrolsüz sanayi alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu alanlar arasında Alibeyköy, Rami, Topçular, Topkapı, daha sonra ismi Bayrampaşa olan Sağmalcılar, yine ismi daha sonra Sefaköy olan Safraköy, daha çok dericilerin

yoğunlaştığı Kazlıçeşme ve Zeytinburnu öne çıkmıştır. Diğer bir istikamete doğru olarak, Kağıthane, Şişli Bomonti, Levent ve Esentepe civarında da yine bu tarz kontrol dışı sanayi bölgeleri ortaya çıkmıştır. (Köseoğlu, 2010, s. 45).

Metropolitan alan Nazım Planı Öneri Şeması (1/25.000 ölçekli) 1968 yılında tamamlandıktan sonra İstanbul Nazım Planı (1/50.000 ölçekli), 1980’de İmar İskân Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Fakat buna rağmen, İstanbul Nazım Planı gerek 1983 yılında çıkan imar afları, gerekse de ara dönemlerde şehirde ortaya çıkan önemli değişikliklerin de sebebiyle yeterli uygulanma başarısı gösterememiştir(Zorlu, 2011).

1.9 Büyükşehir ve Büyükşehirlerle İlgili Bazı Kavramsallaştırma Çalışmaları

Türkiye’de planlı kalkınma dönemi 1960 ihtilalinden sonraki dönemde başlamıştır. Bu dönem merkezî idarenin ülkeyi her yönü ile planlama gayreti içinde olduğu bir dönemdir. Bu çerçevede kalkınma planlarında büyükşehirlerle ve İstanbul ile ilgili bazı tasarımlara yer verilmiştir.

Türkiye’de “Büyükşehir” kavramı mevzu bahis edildiğinde öncelikle nüfusu 1 milyon kişiden fazla olan şehirler anlaşılmaktadır. Bu şehirlere kısaca anakent de denilmektedir. Anakent yönetimlerinden önce kullanılan kavram Belediye Yönetimi idi. Belediye denildiğinde de şehrin merkezi dışında kırsal alanı olarak tanımlanan bölgede oturan halkın dışındaki nüfusun mahalli nitelikli ortak ihtiyaçlarını sağlamakla görevli aynı zamanda kamu tüzel kişiliğine sahip idari yapılar anlaşılmaktadır. Belediyeler, kırsal kesimden sorumlu değildir. Şehre ait olan yerleşimleri yönetmek için tanzim edilmiş bir model olarak tanımlanmaktadır (Yemen, 2015, s. 1000).

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında teşekkül ettirilmiş olan Milli Güvenlik Konseyi, büyükşehirlerle ilgili hazırlanan, 2561 sayılı Büyükşehirlerin Yakın Çevresindeki Yerleşim Yerlerinin Ana Belediyelere Bağlanmaları Hakkında Kanunu 4 Şubat 1981 tarihinde kabul etmiştir. Bu kanunla 300.000’i aşan nüfusa sahip büyükşehirlerin

evresinde bulunan belediye ve köyler, Őube ya da mahalle hâline dönüştürülerek anakent belediyesine (Büyükşehir Belediyelerine) bağlanmıştır (Eryılmaz, 2010, s. 161).

1984 yılına gelindiğinde ise, ilk etapta “Büyükşehirler Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” çıkarılmış, daha sonra da yine aynı yıl içinde bu kararname yerine 3030 sayılı “Büyükşehirlerin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Hakkında Kanun” hazırlanarak kabul edilmiştir. (Yemen, 2015, s. 1000)

Erbay Arıkboğa“Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Modeli” başlıklı çalışmasında büyükşehirlerin tarihsel sürecinin 5 bölüme ayrıldığından söz eder .. Bunlar: Arayış Dönemi (1960-1982), Kuruluş Dönemi (1984-2004), Genişletme Dönemi (2004-2008), Bütünleştirme Dönemi (2008-2012) ve Alansal Büyükşehir Belediye Dönemi (2012+) şeklindedir (Yemen, 2015, s. 1001).

Prof. Dr. Mustafa Aykaç, Prof. Dr. Zeki Parlak ve Dr. İşkender Gümüş de Hüseyin Tarık şengül’n dnemselleştirmesinden hareketle 3 dönemlik bir blmlendirmeden bahsederler (Parlak & Gümüş, 2020). Bunlar: Devletin kentleşmesi, emeğin kentleşmesi ve sermayenin kentleşmesi şeklindedir. Bu dnemselleştirmeler şu şekilde özetlenebilir:

1923-1950 arası dönemde Devletin Kentleşmesi başlığı altında cumhuriyetin ilk yıllarında yeni bir ulus devlet inşa edilmeye çalışılırken bizzat devlet tarafından yönlendirilen bir şehirleşme sürecinden bahsedilmektedir. Burada ne çıkarılan temel kentsel stratejiler şu şekilde sıralanmaktadır:

1/öncelikle yıllardır ülkenin başşehri olan İstanbul’un yerine Ankara’nın başkent ilan edilmesi,

2/ ülkedeki demiryolu ağlarının devletleştirilmesi ve geliştirilmesi

3/ Anadolu şehirlerinde demiryolları güzergâhı boyunca fabrikaların inşa edilmesi. Bu dönemde ilk yıllarda dikkatler İstanbul'dan ziyade Ankara ve Anadolu kentleri üzerine çevrilmiştir. Hatta cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'a ilk defa 1927 yılında gelmiştir. İstanbul ile ilgili ilk ciddi planlamalar 1937 yılından itibaren Prost danışmanlığında gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

1950-1980 Yılları arası ise Emek Gücünün Kentleşmesi başlığı altında incelenmiştir. Bu dönemde büyük insan kitlelerinin iş gücü olarak şehirlere hatta özellikle de büyük şehirlere doğru akın ettikleri ve bu akının kentlerde oluşturduğu çeşitli problemler üzerinde durulmaktadır. (Parlak & Gümüş, 2020)

1980 ve sonrası ise Sermayenin Kentleşmesi başlığı altında ele alınmıştır. 1980'li yıllarda başta Avrupa'da olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde uygulamaya konulan neoliberal politikalar, Türkiye'de de 12 Eylül öncesinde kurulan Demirel hükümeti döneminde hazırlanan 24 Ocak.1980 kararlarıyla tatbik edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan yeni siyasal dengeler ve ekonomik yapılanmalar, sermayenin merkezî bir hal alması, daha da güçlenmesi keyfiyetini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte sermayenin kentleşmesi adı verilmiştir... (Parlak & Gümüş, 2020)

1.10 5 Yıllık Kalkınma Planlarında İstanbul'un Ele Alınışı

Bu genel izahtan sonra Türkiye'de merkezî idarenin özellikle kentleşmeye bakışı ve bu bakışı planlı dönemde nasıl uygulamaya çalıştığı Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan ve yürürlüğe konulan beş yıllık kalkınma planları üzerinden okunabilir.

Türkiye'de 1960'lı yılların başından itibaren ekonomik ve sosyal gelişmeyi arttırmak adına bölgeler arasındaki eşitsizlikleri azaltabilmek, sosyal ve ekonomik dengeyi sağlayabilmek amacıyla planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Bu çerçevede de 1961 Anayasası'nda dayanağını bulan kalkınma planlarının hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Kalkınma planlamalarını hazırlamaktan sorumlu kurum olarak

Başbakanlığa bağlı çalışacak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) belirlenmiştir. DPT'nin kuruluş tarihi 30 Eylül 1960'dır.

2011 yılında Kalkınma Bakanlığının kurulması ile kalkınma planlarının yapılması görevi bu bakanlığın bünyesine geçmiştir (Yemen, 2015, s. 1002). Cumhurbaşkanlığı hükûmet sisteminin kurulması sonrasında ise bu fonksiyon Cumhurbaşkanlığı uhdesine gerçekleştirilmektedir.

1.10.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda büyükşehirlerle ilgili özel bir başlık bulunmamaktadır. Fakat Bölge Planlaması ve Kalkınması başlığı altında büyükşehirlerden, büyükşehir bölgeleri (metropolitan bölge) olarak bahsedilmiştir.

Bu başlık altında değerlendirilen büyükşehirlerle ilgili nüfusun ve iktisadi çalışmaların aşırı derecede toplandığı ve bunun sonucu olarak birçok sosyal, iktisadi ve fiziki meseleleri olan büyükşehir bölgeleriyle ilgili çalışmaların, bölge politikasının bir başka yönünü oluşturduğu ifade edilmiştir. Büyükşehir bölgelerinin çevrelerinde yeni çekim ve büyüme merkezleri oluşturulması, buralarda sanayi yatırımları yapılması ve nüfusun ve iktisadi çalışmaların daha dengeli bir şekilde dağıtımını sağlayacak araçlar ortaya çıkarılmasının gerekliliği vurgulanmıştır Özellikle bu çerçevede altyapı çalışmalarına yönelmenin altı çizilmiştir (Yemen, 2015, s. 1003).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, şehirlere göç yoluyla gelen vatandaşların konut sorununa çözüm olarak yıkımdan çok iyileştirme yapılması tavsiye edilmiştir. Bu çerçevede 1966 yılında çıkarılan Gecekondu Yasası'nda ilk defa "gecekondu" kavramına yer verilmiştir. Bu yasaya göre gecekonduyla ilgili üç maddelik bir çözüm önerisi ortaya konulmaktadır: İlk olarak ıslah edildikleri takdirde oturulabilecek durumda olan gecekonduların ıslah edilmelerinden bahsedilmektedir. İkinci olarak, iyileştirilse bile oturulamayacak durumda olan gecekonduların yıkılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Son olarak da yeni gecekonduların yapılmasına izin verilmemesi konusunda kararlılık gösterilmesi tavsiye edilmektedir.

Buna göre özetle ifade etmek gerekirse, gecekonduyla ilgili olarak iyileştirme, ortadan kaldırma ve önleme şeklinde üç ayrı politikanın belirlendiği söylenebilir. Bu kanun ile birlikte gecekonduların alanlarının varlığı bir şekilde kabul edilmiş olmaktadır. Yine bir kısım gecekonduların ıslahının gerekliliğinden yasa ile bahsedilmesi de üstü kapalı olarak gecekonduların affı anlamına gelmiştir (Parlak & Gümüş, 2020).

1.10.2 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

1968 ile 1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş yıllık Kalkınma Planı'nda da büyükşehirlerle ilgili özel bir başlık bulunmamaktadır. Buna karşılık Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Sorunları başlıkları altında büyükşehirlerden bahsedilmiştir. İlave olarak büyükşehirlerde yeni bir teşkilatlanmaya duyulan ihtiyaç dile getirilmiştir. İlerleyen bölümlerde ise büyükşehirlerde meydana çıkan ortamın bazı özelliklere sahip olduğu ve bu özelliklerin iktisadi ve sosyal gelişmeyi hızlandıracak bir nitelik taşıdığı da belirtilmiştir. Bu cümlelerden büyükşehirlerdeki bu durumdan memnuniyet duyulduğu, farklı çekim yerlerinin oluşturulması yerine mevcut durumdan istifade edilmesinin yerinde olacağının planlanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Belediye Hizmetleri başlığı altında, özellikle büyükşehirlerde imar planlamasına duyulan ihtiyacın hızla artmakta olduğu tespiti yapılmıştır (Yemen, 2015, s. 1003-1004).

1.10.3 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hızla artan nüfusun artık tarım alanlarında tutulmasının imkânı kalmadığından bahsedilmektedir. Yüzyılın sonunda Türkiye'nin nüfusunun 70 milyonu bulmasının muhtemel olduğu, bu nüfusun ise 55 milyonunun şehirlerde, 15 milyonunun ise köylerde olacağı öngörülmektedir.

Bu planda da büyükşehirlerle ilgili özel bir başlık bulunmamakla birlikte “Yaşama Düzeyindeki Gelişmeler” başlığı altında ve “Yerleşme” alt başlığında büyükşehirler konusuna değinilmektedir. Burada özellikle Doğu Marmara'nın diğer bölgelere göre daha fazla nüfus çektiği, bunun birinci sebebi olarak da en büyük metropol

konumundaki İstanbul'un bu bölgede olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda göçlerin büyük bölümünün İstanbul'da yoğunlaştığından bahsedilmektedir.

Çözülmesi gereken sorunlar arasında genel olarak inşaat yatırımlarının düzenlenmesi üzerinde durulurken geri kalmış iller ve hudut bölgelerinin yanına metropoliten şehirler de dâhil edilmiş ve çeşitli düzeylerdeki planlama bürolarının arasındaki koordinasyon ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Buralarda göze çarpan vurgular belirli büyüklüğün üzerindeki şehirler için yeni bir idareye ihtiyaç duyulduğu tarzında yorumlanmıştır. (Yemen, 2015, s. 1005).

1.10.4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi: (1979-1983)

1979 ile 1983 arasını kapsayan bu dönem, 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'ndan bir önceki kalkınma planı dönemidir. Bu açıdan bu kalkınma planından beklenen, Büyükşehir Belediye Kanunu'na hazırlık aşamasını içermesi olmuştur. (Yemen, 2015, s. 1006).

Bu plan dönemi içerisinde büyükşehir belediyelerinin kurulması için 1980 yılında İçişleri Bakanlığı ile İmar ve İskân Bakanlığı tarafından Büyük Kent Birliği Yasa Tasarısı'nın hazırlandığının vurgulanması planlama mantığı ve gerekliliği açısından icap etmektedir. Bu kanun tasarısının gerekliliği şu açılardan önemli görülmektedir: Öncelikle büyükşehir bölgelerini içine alan bu alanlarda ortak planlama yapılması gereklidir. İlave olarak kentin tamamını kapsayan hizmetlerin yerine getirilmesi, belediyelerin imar planlarının yapılması ve son olarak da imar uygulamalarının koordine edilmesi icap etmektedir. Fakat tüm bu gerekliliklere rağmen bu dönem içinde büyükşehir yönetimi için oluşturulmaya çalışılan yasal girişim kanunlaştırılamamıştır (Yeter, 2002, s. 44), (Yemen, 2015, s. 1006). Dördüncü beş yıllık Kalkınma Planı döneminde büyükşehirlerle yönelik yine özel bir başlık bulunmamaktadır. Fakat büyükşehirlerin sorunlarına sadece üç farklı başlık altında ve belli oranlarda değinilmektedir.

Bunlardan birisi “Yerleşim” başlığı altında yer alan “Kentleşme” alt başlığıdır. Burada en çok göç alan iller, oralardaki sanayileşme sorunları, (Bu bahiste en fazla İstanbul meselesi konu edinilmektedir.) gecekondulaşma, şehirlerin imar planlarının yeterli oranda yapılamaması ve artan nüfusun ihtiyacı olan altyapı hizmetleri gibi konular zikredilmiştir. Yerleşme başlığı altında belediyeler konusuna değinilmiş, büyükşehirlerle ilgili bir özeleştirici yapılarak büyük şehirlere yönelik özel bir yönetim biçimine ihtiyaç duyulduğu özellikle vurgulanmıştır.

Bu planda dikkat çeken bir diğer nokta da merkezden yani İmar İskân Bakanlığı tarafından yapılan planlamalar ile şehirlerdeki hızlı gelişmelerin gerektirdiği hizmetlerin yerine getirilemediği, dolayısıyla şehirlerin gelişiminin ve şeklinin planlamadan çok o şehirlerdeki gecekondulaşma ve sanayileşmenin seyri tarafından belirlendiği ifade edilmektedir..

Planda geçen, şehirlerin niteliklerine göre yönetim biçimlerinde farklılaşmaların olabileceği ve özellikle de “büyükşehir özelliklerine sahip bölgelerde onların özelliklerine uygun yerel yönetim birimlerinin kurulması sağlanacaktır” tarzındaki ifadeler ile yeni kurulacak yerel birimin altyapısına yönelik işaretler görülmektedir. Buna ek olarak, “metropolitan planlama ve bu alanlar içindeki altyapı hizmetleri arasındaki koordinasyon, kurulacak metropolitan yönetim teşkilatlarının temel fonksiyonları arasında olacaktır” ifadesi de bu çerçevede zikredilebilir.

Bu cümlelerden hareketle büyükşehirlerle ilgili özel bir başlık bulunmamasına ve büyükşehir belediyelerinin kurulması ile ilgili net cümleler olmamasına rağmen, bu tür yapıların kurulması için gerekli altyapı cümlelerinin yer aldığı söylenebilir. Yine planda, 1980 itibarıyla kentli ve köylü nüfusun eşitlendiği, 1985 itibarıyla şehirli nüfusun %55'lere varacağı hesaplandığından kentlerdeki sorunların ancak buralarda gerekli idari yapıların kurulması ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir (Yemen, 2015, s. 1007).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye’de 24.1. 1980 ekonomik kararlarının ve daha sonra da 12 Eylül darbesinin gerçekleştirildiği yılları içinde barındırmaktadır. Bu

iki sosyal olay Türkiye'nin yönetiminde önemli farklılaşmalara yol açan iki ciddi gelişmedir. Yine, 1980 yılı itibarıyla dünya ölçeğinde neoliberal politikaların gündeme geldiği ve bu politikaların birçok ülkeyi direkt veya dolaylı yönde etkilediği bir gelişme olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

1980 Sonrasında İstanbul'un aldığı yeni şekli daha iyi değerlendirebilmek için tarihi seyir içinde Dünya Ekonomisinde meydana gelen değişimleri de kısaca ele almak yararlı olacaktır. Bu değerlendirmeyi yaparken de küresel düzeyde ortaya çıkan gelişmeleri kısaca izlemek ve bunların gerek Türkiye Ekonomisine ve gerekse de İstanbul'daki değişime ne ölçüde etki etmiş olabileceğini tahlil etmek gerekmektedir. Çalışmada ana inceleme alanlarından biri olan değişimde küresel etkilerin hangi oranda olduğunu ortaya koyabilmek açısından öncelikle Küreselleşme safhalarının kısa bir tahlilini yapmanın fayda sağlayacağı düşünülmüştür.

2 KÜRESELLEŞME, DÜNYA EKONOMİSİ VE 1980'LER

2.1 Küreselleşmenin Safhaları ve 1980 Sonrası

Küreselleşme konusu çeşitli boyutlarıyla başlı başına özel ve çok geniş bir konu olmakla birlikte burada konuyla ilişkisi açısından bu alana kısaca değinilecektir.

Küreselleşme kavramını ilk olarak İngiliz iktisatçı W. Foter, 1833 yılında kaleme aldığı bir makalesinde kullanmıştır. Kavramın günümüzde etkin hâle gelmesi Garrett Hardin'in 1968'de kaleme aldığı 'Kaynakların Paylaşımı ve Kullanımı' adlı çalışmasına dayanmaktadır. Küreselleşme, birçok kişi tarafından ekonomik bir kavram olarak tanımlanmakla birlikte, insanlık tarihi içinde sadece ekonomik değil sosyal, kültürel ve politik yönleri olan bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Kıvılcım, 2013).

2.1.1 Küreselleşmenin Birinci Safhası (1870-1914)

Yaygın tanımlamaya göre küreselleşmenin ilk safhası olan "Birinci Küreselleşme Dönemi", 1870–1914 yılları arası olarak kabul edilmektedir. Bu devre sanayileşme ile başlayan ve I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar geçen bir dönemdir.

Birinci küreselleşme devresinde denizcilikteki gelişmeler, telgrafın icadı ve demiryolları alanındaki ilerlemeler, Batı'nın o zamana kadar ulaşamadığı denizaşırı

ülkelere siyasal, askerî ve ticari etkisini yayması için de bir fırsat teşkil etmiştir. Dolayısıyla bu dönemi tanımlarken Küreselleşmenin temel dinamiği olarak değişim ve yayılmayı zikretmek mümkündür. (Oran, 2001, s. 5). Bu yeni dönemde uluslararası ticarete ortaya çıkan rekabetin yoğunlaşması, beraberinde üretimde de uzmanlaşmayı doğurmuştur. İlave olarak teknolojik alanda gelişme ileri seviyelere ulaşmış, bu gelişmeler de ülkeleri ve toplumları birbirine bağlayan bağların artmasına yol açmıştır.

2.1.2 Küreselleşmenin İkinci Safhası (1914-1980)

İkinci küreselleşme dönemi şeklinde adlandırılan dönemin ilk safhası 1914-1945 yılları arası olarak tanımlanmaktadır. Bu sürecin ikinci safhası ise II. Dünya Savaşı'nın sonrasında devreye girmiş ve bu süreç çeşitli devreler geçirerek 1980 yılına kadar sürmüştür.

1914 Yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte dünyada ekonomik dengeler önemli ölçüde bozulmuştur. 1929'da başlayan uluslar arası düzeydeki Büyük Ekonomik Buhran ve sonrasında uluslar arası düzeyde gittikçe derinleşen sorunların çözüme kavuşturulamamasının tabii sonucu olarak başlayan II. Dünya Savaşı, küreselleşme sürecini oldukça yavaşlatmıştır (Coşkun & Şen, 1999, s. 10).

II. Dünya Savaşı sonrası birçok ülke uluslararası sermaye dolaşımını katı bir denetime tabi tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde IMF ve Dünya Bankası, sermaye dolaşımının kısıtlı olduğu bir ortamda uluslararası ticaretin ve yatırımların gelişmesini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada kurulmaya çalışılan yeni denge içinde küreselleşme sürecinin hız kazanmasında IMF, Dünya Bankası, GATT ve (OECD) Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü gibi uluslararası kuruluşların önemi büyüktür. Bahsi geçen bu kurumların hemen hemen tamamı 1940'ların ikinci yarısında kurulmuştur. Bu uluslararası kuruluşlar ağırlıklı olarak ABD'nin yönlendirmesi ve şemsiyesi altında oluşturulmuş ve bunların da katkısıyla 1950'ler ve 1960'larda yeni bir küreselleşme dalgası ortaya çıkmıştır. (İkinci küreselleşme döneminin ikinci evresi)

İkinci küreselleşme açısından bir dönüm noktası da 1970’li yıllarda belirmeye başlamıştır. Ağustos 1971’de Bretton Woods Sistemi’nin çökmesi ile uluslararası para piyasalarında sabit kur sistemi terk edilmiş ve gelişmiş ülkeler başta ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya peş peşe sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. Bu ülkelerdeki kısıtlamaların kaldırılması, finansal küreselleşme ile olağanüstü bir hız ve yoğunluk kazanmıştır (Coşkun & Şen, 1999, s. 11).

1970’li yıllardan sonra küreselleşmenin daha da yaygın bir nitelik kazanmasının bir diğer nedeni de teknolojik alandaki gelişmelerde yaşanan büyük hızlanmadır. Buna ilaveten imalat sahasında ülkelerin dışa açılmaları da büyük bir artış göstermiş özellikle güçlü ülkeler imalatlarını işçilik maliyetleri daha düşük ülkelere kaydırmaya başlamıştır. Tüm bunlar küreselleşmeyi hızlandıran etkenler olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 1970’in ortalarından sonra ülkeler oluşan pazar mantığına uyum sağlamaya çalışarak ticareti serbestleştirme doğrultusunda davranmaya başlamışlardır.

Özellikle, 1945 sonrasında gelişmiş ekonomilerde uygulanan Keynesyen politikalar ekonomik büyümeyi uzun bir süre güvence altına almıştır. Burada bahsi geçen gelişmiş ülkeler teknolojik üstünlüğe dayalı olarak dış piyasalarda egemenlik alanlarını genişletmişler, iç piyasada da talebi ve alım gücünü yüksek tutmaya çalışmışlardır. 1970 sonrasında ise ekonomik şartların değişmesi politika değişimlerini de beraberinde getirmiştir. (Aslan, 2005, s. 5), (Kıvılcım, 2013, s. 221-222).

2.1.3. Küreselleşmenin Üçüncü Safhası (1980 Yılı Sonrası)

1980 ve sonrası, küreselleşme tarihi açısından üçüncü küreselleşmenin yaşandığı dönem olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü küreselleşme diğerlerinden oldukça farklı ve çok boyutlu bir dönem olarak nitelenmektedir. Yaşanan hızlı gelişmeler bir yandan teknoloji ve iletişim alanında ortaya çıkarken, diğer yandan da insan hayatını ve çevre şartlarını da direkt olarak etkileyen bir boyutta yaygınlık göstermiştir. Küreselleşme süreçleri anlatılırken özellikle üçüncü devre olarak nitelenen 1980’li yıllar, aynı zamanda neoliberal politikaların da dünya üzerinde yeniden hâkimiyet kazanmaya başladığı yıllar olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın başlangıç zamanı olan özellikle 1980’li yılların ilk dönemi, dünya üzerinde hem neoliberal ekonomi politikalarının etkin olduğu hem de üçüncü küreselleşme dönemi diye adlandırılan karmaşık dönemin başladığı yıllardır. Bu sebeple gerek ülkemizde gerekse de İstanbul’da bu yıllardan sonra ortaya çıkan büyük değişimlerin anlaşılmasında dünyada meydana gelen bu önemli gelişimin etkilerinin olduğu tahmin edilmektedir. Tabiidir ki bu etkilerin derecesini kesinlik ölçüsünde iddia edebilmek mümkün değildir. Fakat gelişmelerin genel özellikleri incelendiğinde böyle bir kanaate sahip olmanın da içerisinde doğruluk payları taşıyabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

1980 sonrası küreselleşme temel olarak şu gelişmelere sahne olmuş ve ardından zaman içinde daha da belirgin bir hal almıştır.: Sanayi alanında yoğunlaşan firmaların, teknolojinin artan etkisi ve ticaretin daha da uluslararası bir boyut kazanmasına bağlı olarak üretimleri ve ürün çeşitlilikleri fazlaşmış, hızlı pazar değişiklikleri ortaya çıkmış, ve dünya üzerinde rekabet ciddi oranda artmıştır. Türkiye’de de 1980 ihtilali sonrası iktidara gelen ANAP döneminde ihracata dayalı bir ekonomi politikası tercih edilmiş ve Türkiye’deki firmaların önemli bir bölümü bu tarihten sonra yurt dışı münasebetlerine çok daha fazla önem vermeye başlamışlardır.

1990 sonrası ise daha önceleri Doğu Bloku olarak nitelenen ülkelerinin ekonomik ve siyasi açıdan adeta bir çöküş yaşamaları bu süreci adeta zirveye taşımıştır. Önceki dönemlerinde planlı ekonominin hâkim olduğu bu ülkeler zamanla ekonomik ve siyasi açıdan liberal ağırlıklı Batı ülkelerine yaklaşmaya başlamışlardır (Bir yandan ekonomik yapılarını liberalleştirmeye çalışmışlar öte yandan da münasebetlerini artırma yolun gitmişlerdir) (Coşkun & Şen, 1999, s. 12).

Özellikle 1990’dan sonra gittikçe daha çok yaygınlaşan küreselleşme dalgasının dünyadaki iki kutuplu siyasi ve askerî dengenin ortadan kalkmış olması ile ortaya çıkan yeni durumdan kaynaklandığı da ileri sürülmektedir. Üçüncü küreselleşme dalgasının hız kazanmasında bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin katkısı çok önemlidir. Bu nedenle üçüncü küreselleşme dönemi "bilgi çağı" olarak da adlandırılmaktadır.

Oran (2001)'a göre üçüncü küreselleşmeye gelinmesi onar yıl arayla birbiri ardına gerçekleşen şu üç olay etrafında açıklanabilir:

- 1970'lerden başlayarak, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde gittikçe daha hakim bir duruma gelmeleri
- 1980'lerde Batılı ülkelerin optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar ve internet gibi teknolojik buluşları hızlıca devreye sokarak ortaya çıkardığı iletişim devrimi.
- 1990'larda SSCB'nin dağılması sonucu çift kutuplu olarak nitelenen uluslararası sistemin ve bunun doğurduğu güç dengesinin ortadan kalkması ve ABD liderliğinde Batı kanadının adeta tek güç odağı konumuna gelmesi (Oran, 2001, s. 9).

Üçüncü küreselleşme döneminin diğer önemli bir unsuru da iletişimdir. İletişimin sağlanmasında en önemli kanallardan birisi de çok hızlı bir şekilde gelişmiş olan internet teknolojisi... İletişim alanında kullanılmakta olan internet adeta devrim mahiyetinde bir gelişmedir ve bugün dünyanın hemen her yerinde yaygın ve ucuz bir şekilde kullanılmaktadır. İnternet, küreselleşmenin gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır ve oynamaya da devam etmektedir. (Coşkun & Şen, 1999, s. 12).

Küreselleşme dönemlerinde dikkati çeken temel dinamiklerden bir diğeri de ulaşım alanındaki gelişmeler olmuştur. Her üç dönem de dikkatlice incelendiğinde ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelerin bir araya gelmesi ve belli bir düzeyde sinerji oluşturmaları ile birlikte ortaya çıkan yeniliklerin küresel bir boyut kazanması imkanı ortaya çıkmış ve bu hal küreselleşme yaklaşımlarında farklı devrelerin oluşumunu sağlamıştır.

Üçüncü küreselleşme döneminin dikkati çeken özelliklerinden biri de ulaşım sektöründe coğrafi engelleri büyük ölçüde ortadan kaldıracak düzeydeki gelişmelerdir. Denizyolları ve demiryolları alanlarında tarihi süreçte ciddi bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmelerin yanına üçüncü dönemde hava taşımacılığı da önemli bir gelişme ve yaygınlık göstererek eklenmiş ve ulaşım artık hem ucuz hem de kolay bir hal almıştır.

Bunun küresel bir yapının oluşmasına büyük katkıları olduğu kuşkusuzdur. Küreselleşme dönemlerini analiz eden bir çok kişi bugünkü küreselleşme çağının arka planında zikri geçen bu gelişmeleri öne çıkarmaktadır (Atasoy, 2005, s. 156), (Kıvılcım, 2013, s. 221-224).

2.2 Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme kavramının açılımları olarak, ekonomik, siyasi, teknolojik ve kültürel küreselleşme alt başlıkları kullanılmaktadır

Ekonomik küreselleşme tanımı kullanıldığında genelde ülke ekonomilerinin birbirleriyle entegre edilmesi yani dünyanın adeta tek bir pazar altında bütünleşmesi ifade edilmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşmenin temelinde, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek değişiminin artması bulunmaktadır. Zikri geçen değişimin artması sonucu bu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ileri bir seviyeye ulaşmakta, dünya ölçeğinde karşılıklı etkileşimler yoğunlaşmakta ve yaygınlaşmaktadır. (Fischer, 2003).

Siyasi Küreselleşme başlığı altında ise 1970'lerden itibaren gerek uluslararası örgütlerin ve şirketlerin daha fazla önem kazanması gerekse de neoliberalizm, neomarksizm, plüralizm, feminist teoriler vb akımların daha belirgin hale gelmesinden bahsedilmektedir. Bu tür gelişmeler uluslararası ilişkilerde bireysel ve toplumsal sorunların daha fazla gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu gelişmelerin ortaya çıkmaya başladığı tarihlere kadar uluslararası sistemde daha çok devlet temelli olarak yürüyen ilişkiler bu tarihlerden itibaren kademeli olarak değişiklik göstermiştir. Dünya düzeni, küreselleşme sürecinde kök salmış iki ana özellik tarafından dönüştürülmüştü

İlk olarak küreselleşme, mesafeleri ortadan kaldırmıştır Karmaşık iletişim imkanlarının tesiriyle dünya düzeninde ülkelerin ve milletlerin mahalli ve bölgesel bir seviyede kalabilmeleri güçleşmiştir. Devletler tarafından tam anlamı ile kontrol edilemeyen uluslararası çeşitli mahiyetteki bilgi, duygu, moda, fikir vs düzeyindeki etkileşimler, zaman içinde devletlerin sınırlarını aşarak, doğrudan gruplar, çeşitli

mahiyetteki teşekküller ve kişiler arası ilişkiler olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bu sayede bireyler, uluslararası örgütler, gönüllü teşekküller ve çok uluslu şirketler gibi oluşumlar potansiyel olarak uluslararası aktörler haline gelmektedir (Badie, 2001, s. 45-46).

İkinci olarak; kamu yararı denilen kavrama bakışta da değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Küresel bir düzende sadece ülkelerin ulusal mahiyetteki ihtiyaçlarının karşılanması yeterli olmamaktadır. Ülkelerin her meselede küresel düşünceleri mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Aksi halde dünya sistemi içinde yer edinmek imkan harici olmaktadır.

Bu dönemde ortaya çıkan çevre, ekonomik ve sosyal gelişim, barınma, kadınların durumu ve insan hakları devletlerin iç politikalarından ziyade uluslararası siyasetin konusu haline gelmeye başlamıştır. Ayrıca uluslararası sistemin yeni aktörleri, (bölgesel entegrasyonlar, ulus üstü yapılar, NGO'lar gibi) devletlerin gücüne bir anlamda ortak olmaktadır. Bu nedenle soğuk savaş sonrasında temel tartışma, uluslar arası düzeydeki aktörlerin çokluğu ve farklılıklarla ilgili olarak sürmektedir.

Teknolojik Küreselleşme denildiğinde ise dikkati çeken en önemli özellik, süreçlerin küresel bir boyut alması ve global kapitalizmin kullandığı yeni teknolojiler ile üretimin daha önce görülmemiş bir hızda ve düzeyde geniş bir alana yayılmasıdır (der., Keyman, & Sarıbay, 2000, s. 9) Kültürel küreselleşme tabiri, toplumların karşılıklı iletişim ve etkileşiminin sürekli olarak artması ile açıklanabilir. Bu süreçte toplumlar tüketim alışkanlıkları ve popüler kültür gibi etkenlerle adeta birbirine benzer hale gelmeye başlamışlardır. Bunun yanında, yurttaşlık kimliği gibi genel kimlik yapılarının yerini farklı etnik, dini, sosyal ve siyasal kimlikler almaya başlamıştır. İşte bu ve benzeri şartlar, küreselleşmenin toplumsal ve kültürel anlamda da kendisini göstermeye başladığının göstergesi olarak değerlendirilebilir (Kıvılcım, 2013, s. 224-227)

M. Kemal Aydın'ın Fransız ekonomist Gustave Massiah'a atfen ifade ettiği üzere küreselleşme, öncelikle sermaye piyasalarının genişlemesi ve önemini artırması biçiminde kendini ifade etmektedir. Küreselleşme süreci, ülkeleri yapısal uyum

programları adı altında uluslararası sisteme entegre olmaya zorladığı için yukarıdan dayatılan özel bir modernleşme projesine denk düşmektedir. Merkezdeki devletlerde refah devletinin fonksiyonunu zayıflatmayı amaç edinen bu program, aynı zamanda çevre ülkelerden radikal bir dönüşüm süreci başlatmasını talep etmektedir. Genel anlamda tavsiye ettiği gelişmeleri şöyle ifade etmek mümkündür:

- 1) İçe dönük üretim yerine ihracata dönük üretimin yapılandırılması.
- 2) Mülkiyeti ve/veya yönetimi kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi ve yabancı sermayeye açılması.
- 3) Sübvansiyonların kaldırılması.
- 4) Sağlık ve eğitim harcamalarının azaltılması (Aydın, 2000, s. 23-24).

Burada bahsedilen özellikler Türkiye’de ilk adımları 1980 yılının Ocak ayında 24 Ocak Kararları ile atılan ve daha sonra gelişmiş bir şekilde 1984 yılında iktidara gelen Özal liderliğindeki ANAP döneminde Türkiye’de uygulanan kararları andırmaktadır. Bu noktadan hareketle 1984 sonrası Türkiye’de iktisadi ve sosyal hayatta ortaya çıkan birçok gelişmenin arka planında küreselleşmenin üçüncü devresinin etkilerinin bir şekilde tesiri olabileceğini ileri sürebilmek mümkündür.

1980 sonrası tercih edilen dışa açık bir ekonomik model ve bunun getirdiği Türkiye’nin ekonomik ve sosyal olarak Batı sistemi ile daha fazla entegre olma çabası, sosyo-ekonomik bakımdan tüm Türkiye’yi ve bu çerçevede kentleri de etkilemiştir. İstanbul da küreselleşme ile bağlantısı en yoğun şehirlerden biri olarak bu etkilenme sürecinden yüksek düzeyde payını almıştır.

3 KÜRESEL DEĞİŞİMLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1 Cumhuriyet Sonrasındaki Ekonomik Değişimlerin Türkiye'ye Etkileri

Cumhuriyet döneminde ağırlıklı yaklaşım geleneksel ve dinî değerlere dayalı bir toplum yerine modern, Batılı ve çağdaş bir toplum meydana getirebilmek olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası ise siyasi nedenlerle liberal kapitalist blokta yer alan Türkiye, DP iktidarı ile 1950-1960 arası liberal bir ekonomik sistem denemiştir.

1950'li yılların sonunda Türkiye'nin ekonomisi, dış borç ve enflasyondan kaynaklı bir bunalımın içerisine girmiştir. Dış ödeme güçlükleri yüzünden bir taraftan üretim için gerekli ham madde ve ara mal alımı yapılamamış, öte yandan yıllık ortalama %25 civarındaki enflasyon oranları, sermaye kaynaklarının kullanımını zorlaştırmıştır. Ekonomideki bunalımdan çıkılması ve istikrarın temin edilmesi için sermaye kullanımı ya serbest piyasa koşullarına bırakılacak ya da plan ve programa bağlanacaktı. Neticede iç ve dış şartlar ikinci metodun tercih edilmesine sebebiyet vermiştir.

27 Mayıs 1960 ihtilalinin akabinde, 1961 yılında hazırlanan yeni Türkiye Cumhuriyeti anayasasında devletin iktisadi ve sosyal hayata kamu lehine müdahalede bulunduğu, sendikal hak ve özgürlükler ile sosyal güvenlik hakkının teminat altına alındığı “sosyal devlet” modeli benimsenmiştir. Mez-kûr model hem ülke şartlarına hem de uluslararası konjonktüre uygun bir yapıdadır. Zira “sosyal devlet” modeli Keynesyen devrim sonrası tüm dünyada alternatifsiz iktisat politikası haline gelmiş ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrası hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır (Akyıldız & Eroğlu, 2004, s. 53), (Akgül, 2018, s. 70).

1960-1980 yılları arasında icra edilen kalkınma planlarının ortak özellikleri ekonominin her yıl belirli bir hızda büyümesi, lokomotif sektör olarak sanayiye öncelik verilmesi, ithal ikamesi sanayileşme stratejisine muvafık olarak tatbik

edilmeleri ve iktisadi, sosyal sahada reform niteliğinde yapısal değişimi hedef almaları olarak sıralanabilir (Akgül, 2018, s. 74), (Takım, 2011, s. 157).

3.2 1980 Sonrası Türkiye'nin İktisadi Dönüşümü ve Sektörlere Olan Etkisi

Yirminci Yüzyılın son çeyreğinden itibaren sosyal demokrasi gözden düşmeye başlamış ve neoliberal iktisadi düşünce tüm dünyada hızla yayılmıştır. Neo-liberal iktisat politikalarının 1980'li yıllardan itibaren dünya ölçeğinde ehemmiyet kazanmasının dinamikleri şöyle özetlenebilir;

- ABD ve İngiltere'nin uluslararası ekonomide ağırlıklarından mütevellit; ABD'de Reagan, İngiltere'de ise Thatcher hükûmetlerinin Neo-liberal iktisat politikalarını tatbik etmeleri,
- Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans müesseselerinin Neo-liberal düşünce doğrultusunda oluşturdukları yapısal uyum programları,
- Kapitalizme alternatif olan komünizmin çöküşü ve Neo-liberalizmin küreselleşme sürecinin temel ideolojisi haline gelmesi (Erdoğan & Ak, 2003, s. 5-6).

3.2.1 Türkiye'de Neo-liberal Politika Enstrümanları

Türkiye de 1980'in başlarında Neo-liberal rüzgârın esintisinden nasibini almıştır (Akgül, 2018, s. 76). Bu dönemin öne çıkan Neo-liberal politikaları şu şekilde sıralanabilir:

1. Vergi Politikaları / Direkt Vergilerden Dolaylı Vergilere Geçiş

Türkiye'de 24 Ocak kararları çerçevesinde alınan istikrar tedbirleri doğrultusunda çeşitli maliye enstrümanlarında değişiklikler yapılmıştır. Bu doğrultuda kurumlar ve gelirler vergisi oranlarında düşmeler meydana gelmiştir. Bu politika ile amaçlanan

emek ve sermaye gelirleri üzerindeki etkinin bertaraf edilerek çalışma-yatırım-tasarruf eğilimini kuvvetlendirmektir. Dönemin Neo-liberal politikaları Türkiye'yi de etkilemiş, direkt olarak alınmakta olan vergilerde azalma olurken dolaylı vergilere doğru bir değişim meydana gelmiştir. 1985 yılında KDV'nin kabul edilmesi bu yöndeki önemli politikalardan birisidir. Bu süreçte meydana gelen bir diğer değişiklik ise kurumlar vergisi oranında yapılan azaltma ile kurumlara tanınan teşviklerde oluşan artışlardır. İthalatın serbestleştirilmesi için ithalattan alınmakta olan damga resmi ve teminatlar azaltılmış ve gümrük vergilerinde ciddi indirimler yapılmıştır (Akgül, 2018, s. 77).

2. Kamu Harcamalarında Küçülmeye Gidilmesi, Devlet Şirketlerinin Tasfiyesi ve Özelleştirilmesi

1980 sonrası tüm dünyada uygulamaya konulan politikaların en belirgin ekonomik uygulamaları, devletin küçültülmesi, kamu harcamalarının azaltılması, kamuya ait iktisadi teşebbüslerin ve değerli arazilerin özelleştirilmesidir. Özelleştirme, genel olarak devletin ekonomideki faaliyetlerini sonlandırma ve azaltması sonucu liberal ekonominin inşa edilmesidir (Akgül, 2018, s. 79).

24.1.1980 yılında o dönem iktidarda olan Demirel hükûmeti liberalizasyon içeren yeni bir ekonomi programı benimsemiştir. Bu program daha sonra 12 Eylül 1980 ile ortaya çıkan yeni gelişmelerin adeta öncü bir göstergesi olmuştur. Program; tüm mal, döviz ve sermaye piyasalarında serbest piyasa kurallarının yerleşmesini esas alan bir mantığa sahiptir. Altın ticaretinde daha sonra yapılacak olan liberalizasyonun da bir tür altyapısını teşkil etmektedir. 1983-1984 döneminde altının ithalatı serbest bırakılmış, ihracatı ise belli izinlere bağlanmıştı. Merkez Bankası 1984'te TL karşılığı altın piyasasını kurarak altın ithal etmeye ve ithal edilen altınları da bireylere ve kurumlara satmaya başlamıştır. Bu girişim bazı teknik sebeplerden dolayı istenen başarıyı sağlayamamış, bunun üzerine 1989'da Merkez Bankası döviz karşılığı altın piyasasını kurmuştur. Bu gelişme Türkiye'de altın piyasasının liberalizasyonunu sağlayan önemli bir gelişme olmuştur. Daha sonra 1993'te Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'da değişiklik yapılarak altın ithalatı ve ihracatının daha serbest hale getirilmesi

konusunda gerekli mevzuat değişikliği sağlanmıştır. Tüm bu gelişmeler kuyumculuk sektörünün gelişmesini ve dünya ile entegre olabilmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler de tabidir ki piyasadaki iş hacimlerini ciddi oranda etkilemiştir (Vural, 2003, s. 62-63). Bunlara paralel olarak kuyumculuk imalatında kullanılan makinelerin ithalatı gelişmiş ve yeni gelen makineler artık Kapalıçarşı'daki hanlara sığmaz olmuştur. İhracat imkânlarının artışı ve bunun imalatı zorlaması süreci Kapalıçarşı ve çevresinden daha farklı alanlara gidişi teşvik etmiştir. Kuyumculuk sektöründeki kişilerle yapılan mülakatlarda da bu gelişme bizzat gözlenmiştir (Sudaş, 2013), (zgr E. , 2020). Dolayısıyla İstanbul'un merkezî bölgesinde yerleşik sektörler dünyadaki konjonktürün değişmesinin Türkiye'ye etkisinden dolayı, bu mekânları terk etmek ve başka alanlara gitmek gibi bir arayışa girmişlerdir.

Türkiye'de dış ticarete dönüşüm 24 Ocak kararları ile başlamış, 1980 öncesi uygulanan ithal ikamesi politikalarından, ihracata dayalı büyüme politikalarına geçiş yaşanmıştır. Bu minvaldeki değişim, ticaret kotalarının korumasındaki ithalat rejiminin serbestleşmesi ve mal piyasalarının dış pazarlara açılması 1980-1983 döneminde başlamış, 1990'larda sermaye hareketliliği ile devam etmiş ve nihayet 1996'da Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği yelikleri ile tamamlanmıştır. Teşviklerle ihracat desteklenmeye çalışılmış ve döviz kuru yüksek bir devalüasyonla esnekleştirilmiştir. İhracatta vergi iadesi sistemi yeniden düzenlenmiş ve ihracatçıların döviz tutma yetkileri genişletilmiş, ihraç malı üretiminde kullanılacak girdiler gümrük vergilerinden muaf tutulmuş ve ihracatı teşvik fonu oluşturulmuştur. İhracatın kolaylaştırılması için gümrüksüz antrepo kurulması ve serbest bölgelerin oluşturulması kararı alınmış, yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla yasal düzenlemeler yapılmıştır. cret, faiz ve fiyatlar piyasa koşullarına bırakılmıştır (Akgül, 2018, s. 88).

3.2.2 1980 Sonrasında Türkiye'de Dışa Açık Bir Ekonomik Yapılanma

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de modernleşme hamlesi farklı bir boyuta girmiştir. Anayasal sisteme ilave edilen bazı mekanizmalarla (YK ve MGK'nın güçlendirilmesi, güçlü bir cumhurbaşkanı gibi) daha vesayetçi bir yapı oluşurmaya

alışan bir siyasi yapı içinde, ilk başlarda belki tezat gibi görünebilecek olan ANAP gibi Neo-liberal politikaları önceleyen bir parti halkın oylarıyla iktidara gelmiştir. ANAP dönemi ile birlikte de toplumda farklı bir yapı, dışarıya daha açık bir şekil ve Batı'daki gelişmeleri Türkiye'ye hızlı bir şekilde uyarlamaya çalışan bir ortam ortaya çıkmıştır. Bu ortam esasında darbe öncesinde gündeme gelen 24 Ocak kararlarının da bir tür devamı konumundadır ve dünyanın gidişatına uygun bir yönelimi yansıtmaktadır.

Araştırmanın kapsadığı tarihler (1984 ve sonrası) Türkiye'de de neoliberal akımların, kültürel manada ve yaşam tarzı açısından Batılı anlamda tüketimi önceleyen bir zihniyetin hâkim olmaya başladığı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin özellikle Batı'ya hızlı bir şekilde açılması, iletişim alanında çok hızlı bir gelişme kaydetmesi, Türkiye'nin dışındaki gelişmelerin 1980 sonrası Türkiye'ye uyarlanması önemli bir vasıta olmuştur. Tüm bu ilgilerin bir diğer boyutu da Türkiye'deki gelişmelerin de bu uluslararası gelişmelerden hiç de bağımsız olmadığıdır.

Türkiye'deki gerek merkezi düzeydeki ana politik, ekonomik ve sosyal gelişmeler gerekse de İstanbul bazında meydana gelen ve hem şehir hayatını hem de konuyla ilgili sektörleri etkileyen gelişmeler de bu büyük akımlardan önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Türkiye'de dışa açık bir ekonomi oluşturabilmek ve yabancı sermayeyi ülke içine daha fazla çekebilmek için, döviz alım satımı serbestleştirilmiş ve Türk lirasının değerini koruma mevzuatında liberalleşme yönünde adımlar atılmıştır. Bu bağlamda yapılan bir diğer uygulama ise Türk lirasının aşırı değerlenmesinin önüne geçmek için, 1 dolar 47 TL'den 70 TL'ye yükseltilmiş ve Mayıs 1981 tarihinde günlük kur uygulaması hayata geçirilmiştir. 1989 tarihinde çıkarılan 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Türk lirası konvertibl hale getirilmiş ve finansal piyasalar tamamen serbestleştirilmiştir. Doğrudan sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik bir diğer uygulama ise vergi muafiyetleri ile beraber serbest bölge uygulamalarının çoğaltılmasıdır (Akgül, 2018, s. 83), (Ener & Demircan, 2007).

1980 sonrası süreçte küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte teknoloji ve iletişim alanında da gelişmelerin hız kazandığı görülmektedir. Bu gelişmeler ışığında uluslararası platformda özellikle üç sektörde tedarik zinciri ağı ciddi şekilde gelişmiştir. Bu sektörler otomotiv, bilgisayar ve tekstil sektörleridir. Bu alanların önde olmasının sebebi ise bu sektörlerin gelişmekte olan ekonomilerde lokomotif sektörler olmalarıdır (Ceylan, 2011, s. 187).

Gelişmekte olan ülkeler uluslararası ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı dönemlerde çoğunlukla teknoloji, AR-GE, lisans, patent gibi bilgi teknolojilerine dayalı alanlarda faaliyetlerini yoğunlaştırırken tekstilin de içinde olduğu, turizm ve otomobil yan sanayisi gibi düşük maliyetli emek gücü, çevre kirliliği, katma değeri düşük yatırımları fason üretim biçiminde gelişmekte olan ülkelere yönlendirmektedirler. Türkiye de 1980 sonrası ekonomik yapısı içinde dış ticarete dayalı bir büyümeyi tercih ettiğinden bu çerçevede özellikle tekstil alanında daha çok küçük ve orta boy işletmelerden mürekkep bir imalat kapasitesi olduğundan bir tür “patron” statüsündeki yabancı firmalara fason üretim yapma yoluna gitmiştir. Bu yol, sanayileşmede bir ara yol olarak seçilmiş ve sanayileşmede bir üst aşamaya geçişin bu yoldan gidilerek sağlanması düşünülmüştür. Bu sürecin bir sonraki aşaması markalaşarak dış piyasalarda etkin olabilmektir ki Türk tekstil sektörü bunu belli bir düzeyde başarmıştır (Ceylan, 2011, s. 189-190) Tekstil alanında bu tarz bir yola girilmesi imalat kapasitelerinin artışı da gerekli kılmış, bu alanda yatırımlar yapılmaya başlanmış ve geleneksel tekstil imalat mekânları yetmemeye başlamıştır. Tekstil sektöründeki yeni yerlere doğru taşınma ihtiyacının altında bu tür bir ekonomik trend değişiminin varlığı da bilinmelidir.

İhracata dayalı büyüme alanında 1980 sonrası küreselleşme ile gündeme gelen uluslararası ekonomik gelişmelerin dayattığı şartlar önceden belirtildiği gibi kuyumculuk sektörü için de geçerlidir. Kuyumcularda da gerekli olan ölçek büyüklükleri mekânları yetersiz hale getirmiş ve yeni mekân arayışları elzem hale gelmiştir. Bu gerçeği kuyumcuların duayenleri ile yapılan görüşmelerde net olarak tespit edebilmek mümkün olmuştur.

3.2.3 Toptancı Piyasalarının Zayıflaması ve Yeni Gelişen Perakende Satış Zincirleri

1980 sonrasının ekonomik şartları içerisinde ortaya çıkan bir diğer önemli husus da toptancı piyasaların gittikçe ortadan kalkma eğilimi gösteriyor oluşudur. Geleneksel ekonomilerde toptancılar ürün, ödeme ve bilginin, üreticiden nihai tüketiciye ulaşmasında önemli rol oynayan bir kesimdir. İlave olarak üreticilerin ürettikleri malları, tüketicilerin ihtiyaç duyacakları zamana kadar bir nevi stoklama hizmeti de sunmaktadırlar. 1980 sonrasının ekonomik şartları içinde perakende satış kanallarında da önemli değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu noktada büyük alışveriş merkezleri, AVM'ler ve Metro Gros market türü yapılar ortaya çıkmıştır. Yine bir diğer gelişme de Sanayi İşletmelerinin ve Fabrika Satış Mağazalarının (outlet) ortaya çıkışları olmuştur. (Ceylan, 2011, s. 190-191):¹

AVM'lerin sayıları 2000'li yılların başından itibaren büyük artış göstermişler ve İstanbul'da 100'ün üzerine, ülke çapında da 400'ün üzerine çıkmışlardır. Tabi tezin kapsadığı zamanın sonrasında, özellikle de pandemi ile yeni ortaya çıkan alışveriş yaklaşımları farklı alışveriş kültürlerini de beraberinde getirecektir. Bu noktada 1992 yılından 2007 yılına kadar Bağcılar'da İlçe Belediye Başkanlığı yapmış olan Feyzullah Kıyıklık² ile yapılan söyleşide kendisinin altını çizdiği bazı noktaları da zikretmekte yarar vardır.

Kıyıklık, 1995'te ABD'ye inceleme gezisi yaptıklarını ve orada AVM türü yapıları gördüklerini söylüyor. Bu yapıların zaman içinde ülkemize de geleceğini fark

¹ Perakende alanında ortaya çıkan yeni tür AVM'lerin doğuşunda etkili olan faktörler şu şekilde sıralanabilir: - Ekonomik gelişmeye bağlı olarak artan gelir düzeyi ve yaşam standardı. - Genç nüfus ve artan kadın çalışan nüfusu. - Hayatın yavaş yavaş şehir merkezlerinin dışına kayması. (Burada ekonomik trend değişimi merkezî iş alanlarını şehrin merkezinden dışarı doğru taşıırken buralarda çalışacak insanlar da mecburen şehrin merkezinden çeperlerine doğru kaymakta, buralarda yeni yerleşim birimleri kurulmakta ve yeni tür alışveriş merkezleri bu nüfusa hizmet vermeye başlamaktadır.) - Kredi kartı kullanımının artması. - Hızlanmakta olan hayat ritminin insanlarda meydana getirdiği zaman darlığı sebebiyle bireylerin ihtiyaçlarını tek mekândan sağlamak istemeleri. - Alışveriş merkezlerinin tüketicilere sağladıkları psikolojik ve sosyokültürel hizmetler ve bu konudaki başarılar (Ceylan, 2011, s. 190-191)

² Hukukçu ve bir dönem din dersi öğretmeni 1983 yılında Refah Partisi İstanbul İl Yönetiminde görev alarak aktif siyasete başladı. Refah Partisi İstanbul İl Yönetim Kurulu Üyeliği ve İl Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1992 yılında Bakırköy'den ayrılarak ilçe olan Bağcılar'da seçimleri kazanarak bu ilçenin ilk belediye başkanı oldu. 1992-2007 arasında 15 yıl Bağcılar Belediye Başkanlığı görevini sürdürdü. 23. 24. ve 25. dönemde AK Parti'den İstanbul Milletvekilliği yaptı.

ettiklerini ve daha sonra bir dönem Sanayi Bakanı olan Ali Coşkun ile şu fikre sahip olduklarını ifade ediyorlar: AVM türü yapıların şehrin araba ile en az 30-45 dakika arası uzaklıkta olan noktalara kurulması. Kıyıklığın ifadesine göre Ali Coşkun, bakanlığı döneminde bu konuda bir hayli direnmiş fakat o da başaramamış ve bir daha da belki de bu sebepten bir daha bakan olamamıştır. Kıyıklık AVM'lerin ilçe belediyelerinin sınırları içinde kesinlikle oluşturulmaması gibi bir düşünceye sahip olduğunu ve kendi döneminde Bağcılar'da bu tip bir oluşuma izin vermediğini belirtmektedir (Kıyıklık, 2020).

Türkiye'de özellikle 1980 sonrası dışa açılma her alanda toplumu daha fazla etkiler hale gelmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere dış dünya ile kültürel anlamda yakınlaşma ve orada çıkan ürünlerin özellikle alışveriş merkezlerinde kolaylıkla ulaşılabilir bir hale gelmesi, tüketim merkezli bir toplum oluşması yolunda önemli bir merhale sağlamıştır. Türkiye'de özellikle gıda alanında geleneksel bakkalların yerine önceleri market, daha sonra süpermarket ve son kerte de ulusal marketlerin (discount marketler, süpermarketler ve yarı toptan satış yerleri) açılması, 1980 öncesi var olan klasik üretici-toptancı-satış noktası zincirini ciddi şekilde değiştirmiştir.

Süpermarket denilen yapılar ilk olarak ABD'de 1930'larda ortaya çıkan bir perakendecilik anlayışı iken daha sonra 1950'li yıllarla birlikte farklı ülkelere de yayılmıştır. Başta Japonya, Malezya ve Filipinler olmak üzere 47 ülkede önemli bir yaygınlık göstermiştir (Ceylan, 2011, s. 194) Buralarda tüketici lehine olan fiyat avantajı, ürün bolluğu ve hayatın diğer alanlarında meydana gelen nispi zenginleşme piyasaların gelişmesine yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler de mekânsal açıdan genelde Unkapanı-Eminönü arasına sıkışmış olan gıda sektörünün değişik mekânlara doğru gidişini gerekli kılmıştır.

Gelecek bölümlerde Türkiye'de Merkezi yönetimin ülkedeki genel değişimi ve özelde İstanbul'daki değişim ve dönüşümü ne ölçüde planladığı üzerinde durulacaktır. Burada da ele alınacak kaynak "Devlet Planlama Teşkilatı'nın 5 yıllık kalkınma planları olacaktır. Bu bölümde 1985 sonrasında devreye alınan beş yıllık kalkınma

planlarında genel anlamıyla şehirler ve özel olarak da İstanbul'un nasıl bir çerçevede ele alındığı sorusuna cevap aranılacaktır.

3.2.3.1 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

1984 yılında 3030 sayılı yasa ile oluşturulan büyükşehir belediyelerinin Türkiye'deki ilk yansımasını içeren plandır. Bu açıdan, büyükşehirlerle ilgili hangi düzenlemeleri içerdiği önem kazanmaktadır. Buna rağmen bu planda da büyükşehirler için özel bir başlık açılmamıştır. Daha önceki planlarda olduğu gibi çeşitli başlıklar altında büyükşehirlerdeki meselelere değinilmiş fakat bu planda daha konsantre ifadeler yer verilmiştir. Bu başlıklar; nüfus, sosyal hizmetler, yardımlar ve sosyal refah, yerleşme ve şehirleşme başlıklarıdır. Burada dikkati çeken bir başka husus büyükşehirlerin daha fazla büyümemesi ile ilgili alınması düşünülen tedbirlerdir. Burada ekonomik potansiyeli yüksek olan orta boydaki şehirlere teşvikler verilmesi ve yeni ekonomik yatırımların buralara kaydırılması için planlamalar yapılması üzerinde durulmaktadır. Metropolen merkezlerde fazla yığılma olmaması için büyükşehir belediyeleri çerçevesinde yapılacak yatırımlarda planlama şartı aranması ve bu planlamaların DPT'nin onayından geçmesi şartı istenmesi de önemli maddelerden biri olarak göze çarpmaktadır (Yemen, 2015). Burada dikkati çeken nokta kalkınma planında büyükşehirlerle ilgili ayrı bir başlık bulunmaması da bu tür şehirlerdeki yatırımlarda planlama şartı aranması fakat bunların DPT ile koordineli yapılması noktasıdır.

1985 Yılında hazırlanan 3194 sayılı İmar kanunun çıkışı yerel yönetimlerin yetkileri açısından önemli bir farklılık oluşturmuştur. Bu yasa ile belediyelere planlama yetkisi verilmiş ve belediyelerin mali kaynaklarında çok önemli bir artış meydana gelmiştir. Bunun tabii neticesi olarak da bütün şehirlerde ve özellikle de büyük şehirlerde çok kapsamlı imar çalışmaları devreye girmiştir. İmar faaliyetlerinin artışı arazilerin değerlerinin de yükselmesine sebep olmuş ve özellikle büyük sermaye grupları şehirlerdeki inşaatla yönelik yatırımlara özel önem vermeye başlamışlardır. Tabii bu yatırım ortamı sadece büyük sermayeyi değil, imkanı olan tüm insanları ilgilendirmiştir (Parlak & Gümüş, 2020).

3.2.3.2 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, büyükşehir belediyelerinin mevcut durumunu anlamaya yarayan bir planlama dönemidir. Büyükşehir belediyelerinin deneyimleri de göz önüne alınarak çözülen ve eksik kalan sorunların anlaşılması için gayret sarf edilen bir plan dönemi olarak göze çarpmaktadır. Bu plan döneminde de metin içinde büyükşehirlerle ilgili özel başlık bulunmamakta, geçmiş dönemlerde olduğu gibi yerleşme-şehirlleşme, bölgesel gelişme ve mahallî idareler başlıkları altında büyükşehirlerin sorunları ve durumu değerlendirilmektedir.

Burada dikkati çeken bir durum büyükşehirlere yönelmekte olan nüfusun bir şekilde engellenebilmesi için metropol altı şehirler, orta büyüklükte merkezler gibi ara bölümler oluşturularak köyden kentlere doğru akan nüfusu buralara yerleştirmek için planlamalar yapılması konusu gündemde yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki geçmiş dönemlerde planlamalarda sözü edilen bu tedbirler pek de başarılı olmamıştır. Yine büyükşehir belediyelerinin sınırları içinde planlama yapılabilmesi için ayrı bir birime ihtiyaç duyulduğu konusu bu plan döneminde de hedef olarak ortaya konulmuştur (Yemen, 2015, s. 1009).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994), özellikle merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında koordinasyon sağlamak üzere müstakil bir bakanlık kurulması teklif edilmiştir. Ayrıca bu dönemle ilgili yapılan tahminlerde şehirli nüfusun (ki burada kastedilen 20000 ve daha fazla insan yaşayan yerler) 28 milyondan 35 milyona, kentli nüfus oranının da % 51'den % 57'ye ulaşacağı belirtilmiştir. (Parlak & Gümüş, 2020).

3.2.3.3 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Bu planın, çalışma tekniği açısından en önemli özelliği, büyükşehir yönetimlerine özellikle bir başlık açarak, geniş bir perspektiften konuyu ele almasıdır. Bu yönüyle daha önceki planlardan ayrılmaktadır. Bu planın başlangıç bölümünde belirtildiğine göre ülke nüfusunun %74,6'sı belediye sınırları içerisinde yaşamaktadır. Büyükşehir belediyelerinin nüfusu ise toplam belediyelerin nüfusunun %42,6'sını

oluşturmaktadır. Daha önceki planlarda sözü edilen büyükşehir belediye nüfus artışı %2 gibi düşünülmekte iken bu oranın düşünülenin üzerine çıktığı ifade edilmektedir.

Burada önemli bir diğer husus metropollerin çekim gücü dolayısıyla buraya yönelen kitlelerin ortaya çıkardığı diğer sorunlarla da mücadele etme konusunda yerel yönetimlerin ve taşra birimlerinin daha fazla sorumluluk alabilmesi için 3030 sayılı büyükşehir kanununda ve ilgili kanunlarda gerekli değişikliklerin yapılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda büyükşehirlerle ilgili çok detaylı bölümler bulunmakla birlikte bunların konuyla daha ilgili olan kısımlarına değinilecektir. Bu çerçevede dikkat çeken önemli bir husus da planda o dönemde var olan yasal ve yönetsel yapının, metropollerde hızlı göçün olumsuz yönde etkilediği kentleşmeyi denetleyemediği ve yönlendiremediği meselesidir.. Ayrıca merkezi ve yerel yönetimler arasındaki koordinasyon sorununun, gerekli ve etkin denetimin yapılamamasına, bunun sonucu olarak da kamu arazilerinin işgal edilmesine ve plansız bir kentleşmenin meydana gelmesine neden olduğu ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, sanayinin metropollerde yoğunlaşmasının da ayrı sıkıntılar ortaya çıkardığı belirtilmiştir.

Metropol kavramının en uygun karşılığı İstanbul olduğundan planda İstanbul, ülke endüstrisindeki istihdamının 1/3'ünü, ithalatın 1/3'ünü, ihracatın 1/5'ini karşılayan bir durumdadır. Endüstri kuruluşlarının %24'ü, ticari işletmelerin %20'si de o tarihlerde İstanbul'da bulunmaktadır.

Planda o tarihlerde ısınmada kullanılan kömürün şehrin havasını kirlettiği, katı atık konusunun büyük önem taşıdığı, şehirde iki yaka arasında üçüncü bir köprünün yapılmasının gerekli olduğu, deniz ve kara ulaşımında yeni çözümler bulunması gerektiği gibi noktalar da zikredilmektedir. Tüm bu hususların daha sonraki dönemlerde süratle ele alındığı görülmüştür. Burada özellikle dikkat çeken bir başka nokta da metropoller ile ilgili düzenlemeler başlığı altında plana hazırlık metinlerinde geçen hedeflerden birisidir. O da metropollerin ülkenin önemli merkezleri olarak finans, kültür ve sanat şehri kimlikleri ön plana çıkarılarak ulusal, uluslararası düzeyde çağdaş birer kent haline getirilmeleri hedefidir (Yemen, 2015, s. 1012). Bu hedef daha

sonra gerek belediyeler gerekse de İTO tarafından da bir hedef haline getirilerek benimsenmiştir.

DPT tarafında yapılan planlamalar bazen idarenin diğer unsurları tarafından başarıyla benimsenip uygulanmakta fakat çoğu kere de toplumsal gelişmeler planlamadaki hedeflerin çok dışına çıkabilmektedir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında büyükşehirlerle ilgili detaylı amaçlar ve politikalar zikredilmiştir. Bu amaçlar ve politikalar içinde konumuzu ilgilendirenleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

- 1) Metropollerin, ülkenin en önemli merkezleri olarak finans, turizm, kültür ve sanat şehri kimlikleri ön plana çıkarılarak, ulusal ve uluslararası düzeyde çağdaş birer kent haline getirilmesi.
- 2) Metropollere büyük bir yük getiren göç gerçeğinin dengelenebilmesi için endüstrinin yer seçimi noktasında yeniden yönlendirilmesi.
- 3) Ülke genelinde farklı gelişme noktaları oluşmasının desteklenmesi. Böylece İstanbul gibi büyük metropollerin sahip oldukları pek çok hizmetin ve istihdam imkânlarının buralarda gerçekleştirilebilmesi.
- 4) Metropollerin ve çevre illerin sorunlarını çözmek ve sosyoekonomik orta vadeli gelişme imkanlarını harekete geçirebilmek için gerektiğinde bölgesel gelişme planları yapılması.
- 5) İstanbul'un tarihî süreç içerisinde oluşan bölgesel metropol kimliğini aşarak uluslararası seviyede bir metropol haline getirilmesi (Marka şehir oluşturma).

Yedinci Kalkınma Planı'nda bahsedilen politikalar içinde konumuzla ilgili olan bir bölümü şu şekilde sıralanabilir (Yemen, 2015, s. 1014).

- 1) Metropollerde ve komşu illerde imar planlarının entegre bir şekilde hazırlanması sağlanacaktır.
- 2) Kamu yönetiminde yeni düzenlemelere gidilecek ve yerel yönetimlerin verimliliğinin artırılması sağlanacaktır. Bu çerçevede il özel idarelerine daha fazla etkinlik kazandırılacaktır. (İl özel idareleri bir dönem etkin olarak hizmet görmüş fakat daha sonra devreden çıkmıştır)

- 3) İstanbul'un planlı gelişmesi sağlanarak sosyal, kültürel ve ekonomik fonksiyonları güçlendirilecektir. İstanbul'un güvenlik bakımından teşkilatlanmasının yeniden yapılması sağlanacaktır.
- 4) Metropollerde yapılacak yatırım ve hizmetlerin finansmanında mahallî kaynakların payı arttırılacaktır.
- 5) Ülke genelinde dengeli endüstrileşmeye işlerlik kazandırılarak, İstanbul ve çevresinde önemli bir sorun hâline gelen sanayi tesislerinin bölge dışına taşınması özendirilmeye devam edilecektir.
- 6) İstanbul ili ve çevresinde sanayi yoğunluğu azaltılacak ve bazı sektörlerde yatırım teşvikleri sınırlandırılacaktır.
- 7) Metropollerde merkezdeki yoğunlaşmayı önlemek amacıyla uydu kentler oluşturulacaktır. Özellikle İstanbul kent içindeki çeşitli fonksiyonları itibarıyla çok merkezli bir yapıya kavuşturulacaktır.
- 8) İstanbul'da şehir içi yolcu taşımacılığında denizyolu ve raylı ulaşım sistemlerinin payını arttırmak üzere, kent içi ulaşım master planı hazırlanıp uygulamaya konulacaktır. Buna benzer plan çalışmaları gerektiğinde diğer metropoller için de uygulanacaktır.
- 9) Derince Limanı'nın kullanım kapasitesi arttırılarak İstanbul şehir merkezindeki deniz trafiği yükü azaltılacaktır.
- 10) Ulaşım ve trafik sorununun çözümünde önem taşıyan İstanbul ve Ankara metroları, zaman planına uygun olarak tamamlanacaktır. Ayrıca, İstanbul'da üçüncü boğaz geçişi etüt sonuçlarına göre karara bağlanacaktır. Bu projeye Yedinci Plan döneminde başlanılacaktır.
- 11) Anadolu yakasının ihtiyacını karşılamak üzere bir havaalanının ve teknoparkın Yedinci Plan döneminde gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

Görüldüğü üzere Yedinci Beş Yıllık Plan'da, büyükşehirler ve özellikle İstanbul için çok ciddi bir planlama ve şehri yeniden ele alarak adeta uluslararası bir metropol oluşturabilme çabası görülmektedir. Fakat o tarihe kadar şehirlerin ve özellikle de İstanbul'un biriken sorunlarının bu tarihteki bir planlama ile ne derece çözülebileceği de önemli bir tartışma konusudur. Yine de böyle bir çalışmanın geç de olsa yapılması çok önemlidir.

3.2.3.4 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 5216 sayılı büyükşehir belediye kanununun çıkarılmasından önceki döneme denk gelmektedir. Bu açıdan planda 3030 sayılı büyükşehir belediye kanununun eksikliklerinin, sorun alanlarının ve reforma ihtiyaç duyulma sebeplerinin önceki planlara oranla daha net ifade edilmesi beklenmiştir. Fakat bu planda büyükşehirlerle ilgili bölümlerin yedinci beş yıllık plana göre daha dar kapsamlı tutulduğu görülmüştür. İstanbul ile ilgili olan bölümde de şehrin ticaret, finans, turizm, kültür ve sanat ağırlıklı uluslararası bir metropol haline getirilmesi çalışmalarına devam edilmesi altı çizilerek belirtilmektedir. Büyükşehirlerle ilgili çeşitli düzenlemeler içeren 5216 sayılı Kanuna hazırlık aşaması içinde olduğu gözlenmektedir (Yemen, 2015).

3.2.3.5 Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı; 5216 sayılı büyükşehir yasasından sonra devreye giren ve bu yasanın uygulama alanlarının da değerlendirildiği bir plan dönemidir. Diğer planlarda olduğu gibi daha önce yapılan ve yapılamayanlar değerlendirilmiştir. Özellikle İstanbul'daki tramvay ve metro hatları, büyükşehre devredilen otoyol ağı gibi konular zikredilmiştir. Bu planda dikkat çekici bir nokta İstanbul'un gelişme potansiyelinin tespiti ve rekabet gücünü geliştirici politikalara katkı sağlamak amacıyla DPT koordinasyonunda, OECD ve büyükşehir belediyesi iş birliği ile İstanbul Metropoliten Alan İncelemesi çalışmasının başlatıldığı beyan edilmiştir. Bu planda da metropollerin ve özellikle de İstanbul'un birçok sorunu zikredilmiş ve çözümü için düşünülen çalışmalar daha öncekiler gibi dile getirilmiştir (Yemen, 2015, s. 1016).

3.2.3.6 Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi (2014-2018) bu araştırmanın kapsadığı yılların dışında olduğu için burada onunla ilgili detaylı bir açıklama yapılmamıştır. DPT tarafından yapılan planlamalar ve sonrasında ortaya çıkan gelişmelere bakıldığında görülen şu ki Türkiye gibi dinamik bir ülkede sosyal ve iktisadi gelişmeler planlamalardan çok daha farklı yönlerle doğru kaymaktadır. Özellikle 1980

sonrası büyükşehir belediyelerinin oluşumu ve 3030 sayılı Kanunla onlara müstakil planlama yetkisi verilmesi ile yerel unsurların daha fazla etkili olduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Esasında değişimin hızı çoğu kere yerel unsurların ve belediyelerin bile planlamalarının ötesine geçebilmiştir. Daha sonraki bölümlerde görüleceği üzere Eminönü bölgesindeki iş yerlerinin kaldırılıp İstanbul'un daha farklı bölgelerine yönlendirilmesi sürecinde gıda işi ile iştigal eden tüccarın önceleri Rami'ye geçici olarak taşınmaları düşünülmüş fakat yıllar içinde bu taşınan yerler kalıcı hale gelmiştir. Tekstil konusunda da taşınma süreçleri ilk planlamaların epeyce dışına çıkmış, Tekstilkent ve Giyimkent bölgesine tekstilcilerin arzu edildiği ölçüde rağbet etmemesi üzerine farklı alanlara kaymalar görülmüştür.

Bundan sonraki bölümlerde İstanbul'da 1980 sonrası ortaya çıkan dönüşümde Belediyelerin rolü incelenmeye çalışılacaktır. Özellikle 12 Eylül Askeri Darbesi sonrası oluşturulan yeni Devlet yapılanmasında Belediyelere geniş bir özerklik verilmekte ve bu süreçte önemli yapısal değişiklikler ortaya konulmaktadır. Bu yapısal değişiklikler gerek şehrin değişim ve dönüşümünde gerekse de ele alınan sektörlerin merkezden çevreye doğru taşınmasında ciddi olarak etkili olmuşlardır.

3.3 Büyükşehir Belediyelerinin Ortaya Çıkışı ve ANAP'ın İBB

Dönemi

12 Eylül 1980 ihtilali sonrası Türkiye'de siyasi sistemin birçok noktasında yeniden yapılanma girişimleri olmuştur. Büyükşehir belediyeleri de böylesi bir zeminde gündeme gelmiştir. Bu sisteme geçiş için önemli hukuki alt yapı çalışması 1982 Anayasası yerel yönetimler maddesine eklenen “büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri kurulabilir” cümlesidir. Bu noktadan hareketle, birinci Özal hükûmetinin hızlı irade ortaya koyması sonucu 195 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'yle (KHK) Mart 1984'te üç il merkezinde Büyükşehir Belediyesi sistemine geçilmiştir (Özgür & Yavuzçehre, 2016, s. 905).

3.3.1 3030 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

Yine 1984 yılı içinde 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve onun uygulama yönetmeliği ile sistemin kurumsal ve hukuksal temelleri sağlamlaştırılmıştır. 3030 sayılı Kanunun başlangıcında amacı şöyle belirlenmiştir:

‘Madde 1: Bu Kanunun amacı, büyükşehir belediyeleri yönetiminin hukuki statüsünü, hizmetlerin planlı, programlı, etkin ve uyum içinde yürütülmesini sağlayacak bir şekilde düzenlemektir.

Madde 2: Bu Kanun büyükşehir belediyeleri ile ilçe belediyelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine, merkezî idare ve diğer mahallî idareler ile münasebetlerine dair esas ve usulleri kapsar. ‘ (Resmi Gazete, 1984)

1980’li yıllarda büyükşehir belediyelerinin sayıları yavaş yavaş arttırılıp toplam sayı 1989’da sekize ulaşmışken, 1993’te tek seferde yedi büyükşehir belediyesi daha kurulmuştur. 1994-2011 döneminde yeni büyükşehir belediyesi kurma çabaları Adapazarı/Sakarya dışında başarısız kalmıştır (Özgür & Yavuzçehre, 2016).

Madde 6: A bendinde büyükşehir belediyelerine ait görevler belirtilmiştir. Bu görevlerden araştırma konusu ile ilgili olanları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ‘Büyükşehir yatırım plan ve programlarını yapmak.
- Büyükşehir nazım imar planlarını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak ile ilçe belediyelerinin nazım plana uygun olarak hazırlayacakları tatbikat imar planlarını onaylamak ve uygulanmasını denetlemek.
- Büyükşehir sınırları içindeki meydan, bulvar, cadde ve anayolları yapmak, yaptırmak, bakım ve onarımlarını sağlamak ve kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek.
- Yolcu ve yük terminalleri, katlı otoparklar yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettmek.

- Yeşil sahalılar, parklar ve bahçeler yapmak, sosyal ve kültürel hizmetleri yerine getirmek, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettmek.
- Büyükşehir dahilindeki su, kanalizasyon, her nevi gaz, merkezî ısıtma ve toplu taşıma hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettmek.
- Çöplerin ve sanayi atıklarının toplanma yerlerini belirtmek, değerlendirilmesi ve imhası için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettmek.
- Toptancı halleri ve mezbahalar yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettmek.
- İlçe belediyeleri arasındaki ihtilaflarda, zabıta veya diğer belediye hizmetlerinin koordinasyonunu sağlamak.
- İlgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yaparak genç ve yetişkin özürllüler için bölgenin işgücü piyasasına uygun mesleklerde, meslek ve beceri kazandırma kursları, iş eğitim merkezleri ve yaşam evleri açmak.' (Resmi Gazete, 1984)

Turgut Özal ve ANAP'ın şehirlerle ilgili yaptığı en önemli hukuki icraattan birisi de budur. Bu gelişme üzerine ANAP İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan, İstanbul ile ilgili daha rahat planlama yapma ve bunu icraata geçirme imkânı bulabilmiştir. Göreve geldikten hemen sonra da İstanbul'da, bu araştırmanın ana konusu olan merkezden çevreye doğru iş yerlerinin önemli bir kısmının taşınması çalışmasını başlatabilmiştir.

Özetle 1984'te, büyükşehir belediyelerinin yönetimi hakkındaki 3030 sayılı Kanunun çıkarılmasıyla yerel yönetimlere imar ve diğer kentsel hizmetlere ilişkin geniş yetkiler verilmiştir. Bu hizmetlerin yapılabilmesi için Belediyelerin maddi imkanları da genişletilmiştir. Büyük kentlerdeki nazım planlarının hazırlanması, yaptırılması ve uygulanması işlerini içeren imar çalışmaları belediyelerin yetki ve sorumluluğu altına alınmıştır (Karaman, 1999).

1985'te çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanunu ile de tüm belediyelere plan yapma yetkisi kazandırılmıştır. Ancak bu noktada İlhan Tekeli de farklı bir noktaya dikkat çekmiştir. Tekeli'ye göre belediyeler bu olumlu gelişmeyi kamu yararından ziyade özel grupların

yararına işletmişler, bu nedenle de katılımlı planlama yaklaşımı arzu edildiği oranda gelişmemiştir.

Büyük İstanbul Nazım İmar Plan Bürosu, 1984 yılında İmar ve İskân Bakanlığı tarafından lağvedilmiştir. Bu yetkiler belediyeye devredilmiş ancak belediye yeni yasal çerçevelere ve kentsel gelişme şartlarına göre Nazım Plan Bürosu'nun deneyimlerinden beslenecek bir planlama birimini maalesef yapılandıramamıştır. Mevcut birimler “yetki, mekân ve imkân” yönünden kısıtlı bırakılmıştır (Keskin & Diren, 1992),

Bu noktada 1994-1998 yılları arasında Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde, Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri olan Mustafa Açıkalın, yapılan görüşmede büyükşehirlerle ilgili kanunun önemini şöyle vurgulamıştır:

Rahmetli Özal o zaman çok önemli bir şey yaptı. Mahallî idareleri güçlendiren bir kanun çıkarttı. Büyükşehir kavramı ilk defa o zaman gündeme geldi. Büyükşehir belediyeciliği kavramı yoktu bizim mahallî idareler yönetiminde. Rahmetli Özal çıkardığı o kanunla büyükşehir kavramını getirdi. İşte o zaman büyükşehir belediyeleri kuruldu. Diğer önemli nokta da bu yaklaşımla ve kanunla, merkezî idareden yani genel bütçeden yeni kaynaklar aktarılması sağlandı. Bir nevi şehirlerin yönetiminde adem-i merkeziyet sağlanması noktasında adım atıldı. Burada büyükşehir belediyeleri mali açıdan kısmi bağımsızlık kazandılar. Belediyelerde hizmet yapmak için en önemli birinci nokta kaynak bulabilmektir. Bu sağlanmış oldu (Açıkalın, 2020).

Açıkalın'ın altını çizdiği ikinci önemli konu bahsi geçen kanuni düzenleme ile büyükşehir belediyelerinin yetkilerinin genişletilmesidir. Özellikle Haliç'le alakalı daha sonra da Tarlabası örneğinde olduğu gibi belediyeler birçok noktada istimlak yapabilme noktasında kolaylaştırıcı mahiyette birçok imkâna kavuşmuşlardır. Açıkalın'ın bahsettiği diğer önemli nokta da İstanbul'da kamu kurumlarının elinde olan gayri menkullerin, Büyükşehir Belediyesine aktarılmasının sağlanmasıdır. Bu da belediyelerin adeta sıfır maliyetle mülk sahibi olması demektir.

Bu üç ana nokta devletin şehrin merkezden çevreye doğru taşınması sürecinde Büyükşehir Belediyesi'ne sağladığı önemli mevzuat avantajlarıdır (Açıkalın, 2020).

3.3.2 Bedrettin Dalan'ın Büyükşehir Belediye Başkanlığı Dönemi (1985)

1985 senesinde Bedrettin Dalan'ın Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmesiyle ve Haliç Nazım Planı'nın oluşturulmasıyla, “Dalan Operasyonları” diye adlandırılan müdahaleler başlamıştır. Haliç Nazım Planı ile, Haliç kıyılarından sanayi alanlarının kaldırılıp, buraları yeşil alana dönüştürülerek kamuya açılması öngörülmüştür. Fakat sanayinin ve merkezî iş alanının farklı bölgelere gönderilmesi sırasında, plana dayanmayan müdahaleler ile Haliç'in kimliğine zarar veren yıkımlar yapılmıştır. Bedrettin Dalan, 1989 yılında İstanbul dergisinde yapılan bir mülakatta açıkladığı üzere; Haliç'i temizleme adı altında gerçekleştirilen ve “Dalan Operasyonları” diye adlandırılan müdahaleler ile adeta açık bir lağım haline gelen Haliç'i kirleten 622 ağır sanayi tesisi, 5 bin bina ve iş yeri organize sanayi bölgelerine taşınmıştır. Eyüp-Yenikapı arasında açılan dev tünel ve arıtma istasyonu ile Haliç'in yatağındaki 35 milyon metreküp su, 90 günde bir olacak şekilde yenilenmeye başlamıştır (Dalan, 1989).

Bedrettin Dalan'ın icraatları içerisinde tezin konusuyla ilgili en göze çarpan çalışmalar meyve ve sebze toptancıları için Bayrampaşa'daki hal binasının inşası olmuştur. Eminönü'nde çalışmaya izin verilmeyip yıkımların başladığı dönemlerde belki de hazır yeri olan tek sektör meyve-sebze hali mensupları olmuştur. Sektör 1986 yılında Bayrampaşa'daki yerlerine taşınmıştır. Önce Zeytinburnu'na giden bostan hali de 1997'de Bayrampaşa'ya taşınmıştır. Detay bilgiler sektörler incelenirken verilecektir.

Eminönü'ndeki kuru gıdacılar için ise taşınma başladığında gidilecek yeni mekân henüz hazır değildir. Bu kesim sektörün önde gelen kişilerinin gayreti ile dernekleşmiş ve Büyükşehir Belediyesi'nden belli bir dönem için tahsis edilen Rami Kışlası yakınındaki yeri almıştır. Buraya bir yıl gibi kısa bir sürede dükkânlar yapılmış ve esnaf taşınmıştır. Bu bölgeye kısmi süreli olarak gelen gıdacıların esas hedefi Bayrampaşa'da kurulması planlanan Mega Center'dir fakat Mega Center'ın ileride

detaylı görüleceği üzere inşası gecikmiştir. Rami'deki Kuru Gıda Sitesi ile yıllar içinde kalıcı hale gelmiştir.

Bu gelişmelere bakıldığında Büyükşehir tarafından taşınma için düğmeye basıldığında henüz taşınması için zorlanan esnaf ve tüccarın nereye gideceği ince bir şekilde planlanmış değildir. Bu gerçeği taşınmayı bizzat yaşamış kişilerden öğrenmek mümkündür. Bu durumda, kaba taslak bir planlama ve kervanın yolda düzüleceği bir yaklaşım görülmektedir.

Başka sektörlerde de benzer yaklaşımları görmek mümkündür. Mustafa Balkuv'dan³ öğrenildiğine göre tekstilciler içinde kooperatifleşme başlamış olsa da yer tahsisi ve inşaatların yapılması taşınmanın hızı ile doğru orantılı olmamaktadır. Bu süreçte, Bayrampaşa, Merter, Zeytinburnu ve zaman içinde Laleli gibi bölgelerde kümelenmeler ortaya çıkmaktadır.

Büyükşehir belediye başkanı olduğu dönemde Dalan'ın belki de en önemli bölgesel yer tahsisi çalışması İkitelli Organize Sanayi bölgesi ve daha çok Tahtakale esnafının yönlendirildiği İSTOÇ bölgeleri olarak öne çıkmaktadır. Fakat bu kooperatiflerin ruhsat ve altyapı hizmetlerinin hazır olmadığı Feyzullah Kıyıklık ile yapılan görüşmede net olarak ortaya konulmaktadır. Bu kooperatiflerin inşa etmeye çalıştıkları işyerlerinin yapımı uzun bir süre almış, birçoğunda alt yapı ve ruhsat meseleleri sürüncemede kalmış fakat tüm bunlara rağmen sonuçta esnafın önemli bir kısmı zaman içinde buralarda yer bulabilmiştir. Bu gelişmelerde ortaya çıkan en mühim husus Türk özel sektörünün dinamik bir yapıya sahip olduğu ve zor koşullara uyum sağlamada önemli bir başarı gösterdiğiidir. Fakat devlet ve bir kamu kuruluşu olan belediyelerin yine şehrin insanının iyiliği ve refahı için yapmaya çalıştığı icraatlarda, bu çalışmalardan etkilenen insanların bazen zarar görmelerine de neden olduğudur.. Bu çalışmanın içerisinde özellikle tekstil ve gıda ile ilgili sektör mensupları ile yapılan mülakatlarda bu husus açıklıkla görülebilmektedir. (Gıdacıların ve tekstilcilerin

³ TRİSAD başkanı.

önemli bir kısmı henüz yerleri hazır değilken geleneksel yerlerinden çok hızlı bir şekilde çıkarılmışlardır)

Daha evvel sözü edilen Prost Planı çerçevesinde Haliç'in kenarına sanayinin taşınması o günün şartlarında belki İstanbul için merkezin dışında bir yerlere sanayi taşımak ve şehri bir nevi kurtarmak gibi değerlendirilmiş olsa da bu taşınmaların menfi sonuçları kararların alındığı yıllardan yaklaşık 40 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Dalan'ın ilk hareket noktası da muhtemelen tarihî süreçte alınmış olan bu kararın etkilerini ortadan kaldırmaktır. Mustafa Açıkalın ile yapılan görüşmede altı çizilen önemli bir diğer nokta da Dalan döneminde en önemli noktanın Haliç'in çevresinin temizlenmesidir. Dikkatlerin en fazla teksif edildiği nokta özellikle imalat birimlerinin ve Haliç'i kirleten unsurların buralardan uzaklaştırılmasıdır. (Açıkalın, 2020)

1992 senesinden 2007 yılına kadar Bağcılar Belediye Başkanı olan Feyzullah Kıyıklık ile yapılan görüşmede de bunu tamamlayıcı mahiyette izlenimler görülebilmektedir. Kıyıklık'a göre ana plan merkezin boşaltılması iken buralardaki iş yerlerinin ve imalathanelerin gideceği yerler ile ilgili detay planların istendiği oranda yapılamaması ciddi problemler doğurmuştur. Mesela Kıyıklık o dönem sorumlu olduğu Bağcılar Belediyesi'nin başına geldiğinde burada 17 meslek kooperatifinin bulunduğunu ama hiçbirinin ruhsatının olmadığını belirtmiştir. Ayrıca kendi sınırları içinde üç tane demir döküm tesisi olduğundan ama onların da ne ruhsatlarının ne de arıtma tesislerinin bulunduğundan bahsetmiştir (Kıyıklık, 2020).

Burada en dikkat çeken nokta merkezî otorite ve onun 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu ile yetkilendirdiği Büyükşehir Belediyesi'nin, detay planlama yapacak imkânı bulamadan bu icraatları yapması olmuştur. Burada tespit edilebildiği kadarıyla hâkim davranış şekli “Kervan Yolda Düzelir” mantığına dayalı icraat yapılması olmuştur. Yine Kıyıklık'ın zikrettiğine göre kendisi ilk dönemlerinde bu kooperatiflerin ve imalat firmalarının gerek ruhsatlarının alınması gerekse de daha çevreci bir karakter kazanması noktasında ciddi bir gayret göstermiştir. Her iki yetkili kişinin altını çizdiği bir diğer önemli husus da planlama ve uygulama boşluğu olan bu

alanlarda rant elde etmek isteyen kesimler, şehrin gelişmesindeki maddi kazanımları için daha sonraki gelişmeleri de menfi yönde etkilemişlerdir.

Dönemin eleştirilmesinin altında yatan bir diğer sebep de büyükşehir belediyesinin demokratik süreçlere çok da uymayan bir tarzda bölgenin tarihsel kimliğiyle adeta özdeşleşmiş olan kültürel miras niteliğindeki çok sayıda yapıyı yıkımlarla yok etmiş olmasıdır. Öte yandan sanayinin merkezden çevreye taşınması sürecinden şehrin kenar bölgelerinde yer alan nitelikli tarım alanları, ormanlık bölgeler ve su havzaları da olumsuz olarak etkilenmiş ve zarar görmüştür. Bu süreç altyapısı yetersiz, sahip olması gereken nitelikten yoksun kaçak konut ve çalışma alanlarının yayılmasını da teşvik etmiştir.

Bu dönemde, gerek mülkiyet, gerek kanun ve mevzuat gerekse de uygulama yönlerinden yeterli hazırlıkları yapılmış mufassal bir planlama yaklaşımı gerçekleştirilememiştir. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2001).

Tüm bunlara rağmen bu çalışmalar temelde sanayinin ve sanayiye bağlı çevreyi kirleten unsurların Haliç'ten çıkarılmasını, fiziksel olarak yıpranmış binaların temizlenmesini ve yeşil kuşakla çevrilmiş bir koy oluşturulmasını sağlayabilmiştir. Haliç kıyıları boyunca yaklaşık 1 milyon kilometrekarelik bir alan halkın kullanımına açılmıştır. Ayrıca Bedrettin Dalan'ın "Haliç gözlerim kadar mavi olacak" sloganıyla akıllarda yer eden temizleme çalışmalarında kullanılan kanal sistemi ve kolektörler ile Haliç'in içinde büyük bir kirlilik barındıran sular temizlenmeye başlanmıştır. Dalan operasyonları Haliç'in bugünkü kimliğini oluşturan süreçte önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bölgenin yukarıda belirtilen kimliğine verdiği birçok zararların yanında, kıyı alanları ve bölgenin işlevsel olarak kullanımını sağlamış ve bölgeyi kamu kullanımına açmıştır, (Köseoğlu, 2010)

3.4 Bedrettin Dalan Sonrası İstanbul'daki Gelişmelerde Belediyelerin Rollerini

3.4.1 Recep Tayyip Erdoğan'ın Belediye Başkanlığı Dönemine Kısaca Bakış

Bedrettin Dalan döneminde Haliç'in temizlenmesi noktasında başlanan çalışmalar belli bir noktaya gelmiş fakat daha sonraki Belediye Başkanı Nurettin Sözen döneminde bu çalışmalar istenen düzeyde takip edilmemiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın 1994 yılında yönetime gelmesi ile bu alanda daha ciddi çalışmalar yapılmış ve Haliç'e akan kirli atık sular toplanarak Yenikapı Atık Su Ön Arıtma Tesisi'ne yönlendirilip oradan da denizde belli bir uzaklığa pompalanmıştır. Silahtarağa, Alibeyköy ve Baltalıman'ında da bu amaçla tesisler yapılmış, daha önce başlanan kanallar yeniden ele alınmış ve dereler ıslah edilmiştir. Kuzey ve Güney Haliç projeleri o dönem İstanbul'un atık sularının kontrol altına alınması ve arıtılarak denize gönderilmesi gibi bir proje ile çözülmeye çalışılmıştır. Dalan döneminde başlanan bir çalışma 1994-98 arasındaki süreçte daha verimli bir şekilde sürdürülmüştür (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1998, s. 138-155).

Açıkalın ile yapılan sohbette konuyla alakalı tespit edilen önemli bir nokta da şu olmuştur: Büyük ölçekli planlamalar ve onların tatbik mevkiine konulmasının olayların cereyan ettiği süreçlerde hiç de arzu edilen düzeyde olamayışıdır. İstanbul, 1984 sonrası merkezden çevreye doğru büyük bir hızla taşınırken icra mevkiinde olan insanların gündemleri, olaylara sonraki dönemlerde bakan insanlar gibi olamamaktadır. Mustafa Açıkalın 1994-1998 arasındaki dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde Genel Sekreterlik makamında bulunan kişi olarak o dönemin esasında şu an ilgilenilen meselelerden çok daha önemli başka gündemleri olduğuna dikkat çekmektedir. Mülakatta belirttiğine göre yönetime gelindiğinde İstanbul'un doğalgaz meselesi yönetim için çok daha önemli bir konudur. Bu alana çok ciddi yatırım yapılmış fakat eksikler çok fazla, abone sayısı da yetersiz olduğundan dolayı, Belediye

üst yönetiminin odaklandığı konu genelde bu husus olmuştur. Mülakattan anlaşıldığı üzere esas ilgilendikleri nokta doğalgaz abone sayısının arttırılmasıdır.⁴

Şehrin su sorunu bu tarihlerde diğer mühim bir konudur. Anlaşıldığı kadarıyla Bedrettin Dalan döneminde başlanmış olan atık suyun arıtılması ve uzak bölgelere atılması ile Haliç meselesi de o tarihlerde henüz çözülememiş bir durumdadır. Şehirde ulaşım konusu da diğer önemli bir başlık olarak önlerinde durmaktadır. Dolayısıyla Belediye yönetimi için şehrin merkezden çevreye taşınmasının planlanmasından öte önlerinde buldukları sorunlar onların birinci önceliği olarak gündemlerini işgal etmektedir. Açıkalın'ın ifadesine göre 4 yıl için iktidara gelindiğinden dolayı birinci öncelik gözle görülür bir başarı elde etmek ve sorumlu olunan insanları rahatlatmaktır. İktidara gelen bir kadro öncelikle şehirde yaşayanların daha acil olarak gördükleri sorunları ile ilgilenmiştir. (Açıkalın, 2020)

Ülkenin bütünü açısından önemi olan büyük ölçekli planlamalarda daha merkezî ve yukarıdan bakışın önemi büyüktür. Bu sebepten bu tür meselelerin belki de çok daha önceden kalkınma planlarında yer alması ve oradan hareketle uygulamaya geçilmesi gerekmektedir. DPT'nin hazırladığı kalkınma planlarında büyükşehirlerle ilgili mufassal düşünceler daha çok Yedinci Kalkınma Planı içinde yani 1996-2000 yılları arasını kapsayan dönemde görülebilmektedir. Önceki dönemlerde bu konularla ilgili çok detaylı metinlere rastlanılmadığını belirtmekte yarar vardır.

Tüm bunlara rağmen daha sonra ilgili sektörlerin yeni yerleri incelenirken görüleceği üzere gerek gıdacılar için Mega Center'ın yapımı, gerek kuyumcular için bugün Kuyumcukent'in bulunduğu bölgenin Elektrokent'ten alınıp kuyumculara verilmesi gibi konularda Recep Tayyip Erdoğan'ın başında bulunduğu İstanbul Büyükşehir yönetiminin önemli katkıları olmuştur.

Recep Tayyip Erdoğan'ın belediye başkanlığına gelmesi ile İstanbul Nazım İmar Planı çalışmalarına girişilmiştir. Bu çerçevedeki çalışmalar hızlı bir şekilde yürütülmüş ve

⁴ Mustafa Açıkalın ile görüşme notları.

şehir içinde gerek gecekondulaşmayı önlemek ve kontrol altına almak gerekse de yeni yerleşim alanları oluşturma noktasında faaliyetler yapılmıştır. Bu noktada özellikle KİPTAŞ önemli bir işlev görmüştür (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1998, s. 206-209). Mustafa Açıkalın bu noktada KİPTAŞ çalışmalarının özellikle 4949 sayılı Kanunun verdiği bir güçle organize edildiğinden bahsetmektedir. O kanun belediyeye konut yapma ve arsaları istimlak etme yetkisi veren bir kanundur (Açıkalın, 2020).

1999 yılında yaşanan deprem felaketi sonrasında deprem riskinin azaltılması, yaşanabilir kentsel mekânların oluşturulması için ulaşım, konut, altyapı gibi başlıca sektörlerde yenileme ve dönüşüme yönelik proje çalışmaların hazırlanması yerel yönetimlerin temel planlama yaklaşımı haline gelmiştir. İstanbul'daki planlama çalışmaları içinde daha sonraki dönemde dikkat çeken diğer bir çalışma da İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'dir.

3.4.2 İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP)

İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP), 1967'de kurulan İstanbul Nazım İmar Plan Bürosu deneyiminden sonra İstanbul kenti özelinde düşünülen önemli bir planlama merkezidir. Şehrin mekansal düzenlenmesini sağlamak amacıyla yönelik olarak birçok kanuni düzenleme ile planlama mevzuatında başlatılan yenilenme de bu çalışma ile hız kazanmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2023 vizyonu dâhilinde bu amaçlara ulaşmak için stratejik yaklaşımlarla şehrin tamamında ve öncelikli müdahale alanlarına yönelik bilgi üretimi, planlama, projelendirme ve danışma amacıyla yönelik bir merkez kurulmasına karar vermiştir. Burada yapının özellikle danışma amaçlı bir birim olarak kurulmuş olması önemlidir ve daha sonraki birçok problemde bu husus öne çıkmıştır. 2004 yılında İBB Başkanı Dr. Kadir Topbaş tarafından kurulan İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP), İstanbul Büyükşehir Belediyesi kurumsal yapısı içerisinde yer almamış, fakat doğrudan Başkanlığa bağlı olan bir danışma birimi olarak çalışmıştır (Zorlu, 2011).

3.4.2.1 İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'nin Kuruluş Amacı

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 5216 sayılı Belediye Kanunu'nun 7. maddesi kapsamında stratejik planları yapma sorumluluğu altında, sınırları genişleyen İstanbul metropolitan alanı için plan hazırlık süreçlerini başlatmıştır. Bu süreci de bürokrasi, akademik çevreler, çeşitli alanlardaki uzmanlar, STK'lar gibi birçok aktörü ortak bir platformda bir araya getirip karar verme süreçlerinin yönetileceği bir çatı altında gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bu yapı İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP) olarak düşünülmüştür. İMP, Büyükşehir Belediye Başkanı'nın görevlendirdiği başkan danışmanı yönetiminde sektör departmanlarının oluşturulması ile yapılanmıştır. Büyükşehir Belediye yönetiminin tüm birimleriyle iş birliği içinde ve Büyükşehir Belediye Başkanı'na doğrudan bağlı bir kuruluş olarak çalışmıştır. İMP, şehrin sürdürülebilir bir gelişme göstermesini öncelikli hedef olarak ele almış ve şehirde ikamet eden halkın yaşam kalitesini artırma yönünde özel bir gayret göstermiştir.

İMP, kuruluş amaçlarından biri olan 1:100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı (Üst Ölçekli Stratejik Plan) ve nazım planı çalışmalarını hazırlamak üzere sektör gruplarına ayrılmıştır. Bu yapının başına deneyimli bir şehir planlamacısı olan Hüseyin Kaptan atanmıştır. İMP, dünyadaki örneklerde de görüldüğü gibi yeni bir organizasyon tipi olarak düşünülmüştür. Mekansal planlamada stratejik bir bakış açısı oturtulmaya çalışılmıştır. Burada sadece planlama değil planlama ile koordineli olarak tasarım çalışmalarının geliştirilmesine de gayret edilmiştir. Şehirde kaliteli bir yaşam iklimi oluşturabilmek için şeffaf, katılımcı, bilimsel ve deneyimlere dayalı bilginin birleştirildiği, farklı kesimlerle diyaloga açık bir yönetim modeli oturtulmak istenmiş ve bu noktada da kısmi bir başarı sağlanabilmiştir. (Zorlu, 2011).

Murat Yalçıntaş⁵ ile yapılan mülakatta vurgulandığı üzere İTO kurumsal manada Hüseyin Kaptan'ın liderliğindeki İMP bünyesindeki çalışmalara önemli bir katkı sağlamıştır. Gerektiği zamanlarda ilgili toplantılarda üst düzeyde katılım sağlanmış ve

⁵ 2005-2013 arası İTO Başkanı.

İTO'nun görüşleri buralarda dile getirilmiştir. İMP dairesinde 2008 sonrasında Hüseyin Kaptan yerine Prof. Dr. İbrahim Baz görev almış ve onun döneminde de birçok proje geliştirilmiş; fakat İMP bünyesinde geniş araştırmalar neticesinde ortaya çıkan bu projeler büyük ölçüde uygulanma şansı bulamamıştır. Burada İMP'nin hukuki varlığı ile ilgili bir netliğin olmamasının ve adeta bir danışma organı gibi çalışıyor olmasının da etkisi önemlidir. Tüm bunlara rağmen İMP'nin, İstanbul için çok boyutlu projeler ortaya koyan ve şehrin uzun vadeli gelişimi için bir araştırma zeminini oluşturması bakımından belli etkileri olduğu söylenebilir (Zorlu, 2011).

3.5 1980 Sonrası İstanbul'daki Mekânsal Hareketlere Genel Bir

Bakış

İstanbul'daki gelişmeler incelendiğinde özellikle 1980 sonrası dönemde dünyada yaşanmış olan sosyoekonomik değişim ve dönüşümleri etkilerinin görebilmek mümkündür. Bu yıllar ile birlikte yeni bir evreye geçtiği kabul edilen küreselleşme dalgası, ABD ve İngiltere liderliğinde 1980'li yılların başında gelişmekte olan ülke ekonomilerinin uluslararası sisteme entegre olması sürecinin hızlanması, çok uluslu şirketlerin ülkeler arasındaki ilişkilerde daha etkin roller almaları, dünyada kurulmakta olan yeni düzen İstanbul'un bir dünya kenti olabilmesi yönünde yeni imkanlar ortaya çıkarmıştır (Erbaş, 2018, s. 20) İstanbul sadece Türkiye için önemli bir şehir değildir. Tarihi ve coğrafi derinliği sebebiyle Ortadoğu, Balkanlar ve Hazar Bölgesi içinde de önemli bir etki alanına sahiptir. 1980'le başlayan dönemi başlıca dört devreye göre inceleyebilmek mümkündür:

Birinci devre 1990'a kadar olan zaman dilimi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde Amerika'da Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher" ve Türkiye'de ise Turgut Özal'ı aynı konjonktür içinde değerlendirmek mümkündür. Bu dönem, değişim ve yeniden yapılanma diye adlandırılabilir bir dönemin ilkelerinin belirlendiği bir zaman dilimi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Türkiye "çağ atlayan" bir ülke olmakla övünmektedir. Bir yandan teknolojik tüm yeniliklere kapılarını açarken, diğer yandan tartışmalı birçok sosyal konular ile karşı karşıya kalmıştır. Ülke birçok alanda

dünyaya entegre olabilmeye çalışmaktadır. Belediyecilik faaliyetlerinde de özellikle Büyükşehir Belediyeciliği kavramı ile yeni bir devreye girilmektedir.

İkinci devre olarak nitelenebilecek 1989'dan 1994 yılına kadar uzanan beş yıllık süreçte, belediye faaliyetlerinde daha çok popülist uygulamalara yer vermiştir. Bu dönemde kentin mekan itibarıyla yayılmasının hızı artmıştır. Yeni yeni konut alanları oluşmuş ve mevcut olanların da genişlemesi gerçekleşmiştir. Nurettin Sözen'in Başkanlığı altında geçen bu dönem incelendiğinde esasında ANAP ve Dalan dönemlerinde yapılanların bir bölümünün devam ettirildiği fakat genelde birçok icraatta bir kesiklik olduğu görülmektedir.

1994 yılından 2004 yılına kadar devam eden üçüncü devrede, bugün merkezi hükûmette iktidarda olan siyasi düşüncenin, o tarihlerde yerel yönetimde etkin olduğu dönemi ifade etmektedir. 1994'te belediye başkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan ile başlayan dönemde ANAP iktidarı zamanında başlanan birçok icraata devam edilmiş, Nurettin Sözen dönemindeki ortaya çıkan sorunların çözümüne çalışılmış ve yeni atılımlar devreye sokulmuştur.

2004 ve sonrasındaki dördüncü devre ise, ülkedeki merkezi iktidar ile İstanbul'daki yerel yönetimin aynı siyasi doğrultuda olduğu bir devredir. Hükümet ağırlıklı kararlar daha etkilidir ve şehirde ilçe ve mahalle bazında idari sınırlarda birçok değişiklikler vuku bulmuştur. Bu devreye damgasını vuran en önemli gelişme 1999 depremi sonrası alınmaya çalışılan hükümetin de önemli ölçüde içinde olduğu yeni tedbirlerdir. İlave olarak bu dönemde İstanbul, hükümet tarafındanda bir finans merkezi olarak belirlenmiştir (Erbaş, 2018, s. 21) Bu noktada dikkati çeken bir diğer husus merkezi hükümetin ülkenin kalkınması için hazırlamış olduğu yedinci beş yıllık kalkınma planında da yeni bir şehir yapısı olarak önerilen metropellerin (Anakent belediyelerinin) finans, kültür ve sanat ağırlıklı şehirler olarak öne çıkartılmasının tavsiye edilmesidir. Bu şehirlerin sadece ulusal değil uluslar arası düzeyde de çağdaş özelliklere sahip şehirler olarak kurgulanmasından bahsedilmektedir. Bu çerçevede özellikle 1990 sonrası yaşanan değişimler bir hayli dikkat çekicidir. Uluslar arası sermayenin de dikkatini çekecek tarzda yatırımlar düşünülmekte ve İstanbul için

yapılan dünya kenti vurgulaması bu şehrin ileride alacağı yeni şekil ile ilgili ipuçları vermektedir. (Özay, Selçuk, Kaçar, Hacısalihoğlu, & Erbaş, 2002) Bu dönem içinde Erbaş'a (2014) göre İstanbul mekan açısından üç önemli değişim yaşamaya başlamıştır:

- 1) Kentin Merkezi İş Alanları denen bölgeler ile onlara bağlı olarak daha alt düzeydeki merkez alanlarında değişiklikler husule gelmiştir.
- 2) Şehrin içinde yeni yerleşim ve iş alanları oluşmaya başlamıştır.
- 3) Özellikle konutların bulunduğu alanlarda yeni değişimler meydana gelmeye başlamıştır.

İstanbul'da bir dönem iş yerlerinin yoğun olarak bulunduğu ve merkezi iş alanı olarak tarif edilen merkezî iş alanları (MİA) ve onlara bağlı olarak oluşmuş daha alt düzeydeki alanlarda yaşanan değişim iki ana başlıkta gelişmiştir:

- 1) İstanbul'daki sanayi alanlara farklı merkezlere sahip olmaya başlamış ve buna bağlı olarak yeni sanayi bölgeleri ortaya çıkmıştır. Yani sanayi çok merkezli bir çehreye bürünmeye başlamıştır.
- 2) Buna ilave olarak hizmet sektörü de gelişmeye başlamış, gittikçe büyümüş ve şehrin farklı noktalarında bu başlık altındaki iş yerleri yoğunlaşmıştır.

Sanayi bölgeleri olarak Haliç çevresindeki sanayi tesisleri, Kazlıçeşme'de ciddi olarak yoğunlaşmış bulunan deri sektöründeki tesisler önemli bir dönüşüm geçirmişler ve başka bölgelere gitmişlerdir. Keza Bakırköy ve Levent civarındaki sanayi tesisleri de aynı süreci yaşamışlardır., Bahsi geçen alanlarda hizmet sektörü ağırlıklı işyerlerinin yoğunlaştığı görülmüştür. (Özay, Selçuk, Kaçar, Hacısalihoğlu, & Erbaş, 2002)

3.5.1 Merkezî İş Alanlarında Değişme ve Yeni Alt Merkezlerin Oluşumu

Bu dönüşümde başlıca iki boyut öne çıkmaktadır: Birincisi MİA'nın geleneksel formu değişime uğramıştır. Diğer ise kentin metropol sınırlarında yeni alt merkezler

oluşmaya başlamıştır. Bu kapsamda İstanbul'da Eminönü Hanlar Bölgesi'nden (yani Beyazıt- Kapalıçarşı ve çevresi, Sultanhamam ve Eminönü bölgesine uzanan geniş bölge) başlayarak Galata, Taksim, Şişli, Mecidiyeköy, Zincirlikuyu, Levent ve Maslak çizgisinde oluşan merkezî iş alanı bölgesine yeni alt merkezler eklenmiştir.

Avrupa Yakası'nda Silivri, yeni gelişen Basın Ekspres Yolu ve Bakırköy, Anadolu Yakası'nda Ataşehir ve Kartal bölgesi İstanbul'un yeni iş merkezleri olarak ortaya çıkmışlardır. İstanbul kentinde ilk MİA, Tarihî Yarımada'da yer alan Kapalıçarşı ve hanlar bölgesidir. Bu bölge geçmişten gelen çok önemli özellikleri içinde barındırmakta; ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişmelerin merkezi olduğu bilinmektedir (Mortan & Küçükerman, 2010).

Biraz daha açmak gerekirse, İstanbul'daki şehrin gelişmesi 19. yüzyılda önce bankacılık faaliyetlerinin merkezi olarak Galata Bölgesi'nde yoğunlaşmış, buradan sigorta şirketlerinin merkezleri olarak gelişen Meclis-i Mebusan Caddesini takip ederek Beşiktaş'a doğru ilerlemiştir. Diğer yandan konsolosluklar, kültür ve sanat kurumları, ticari yapılar da İstiklal Caddesi üzerinden Taksim'e, oradan da Şişli-Mecidiyeköy hattına doğru gelişmişlerdir. 1980 sonrasında ise iş yerlerinin yoğunluğu Mecidiyeköy-Zincirlikuyu-Levent-Maslak istikametine doğru gelişme göstermiştir. 1990'lı yıllardan sonra, Taksim-Levent-Maslak metro hattı ve bağlantılarının yapılması ile bu hatlar üzerindeki yoğunlaşma daha da artmaya başlamıştır. Daha önceleri yani 1940-1950'li yıllarda buralarda yerleşen sanayi yapıları, 1966 yılındaki İstanbul Sanayi Alanları Planlaması ile gelişmeleri dondurularak yeni alanlara doğru yönlendirilmiştir. İstanbul'un yeni organize sanayi bölgelerine taşınan sanayi işletmeleri yerlerini daha çok hizmet sektöründeki işletmelere bırakmıştır. Son yıllarda bu alanların daha üst düzey hizmet merkezlerine dönüşmeye başladığı görülmektedir.

1950'li yıllarda yeni yerleşim yerleri olarak yapılan Levent Mahallesi ile bir dönem daha çok insanların yerleştiği konut alanları olarak ortaya çıkarken daha sonraki dönemlerde bu alanların küçük ve orta boy holdinglerin merkezi gibi kullanılmaya başladığı görülmüştür. Zaman içinde bu bölgelerde İstanbul'un nerdeyse en yüksek iş yapılarının yükseldiği ve buralarda özellikle büyük holdinglerin ve uluslararası

firmaların merkezlerinin yer almakta olduğu müşahade edilmektedir. Kısaca bu alanlardaki değışim yıllar içinde süratli bir nitelik değışimine uğramıştır. Dev alış merkezleri, hipermarketler, hem ofis hem de konut alanları olarak kullanılan rezidanslar, gökdelenler adeta küreselleşmenin kendini açık olarak gösterdiği mekanlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu süreç özellikle 2000’lerden sonra daha görünür hale gelmiştir. Tabii bu arada İstanbul’un geleneksel iş merkezi olan Hanlar Bölgesi, Eminönü ve Karaköy bölgeleri kısmi bir güç kaybına uğramıştır.(Erbaş, 2014,).

3.5.2 İstanbul’daki İş Alanlarının Merkezden Çevreye Taşınması Süreci ve Sanayisizleşme

İstanbul’un merkezden çevreye yayılması süreci içinde şehrin sanayiden arındırılması veya bu hedefin hangi oranda gerçekleşmesi gerektiği üzerinde de çeşitli tartışmalar görülmüştür ve bu tartışmalar hâlihazırda da devam etmektedir. Bu noktada son dönemlerde literatürde yer alan “sanayisizleşme” kavramına da kısaca değinmekte yarar vardır.

Özellikle gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde imalat sanayiinde çalışmakta olan işçi sayısındaki azalma ile kendini gösteren sanayisizleşme, sanayinin payının hizmet sektörünün lehine azalmaya başlaması süreci olarak da kendini ortaya koymaktadır. Sanayi tesislerinin kuruluş yeri olarak gelişmiş ülkelere, gelişmekte veya geri kalmış ülkelere doğru yönelmesi, hareketin mekândaki etkisini de açıklamaktadır. Sanayisizleşmenin ikinci yönü daha dar alanlarda ortaya çıkmaktadır. Buna şehir içindeki sanayi tesislerinin kapatılması veya tesisin başka yerlere taşınması örnek oluşturur. Kuruluş aşamasında teşvik edilen, şehrin dışında ancak şehre yakın alanlardaki sanayi tesisleri, plansız bir gelişme ile kısa sürede şehir tarafından kuşatılmaktadır. . (Ayık & Avcı, 2018)Türkiye ekonomisinde sanayisizleşme, GSYH’de sanayinin payının azalması, buna karşılık hizmetlerin payının artması şeklinde ortaya çıkmamaktadır. Sanayinin GSYH içindeki payı, hizmet sektörü kadar olmasa da belli bir oranda artmaktadır fakat esas azalma gösteren tarım alanındaki gelirlerdir. Bu noktadan ele alındığında Türkiye için sanayisizleşmeden söz edilemez fakat mekânsal dönüşüm açısından ele alındığında Türkiye’de sanayisizleşmenin

olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Sanayisizleşme, üç farklı durum için kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi sanayinin şehir içinde, merkezden şehrin dış bölgelerine doğru yer değiştirmesi (decentralization), ikincisi sanayinin yer değiştirmesi (relocation), üçüncüsü ise sanayi tesisinin içinde yer aldığı alanın yeni bir fonksiyon kazanması (deindustrialization) olarak tanımlanabilir. (Ayık & Avcı, 2018)

Sanayisizleşmenin en belirgin olduğu şehir İstanbul'dur. İstanbul, sanayisizleşme sürecinden fonksiyon değişimi çerçevesinde etkilenmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren İstanbul'a biçilen rolde meydana gelen köklü değişiklikler, aradan geçen sürede önemli başka değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu farklılaşmanın mekâna en belirgin şekilde yansıyış biçimi ise fonksiyonlar ve coğrafi görünümde meydana gelen değişikliklerdir.

İstanbul'un tarihî silüetini bozan ve dikey gelişime neden olan unsurların başında eski fabrika alanlarının dönüşümü gelmektedir. Hâlihazırda Levent, Bomonti, Kartal, Kâğıthane ve Zeytinburnu gibi eski sanayi alanlarında meydana gelen değişimler, köklü bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu bölgeler üçüncü tür sanayisizleşme örneği halinde tanımlanabilir çünkü bu tür eski sanayi alanlarının yerleri bugün ya turizm için ya da hizmet sektöründe yeni merkezî iş alanı (MİA) binaları olarak konumlanmışlardır. Burada bir dönem sanayi alanı olarak belirlenen Haliç'in boşaltılması ve buradaki sanayinin şehir dışına taşınması da birinci gruba örnek olarak gösterilebilir.

İstanbul'un ekonomisinde sanayiden hizmetlere doğru ortaya çıkan değişim; sadece mekân üzerinde değil, burada yaşayanlar üzerinde de kırılmalar yaratmıştır. 1950-1980'li yıllarda uygulanan ithal ikameci kalkınma modelinde ucuz işgücü olarak değerlendirilen vasıfsız işçiler, devam eden dönüşüm sürecinde fonksiyonsuz hale gelmiştir. Talep, daha vasıflı bir işgücüne doğru değişmektedir. Türkiye'de makro göstergelerden çok, büyük şehirlerde dönüşüme uğrayan özellikle daha küçük bölgelerde hissedilen sanayisizleşmeden söz etmek mümkündür. Sanayide veya imalatla gözlenmeyen GSYİH düşüşlerinin bir kısmı, esnek üretime dayalı sanayi yapılarının ortaya çıkmasıyla bağlantılı olmalıdır. Bugün İstanbul'da küçük ve orta

ölçekli sanayi tesislerinin varlığı önemlidir. Bu tesislerin görünürlüğü İstanbul'un "küresel şehir" işlevine zarar vermeyecek düzeydedir. Öte yandan, İstanbul örneğinde arsa değerindeki artış nedeniyle sanayisizleşme önemli bir rant alanı olmaya devam ediyor. (Ayık & Avcı, 2018)

Sonuç olarak, 1980'lerden günümüze İstanbul Metropoliten Alanı'nda mekânsal yapı ile idari sınırlardaki değişim incelendiğinde, bu süreci şekillendiren ve yön veren kanunların sırasıyla 3030, 5216, 5747 ve 6360 sayılı kanunlar olduğu tespit edilmiştir. Özellikle metropol kentin bölgeleri, söz konusu bu idari sınır değişikliklerinin etkisi ile bölünerek çoğalmaktadır.

İstanbul Metropoliten Alanı'nda ortaya çıkan idari sınır değişiklikleri, şehrin gelişmesini yönlendirmekten öte ortaya çıkan değişimin kanunlaşmasına imkan sağlayan bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Ortaya çıkan değişimde şehrin dinamikleri kadar uluslararası sermayenin de etkisinden söz edilmektedir. Adem Erbaş'ın yorumuna göre, 1980'den günümüze kadarki büyükşehir belediye kanunları ve ilgili yasal değişiklikler incelendiğinde, il sınırları içinde kalan alanda, idari sınırların büyük değişim gösterdiği, hem merkezde hem de çevre bölgelerde önce kentsel gelişmenin yaşandığı, sonrasında ise idari sınır değişikliğinin yapıldığı görülmektedir. DPT'nin kalkınma planları, merkezî idarenin sürekli oluşturmaya çalıştığı nazım plan bürolarının çalışmaları, son dönemde de İMP'nin çalışmaları bu şehir ile ilgili bir planlama isteğinin varlığını göstermektedir. Fakat ilginç olan husus bu istek ve gayret İstanbul'un gelişmesini tek başına yönlendirememektedir.(Erbaş, 2014)

İstanbul’da 1980 sonrası değişim ve dönüşümde Küresel etkiler, Merkezi otoritenin olayların gelişmesindeki rolü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesinin katkıları incelendikten sonra çalışmanın bu bölümünde diğer önemli bir faktör olarak İstanbul Ticaret Odası’nın (İTO)süreç içindeki etkisi ele alınacaktır. İTO’nun rolünün ortaya konulması safhasında ise öncelikle bu kurumun yapısı ve genel özellikleri ile ilgili bazı noktaların ortaya konulmasının da yararlı olacağı düşünülmüştür.

4 İSTANBUL’DAKİ EKONOMİK DÖNÜŞÜM İÇİNDE İTO’NUN YERİ

4.1 İTO’nun Kısa Tarihi

4.1.1 Dersaadet Ticaret Odası’nın Kuruluşu

Dersaadet Ticaret Odası kurulmadan önce Osmanlı’da ilk olarak Batılıların kurduğu ticaret odaları faaliyet göstermekteydi. İstanbul’dan başka Beyrut, Şam ve Selanik gibi ticaret merkezlerinde de odalar oluşturulmuştur. 1876’da “Meclis-i Ticaret ve Ziraat” kurulmuştur. Bu kuruluş daha sonra oluşturulması tasarlanan odalar için bir nevi altyapı hizmeti görmek üzere düşünülmüştür (İstanbul Ticaret Odası, 2007, s.176)

Sadrızam Küçük Said Paşa’nın gayretleri, 19 Ocak 1880 tarihinde Sultan II. Abdülhamit’in iradesi ile Dersaadet Ticaret Odası’nın kuruluş çalışmaları başlatılmıştır (Gülsoy & Nazır, 2009, s. 39) Öncelikle Cemiyet-i Ticariye diye bir ara kurum kurulmuş, 14 Ocak 1882 tarihinde de Dersaadet Ticaret Odası çalışmaya başlamıştır. İlk toplantısını, Mehmet Ali Paşa hanında yapmış ve Ermeni bir tüccar olan Azaryan Efendi ilk başkan seçilmiştir (Gülsoy & Nazır, 2009, s. 57).

4.1.2 Dersaadet Ticaret Odasının İlk Üyeleri ve Yönetimi

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi’nin ilk nüshasında odanın üyeleri şu şekilde sıralanmaktadır (Erken, 2010, s. 24-26):

Reis: Saadetlü Âzaryân Efendi hazretleri

- Reis-i sâni: Sebbâizâde izzetlü Süleyman Beg Efendi
- Müşavir: Saadetlü Jorj Kazanva Efendi,
- İzzetlûsenekerim Manukyan Efendi
- Aza: Saadetlü Dimitraki, Yenidenya Efendi hazretleri, Uncuzâde Saadetlü Apik Efendi, Saadetlü Dimitrahi Pelaspali Efendi, Mösyö İbrahim Banzotana, Ağazâde Mehmet Efendi, Atnas Tellioğlu Efendi, Manok Efendi Arslanyân, Basmacızâde Ferit Efendi, Yanık Osmanî, Şurubin Şerbetciyânî Efendi, Kostantin Petridi Efendi, Şerif Ali Efendi, Dikran Efendi, Gümüş Gerdan, Mösyö Jorj Sivatopolî, Jan Anastasyadi Efendi, Mösyö Côt Tomsun, Mıgırdıç Efendi Eseyân, Mustafa Hakkı Efendi, Serupa Efendi Geligiyân, Mösyö Zahari Haçoplu. Başkâtıp: Rifatlü Esperaki Aleksandiridi Efendi
- Görüldüğü üzere Dersaadet Ticaret Odası'nın kuruluş döneminde yönetimdeki Gayri Müslim üye sayısı bir hayli yüksektir. Bu da o dönem İstanbul'daki ticaret hayatının yapısını göstermesi bakımından ilginç bir husustur

Dersaadet Ticaret Odası, Meşrutiyet sonrası, 13 Haziran 1910'da Dersaadet Sanayi ve Ticaret Odası adını almıştır. Cumhuriyet sonrası Avrupa Devletlerindeki mevzuat örnek alınarak 22 Nisan 1925'de ticaret ve sanayi odaları için yeni bir nizamname oluşturulmuş, Meslek gruplarına odalara kaydolma zorunluluğu getirilmiştir.

4.2 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) Kuruluşu

8.3.1950'de 5590 sayılı Kanun ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu kanun ile odalara kamu kurumu statüsü verilmiştir. Odalar ve borsaların üst birliği olarak Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği oluşturulmuştur. 30 Mayıs 1952'de İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ayrılarak İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Sanayi Odası şeklinde iki ayrı oda oluşturulmuştur (İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 322-323).

Osmanlı'nın payitahtında yani Dersaadet'te kurulmuş olan İTO bir anlamda ülkenin tüm ticari faaliyetleri ile bir şekilde ilgili bir görüntü arz etmektedir. Başkentin Ankara'ya taşınması, giderek Ankara'nın iktisadi ve siyasi anlamda gücünün artması ve 1950'de TOBB adıyla bir üst birliğin kurulması İTO'nun pozisyonunu ister istemez daraltmıştır. İlave olarak İTO'nun içinde yer alan sanayicilerin ayrı bir yapıda İSO olarak yeniden organize olması da İTO'nun konumunu ister istemez daha alt bir düzeye çekmiştir.

Fakat tüm bu gelişmelere rağmen İTO'nun önemi belli bir oranda da olsa varlığını sürdürmüştür. Bu sebepten İstanbul'da gerçekleşen tüm önemli olaylarda İTO daima olayların etkili bir noktasında daima yer almış ve katkı sağlamıştır. Konumuz açısından da İTO'nun tarihinden ve kuruluş felsefesinden dolayı gelen ağırlığını ve etkisini göz ardı etmemek icap etmektedir. Daha sonraki bölümlerde İTO'nun İstanbul ve kısmen de Türkiye için önem teşkil eden direk ve dolaylı çalışmalarına kısmen değinilecek ve bu etkinin ilgi alanımızdaki sektörlerdeki yansımalarına imkan dahilinde dikkat çekilemeye çalışılacaktır.

1950'li yılların ortalarından itibaren daha evvel ithalatçı olan kesimler, ithalata getirilen kısıtlamaların ardından mümessili oldukları ürünleri lisans anlaşmaları yaparak veya dış firmaların ortaklıklarıyla yurt içinde üretir olmuşlardır. Bu şekilde başlayan süreç ithal ikameci sanayi stratejisinin başlangıcıdır ve bu sayede ülkedeki cılız sanayi gelişmeye başlamıştır (İstanbul Ticaret Odası, 2007.).

Bu arada iktisadi hayatta bir yandan da bazı sıkışıklıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Hükûmet, 1956 yılında Millî Korunma Kanunu'nun 31, 43, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 65, 66 ve 69. maddeleriyle 36. maddenin üçüncü bendini değiştirmiş ve tekrar uygulamaya koymuştur. 26 Haziran 1956'da da Millî Korunma Kanunu'nun 4648 sayılı yasa ile değiştirilen 6. maddesinin ikinci bendine ek ve onuncu bendindeki değişiklikle yasayı uygulayacak kadronun genişletilmesine ve ödenek verilmesine karar vermiştir (Resmî Gazete, 1956).

1 Temmuz 1956’da Millî Korunma Kanunu’na uygun olarak İktisat ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı, bakanlığa verilen yetki ve görevleri kullanmak üzere “Millî Korunma Dairesi” kurulmuştur (Kapçı & Hodancı, 2020, s. 18)

Bu kanuna dayalı olarak bazı malların tahsis ve dağıtım işi İTO’ya verilmiştir. Sanayicilerin hammadde, makine ve işletme malzemesi gibi konularda kapasite tespiti gibi işlemleri yapabilmeleri amacıyla 1957 yılında Sanayi Tevzi Şubesi kurulmuştur. Bu karar odaların önemini ciddi ölçüde arttırmıştır. Çünkü ülkede cari olan sisteme göre ekonomide ve özellikle imalat sanayisinde önemli hammaddelerin ithalatında ve dağıtımında İTO önemli bir konuma gelmektedir. Bu durumda İTO’nun meslek komitelerinde ve yönetiminde bulunmak bu süreçlerde etkin bir pozisyon sağlamaktadır.

1960 ihtilalinden sonra Türkiye planlı ekonomik döneme geçmiştir. Bu süreçte ilk kalkınma planı 1963-1968 yılları arasında uygulanmıştır. İTO bu dönemde kalkınma planının üzerine oturduğu karma ekonomiye yoğunlaşmıştır. İstanbul Sanayi Odası ile beraber kurulan İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Türkiye’nin o dönemlerde 1963 yılında gerçekleşen Ankara Anlaşması ile AET’ye üye olma yönünde gerekli şartları sağlayabilmesi yolunda özel sektöre düşen mükellefiyetleri gözetme işlevini görmeye soyunmuştur. İlk safhada 21 yıl içinde AET’ye tam üye olma hedefini gerçekleştirmek için İTO ve İSO, İKV bünyesinde yoğun bir çalışmaya girişilmiş ve bu hedef doğrultusunda bu kurumlar kalkınma planlarının hazırlanmasında (ikinci plan döneminden başlamak üzere) birçok hazırlık çalışmasına çağırılmıştır. Tüm bu gelişmeler odaların ekonomi içindeki rolünün önemini gösteren hususlar olmuştur.

1970 yılında İTO, Eminönü’ndeki yeni binasına taşınmıştır (İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 256-265). 12 Mart 1971 askerî muhtırasından sonra ekonomik hayatta önemli bir gelişme meydana gelmiştir. TOBB ve odalar bünyesinde yeterli temsil imkânı bulamayan büyük sanayi yapılarından 12 tanesi bir araya gelerek TÜSİAD adlı bir yapı kurmuşlardır. İlk dönemlerde pek aktif görünmese de 1970’li yılların ikinci döneminde TÜSİAD bazı dönemlerde yayımladığı bildirilerle siyasi ve ekonomik gidişata tesir etmek istemiş ve burada bazı etkiler oluşturmuştur.

4.3 İstanbul Dünya Ticaret Merkezi'nin Kuruluşu

İstanbul Dünya Ticaret Merkezi A.Ş. 1982 yılında kurulmuş, yapının inşaatına ise 1992 yılında başlanmıştır (İstanbul Ticaret Odası, 2007). 1970'li yılların sonlarında Dünya Ticaret Merkezi'nin kuruluş çalışmalarını İstanbul Belediyesi ile sürdüren İTO, kurucu ortak olarak bu yapının içine dâhil olmuştur.

İstanbul Dünya Ticaret Merkezi, Atatürk Havaalanı'nın yakınlarında yaklaşık 500 dönüm bir arazide çalışmalarını sürdürmektedir. Burada çok çeşitli sektörlerin fuarlarının yapıldığı salonlar bulunmaktadır. Gerçekleştirilen fuarlar sektörlerin gerek ticaretlerinin gelişmesini gerekse de ihracata dayalı çalışmaların teşviki için ciddi bir altyapı hizmetini sağlamaktadır. Ayrıca İTO yurt dışı fuarlara kurumsal olarak katılım sağlamakta, oralarda stantlar açmakta, bu fuarlara heyet göndermekte ve fuarlara giden üyelerini çeşitli şekillerde desteklemektedir (İstanbul Ticaret Odası, tarih yok).

Türkiye'nin özellikle 1984 yılı sonrasında ekonomisinin dışa açık bir hal aldığı yıllardan itibaren bu fuarlarla ihracata önemli katkıları bulunmaktadır. Tekstil, gıda ve kuyumculuk sektörleri Türkiye'nin dışa açıldığı dönemde lokomotif sektörler olarak bu altyapı hizmetlerinden faydalanmışlardır ve bu faydalar günümüzde de artarak devam etmektedir. 1993 yılında Akdeniz Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği'ne (ASCAME) üye olunmuştur. 1994 yılında İTO Eğitim ve Sosyal Hizmetler Vakfı kurulmuş ve Kandilli'deki Cemile Sultan tesisleri hizmete girmiştir. Aynı yıl Dünya Ticaret Merkezi de hizmete açılmıştır. 1995 yılında Dış Ticaret Enstitüsü kurulmuş ve eğitime başlamıştır. Bu kurum daha sonra geliştirilerek 2001 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin kuruluşu için zemin teşkil etmiştir.

Oda mevzuatlarındaki değişimler de şu şekilde gerçekleşmiştir: 1950 yılında 5590 sayılı TOBB Kanunu hazırlanmış, bu da yerini 1981 yılında odalar ile ilgili 2467 sayılı Kanuna bırakmıştır. 2004 yılında ise 5174 sayılı son kanun yürürlüğe girmiştir. Bugün de bu kanuna göre hizmetler yürütülmektedir. (İstanbul Ticaret Odası, tarih yok).

4.4 İTO'ya Üyelik, İTO'da Meslek Komiteleri, Kurumsal Yapı, Bağlı Kuruluşlar ve Temsil Edildiği Yapılar

İstanbul Ticaret Odası yarı kamusal bir organizasyondur. Özellikle ticaret ve sanayi ile uğraşan tüm tüzel kişilerin yani şirketlerin İTO'ya, alanları ile ilgili gerekirse İSO'ya üye olmaları zorunludur. Şahıs firmalarının ise ya İTO'ya ya da işlerinin çapına göre bir meslek odasına üye olmaları gerekmektedir.

İTO'da bugün için 81 meslek komitesi bulunmaktadır. Bu komitelerin oluşumu o firmaların iştigal sahalarına göre sahip oldukları NACE kodlarına göre olmaktadır. Bir firma hangi alanda fatura kesiyorsa o alana ait NACE koduna uygun komitede yer almaktadır. İTO'nun yönetim organları genelde 4 yılda bir yapılan seçimlerle oluşmaktadır. Çok özel şartlarda bu seçimlerin tarihleri kanunla değişebilmektedir. Seçimlerde aidatlarını ödeyen ve üyelik şartlarını muhafaza eden her firma veya şahıs oy kullanabilmektedir. Bugün için İTO'nun 600 binin üzerinde üyesi bulunmaktadır. Seçimlerde bu üyelerin ancak %10 civarı oy kullanmaktadır.

Oy kullanan üyelerden elde edilen sonuçlara göre 81 komitede öncelikle komite üyeleri belirlenmektedir. Bir sektördeki üye sayısı o sektörün komite ve meclis üye sayısına tesir etmektedir. Bazı komiteler 5, bazıları 7, bazıları 9 ve bazıları 11 kişiden oluşmaktadır. Komite sayısına göre o komitenin İTO meclisinde kaç üye ile temsil edileceği belirlenmektedir. Bu da 2, 3, 4 ve 5 meclis üyeliği dağılımı ortaya çıkarmaktadır. Seçim sırasında hangi firmanın meclis üyeliğine hak kazanacağı tespit edilmekte, seçim sonrasında da kazanan firma kendisini temsil ve ilzama yetkili bir kişiyi meclis üyeliği için bildirmektedir. Bu sayede son kanuni duruma göre İTO'nun meclisi 261 üyeden oluşmaktadır. Tarihî süreç içinde bu sayı daha az bir düzeyde olmuş ve zamanla komite sayısı, dolayısıyla da komite ve meclis üyesi sayıları da artmıştır. İTO meclisi daha sonra toplanarak odanın yönetim kurulu başkan ve üyelerinin, meclis başkanı, yardımcılarını ve disiplin kurulu üyelerini seçmektedirler. Yine meclis üyeleri arasından TOBB Genel Kurulu için 30 üye ile gerekli olan komisyonlar için üyeler seçilmektedir. (İstanbul Ticaret Odası, tarih yok).

Tüm bunlara ilaveten İTO'nun İstanbul içinde gerek kendisinin kuruluşunda katkıda bulunduğu gerekse de daha sonraki dönemlerde dâhil olduğu birçok tüzel kişilik içinde temsil noktasında üyeleri bulunmaktadır. Bu üyeleri de temsil durumuna göre ya meclis ya da İTO Yönetim Kurulu belirlemektedir. İTO'nun tüzel kişiliğini İTO Yönetim Kurulu Başkanı temsil etmekte, İTO'yu da İTO Yönetim Kurulu yönetmektedir. İTO Yönetim Kurulu bu yönetim faaliyetini gerçekleştirmek için 500'ün üzerinde bir personel ile çalışmakta ve bu personelin yönetimi de İTO Yönetim Kurulu'nun seçtiği Genel Sekreter tarafından yürütülmektedir.

Özetle anlatıldığı üzere İTO'nun seçimleri karmaşık bir yapıda olmakla birlikte, ticaret yapan firmaların birkaç aşamalı seçim mekanizması ile gerçekleşmektedir. Ayrıca İTO yönetimi ve meclisi bulunduğu şehrin birçok kamusal ve yarı kamusal yapısında yönetici olarak yer almaktadır. Sektörel olarak faaliyet gösteren birçok mesleki dernek ve/veya vakfın başkan ve yöneticileri İTO'nun gerek meslek komitelerinde gerekse de meclisinde bulunmaktadır. Buradan hareketle sektörlerle ilgili meydana gelen gelişmelerde İTO meclis ve komite üyeleri bir şekilde sürecin içinde yer alabilmekte ve gayretleri oranında da gelişmelere etki edebilmektedirler.

4.5 İTO'nun İstanbul İktisadi Hayatındaki Yeri

İTO dar anlamı ile düşünüldüğünde devlet ile iş dünyası arasında, özellikle tescil alanında fonksiyon ifade eden, ticaret hayatı için gerekli olan bazı belgeleri devlet adına düzenleyen ve üyelere veren bir tür noterlik gibi işlev görmektedir. Ayrıca gerek devletin kurumları gerekse de belediyeler kendisinden bir konuda hizmet talep ettikleri zaman görev tanımına uygun olanları ifa eden bir kurum gibi algılanabilir. Bu algı dar anlamda İTO'yu ifade etmektedir.

Daha geniş anlamı ile değerlendirildiğinde İTO gerek direk olarak kurduğu veya kuruluşu içinde yer aldığı veya temsilci bazında dahil olduğu çok sayıda iktisadi ve sosyal kurum ile İstanbul'un iktisadi hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla İstanbul ile ilgili önemli bir değişim ve dönüşüm konusu gündeme geldiğinde İTO'nun bu sürecin dışında yer alması mümkün görünmemektedir.

Bu çerçevede İTO'nun ilgili olduğu kurumları özetle değerlendirmek yararlı olacaktır

4.5.1 İstanbul Ticaret Odası'nın Hissedarı Olduğu Şirketler

Burada İTO'nun hissedar olduğu her şirketten bahsedilmemiştir fakat içlerinden konuyla en fazla ilgili olabilecek birkaç şirket hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

4.5.1.1 Teknopark İstanbul A.Ş.

İTO Teknopark İstanbul'da kurucu üyedir ve en önemli partneri Savunma Sanayi Başkanlığı'dır. 12.2.2009'da T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB), İstanbul Ticaret Odası (İTO) ve İstanbul Ticaret Üniversitesi arasında imzalanan niyet mektubu ile süreç hızlanmış, 3 Ekim tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla Teknopark İstanbul, Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB) statüsü kazanmıştır.

Devam eden süreçte kurucu heyete İstanbul Havaalanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş. (HEAŞ) ve Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. de (STM) dâhil olmuştur. 12 Mart 2010 tarihinde imzalanan ortaklık sözleşmesi kapsamında 4 Mayıs 2010 tarihinde Teknopark İstanbul A.Ş. resmî olarak kurularak faaliyete başlamıştır (Teknopark İstanbul, tarih yok).

4.5.1.2 İstanbul Dünya Ticaret Merkezi AŞ (İDTM)

İTO'nun buradaki hissesi % 41,5'tir ki en büyük hisse de İTO'ya aittir. Bu kurumda aynı zamanda İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve TOBB da bulunmaktadır. İstanbul'un ihracatında bu kurum yıl boyunca yapılan fuarlar ile İstanbul'un dolayısıyla da Türkiye'nin ihracatına önemli bir katkı sağlamaktadır. Araştırmanın ilgilendiği sektörler içinde özellikle Kuyumculuk ve Tekstil için fuarların çok ayrı bir yeri bulunmaktadır.

İTO önemli uluslar arası organizasyonlardan biri olan Formula1 Yarışları için kurduğu şirketin yanında gerek TOBB bünyesinde gerekse Merkez Bankası gibi Milli muhtevalı şirketlerde temsili bazda ortaklıkları bulunmaktadır.

4.5.2 İTO'nun Kurucusu Olduğu Vakıflar

4.5.2.1 İstanbul Ticaret Odası Eğitim ve Sosyal Hizmetler Vakfı

Bu vakıf Kandilli'deki Cemile Sultan Tesisleri'ni işleten vakıftır. İstanbul Ticaret Üniversitesi de bu vakfın uhdesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. İstanbul Ticaret Üniversitesi bir yönüyle İTO'nun nitelikli insan yetiştirilmesine verdiği önemi göstermekte başka bir açıdan da reel sektör ile akademik alanın beraber çalışmasını teşvik eden bir inisiyatif olarak faaliyet göstermektedir.

4.5.2.2 Turizm Geliştirme ve Eğitim Vakfı (TUGEV)

İstanbul'daki özellikle kongre turizmi alanında ihtisaslaşmış olan Turizmi Geliştirme Vakfı (TUGEV) İTO'nun himayelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Son dönemlerde İTO yönetim kurulu başkanı aynı zamanda TUGEV'in de başkanı olmaktadır.

Kongre turizmi son dönemlerde daha fazla öne çıkan bir konudur. Uluslararası düzeyde gerek resmi gerekse de özel sektörde kurumlar geniş katılımlı toplantılar düzenlemekte ve bu toplantıları katılımcılarla birlikte özel mekanlarda gerçekleştirmektedirler. Türkiye farklı coğrafi ve iklim avantajları ile ve artan turizm yatırımları ile bu toplantılar için cazibe merkezi olmaya başlayan bir konumdadır. İstanbul şehri de bu alanda özel bir yere sahiptir. İstanbul'a kongre turizmi başlığı altında nitelikli tabir edilen bir turist kitlesinin çekilmesi İstanbul'da bir çok sektör için önemli bir hareketlilik kaynağı olmaktadır. İTO'nun bu alanda özel bir gayret göstermesi şehir ekonomisi açısından büyük değere sahiptir.

4.5.2.3 İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)

İKV; özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde ihtisas sahibi olan bir kurumdur. Bu kurumun en büyük iki ortağı İTO ve İSO'dur. Tabii TOBB da bu kurum içinde ağırlıkta bir yere sahiptir. İKV kanalı ile İTO Türkiye'nin Avrupa Birliği

serüveni içinde önemli bir yer tutmakta özellikle müzakereler çerçevesinde teorik katkı sağlamaktadır.

Yukarıda zikri geçen vakıfların yanı sıra İTO özellikle İstanbul merkezli çok sayıda vakıf ve dernekte ya kurucu ya da temsilci düzeyinde temsil edilmektedir. Ayrıca kendi alanında uluslar arası düzeyde çok sayıda kuruluştaki İTO aktif olarak bulunmaktadır. Tüm bunlar İTO'nun bir lobi kuruluşu olarak etkisini canlı tutan faaliyetlerdir.

4.5.2.4 İOSB'nin Kuruluş Amacı ve Tarihi

Yarımadanın Boşaltılmasındaki Rolü

İTO İkitelli Organize Sanayi Bölgesi ve İSTOÇ Yönetimleri ile de sürekli yakın temas içinde olmuş, araştırmanın kapsadığı zaman dilimi içinde belli dönemlerde İkitelli Organize Sanayi Bölgesi yönetimi içinde de yer almıştır.

İkitelli Organize Sanayi Bölgesi, İstanbul'un 1984 yılına kadar ağırlıklı iş alanları olan Suriçi bölgesindeki iş yerlerinin şehir dışına çıkartılması sürecinde önemli bir fonksiyon görmüştür. Araştırmaya konu olan sektörlerin dışında kalanların toplandıkları alan genelde İkitelli Organize'nin kapsadığı alandır ki bunun çapı da yaklaşık 7 milyon km²'ye (700 hektar) denk gelmektedir. İOSB'nin kendi web sitesinde ifade edildiği üzere daha çok tarihi yarımada yani Fatih-Eminönü, Kağıthane ve Haliç kıyılarındaki küçük ve orta boy işletmeleri kendi bünyesinde toplamayı hedeflemektedir. Faaliyetleri sırasında çeşitli atık maddeler, duman, gürültü gibi insan sağlığına zarar veren unsurlar çıkaran ve çevreyi kirletmekte olan bu firmaların ikamet alanlarının dışına yönlendirilip alt yapısı hazırlanmış ve modern şehircilik ilkelerine uygun mekanlarda faaliyetlerine devam edebilmeleri amaçlanmaktadır. (İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi, tarih yok).

4.5.2.5 İOSB'nin Tarihçesi

Çevre Sağlığı Müsteşarlığı, İstanbul Valiliği ve İstanbul Belediyesi'nin bu iş yerlerini şehir dışına taşıma kararı almalarından sonra bu sektörde çalışanlar kooperatifleşme

yoluna gitmişler ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden arsa talebinde bulunmuşlardır. İkitelli Organize Küçük Sanayi Bölgesi, 700 hektarlık bir alan olarak çeşitli iş kollarında faaliyet gösteren 36 adet küçük ve orta ölçekli sanayi ile toplu iş yeri kooperatifine tahsis edilmiş ve kamulaştırma çalışmaları tamamlandıktan sonra bu yerler ilgili kooperatiflere bedeli karşılığı verilmiştir. Bu kooperatifler de kendi imkanları ile buralarda inşaat çalışmalarına başlamışlardır. İnşaatlar sürerken 1990 yılında kurulan İkitelli Bölgesi Müteşebbis Teşekkülü sorumluluğunda ve Devletin katkısı ile ana arter yol ve alt yapı çalışmaları da bir yandan yapılmaya başlanmıştır. 2001 Yılında Müteşebbis Heyet kurulmuş ve OSB tüzel kişilik kazanmıştır. (İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi, tarih yok).⁶

İTO, TOBB Yönetim Kurulu'nda da genellikle bir üye ile temsil edilmektedir. Aynı zamanda TOBB içinde birçok şirkette de İTO, belli dönemlerde çeşitli sayılarda üyesi ile temsil edilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yer alan ve şehrin trafiğinin düzenlenmesi konusunda üst düzey kararlar alan UKOME adlı kurum içinde de İTO, her zaman için görüşü alınan bir kurum olarak yer almıştır. Dolayısıyla taşınma süreçlerinde şehrin iç bölgelerinde belli yolların trafiğe kapatılması, yeni taşınılan yerlerde yeni güzergâhlar oluşturulması konusunda da İTO'nun belli bir katkısı olmuştur.

Tüm bu kurumlarda belli bir temsil oranıyla yer alan, gerek yönetim gerek meclis gerekse de komite üyeleri ile sektörlerin neredeyse tüm etkili kurumlarında üst düzey temsil ile yer alan İTO, sahip olduğu 600 binin üzerindeki üye sayısı, Avrupa ve dünya odaları içinde ilk sıralarda yer alan kurumsal yapısı ile İstanbul ve Türkiye ekonomisi içinde önemli bir ağırlık teşkil etmektedir. Dolayısıyla İstanbul'un merkezden çevreye taşınması sürecinde doğru kullanıldığı zaman İTO'nun kurumsal yapısı da İTO'da görev yapan kişilerin gayretleri de önemli tesirler gösterebilmiştir. Özetle İTO bu taşınma sürecinde belki bazı noktalarda ilk harekete geçirici unsur olarak yer almamış

⁶ İTO'da bu kooperatiflerin çalışmalarını takip için izleme komiteleri kurulmuştur. İTO'nun meclis ve komite üyeleri 36 komitenin birçoğunda etkin bir konumda bulunmuştur..

olsa da taşınmanın süreci içinde önemli bir fonksiyon görmüş ve taşınmayı çeşitli oranlarda etkileyebilmiştir.

4.6 İTO ve Eğitim

Eğitim alanında İTO özellikle 2007 yılından itibaren mesleki eğitim konusuna özel ilgi göstermiştir. Bu ilgi hâlihazırda hami okul projesi ile daha da genişleyerek devam etmektedir. 2007 ile önce İstanbul İl Özel İdaresi, Millî Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR ile ÖZİMEK adlı çalışan kişilerin mesleki eğitimini arttıran ve belgelendiren bir çalışmaya başlanmış ve bu proje başarıyla tamamlanmıştır. ÖZİMEK Projesi, İstanbul İl Özel İdaresi'nin İTO, İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü ve İstanbul İŞKUR ile yürüttüğü bir meslek edindirme ve geliştirme projesidir. Proje işsizlik sorununun çözümüne mesleki eğitim kursları ile destek vermeyi amaçlamıştır. 'Projeye katılan kursiyerler, 260 ile 400 saat arasında teorik ve pratik eğitim almışlardır. Bu kişiler mesleki uzmanlık gerektiren pozisyonlara eleman arayan işverenlerle buluşturulmuştur. Haziran 2007'de başlayan projeden bugüne kadar 27 bin 832 kursiyer istifade etmiş ve 25 bin 851 kişi bu programı başarıyla tamamlamıştır. Bu süre zarfında 171 kurs dalı açılmış, 83 meslek lisesinde eğitim verilmiştir. Ayrıca, İnsan Kaynakları Borsası adı altında bir web sitesi kurulmuş ve bu site kanalıyla işverenler ve iş arayan kursiyerler arasında fonksiyonel bir bağlantı sağlanmıştır . ÖZİMEK Projesi Meksika'da yapılan 2011'deki 7. Dünya Odalar Yarışması'nda 'En İyi Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi' birincilik ödülüne layık görülmüştür' (Özimek (Mesleki Eğitim Projesi) Dünyanın En İyi Projesi, 2011).

İTO ihtiyacı olan birçok bölge ve sektör için bizzat meslek liseleri inşa etmekte, aynı zamanda sektörlerin İTO Meclisi'ndeki temsilcileri ile Yönetim Kurulu'nun da yönlendirmesi ile seçilen okulların sorunları ile ilgilenmektedir. Meslek lisesi mezunlarının hem iyi yetişebilmeleri hem de iş bulabilmeleri için çalışılmaktadır.

Burada önemli nokta mesleki faaliyetler 1980 önceleri daha çok İstanbul'un merkezî iş alanları içinde yürütülürken ve eleman eğitimi genelde usta çırak ilişkisi içinde gerçekleşirken, 1983 sonrası Türkiye'nin iş hayatında özellikle ihracata dayalı büyüme stratejisi çerçevesinde meydana gelen genişleme, sektörlerin şehir içindeki dar

alanlardan şehrin dışındaki geniş alanlara taşınmaları sürecinde çalışan elemanların da eğitimlerinde farklılıklar oluşmasına neden olmuştur. Eski yöntem olan usta çırak ilişkileri kısmen değişme eğilimine girmiş, eleman eğitiminde meslek liseleri, meslek yüksek okulları ve üniversiteler daha çok öne çıkmaya başlamıştır. İTO da bu noktada meslek liseleri konusuna daha fazla eğilerek bu konuda katkı sağlamaya çalışmıştır ve bu çalışma artan bir ivme ile devam etmektedir.

İTO'nun 2001 yılında bünyesinde üniversite kurmaya başlamasını ve 2011 yılında kuyumculuk sektörü için Mücevherat Mühendisliği bölümünü açmaya girişmesini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. İTO'nun üst düzey yöneticileri kendilerini dar kapsamlı İTO ile sınırlandırmak istediklerinde İTO'nun etkisi de doğal olarak dar olmaktadır. Ancak İTO'nun hem cari etki alanları hem de muhtemel etki alanlarını iyi harekete geçirebilen yönetimler döneminde İTO'nun katkıları daha fazla olmuştur.

4.7 İTO'nun Tekstil, Gıda ve Kuyumculuk Sektörleri ile İlgili Çalışmaları ve İstanbul'daki Mekânsal Dönüşümdeki Rolü

Bu bölümde İTO'nun konunun kapsadığı yıllar içinde gerek komite gerekse de yönetim olarak ilgili sektörlerde taşınmayı direkt veya dolaylı etkileyen konularda yaptığı çalışmalar İTO'nun yıllık faaliyet raporları üzerinden incelenecektir.

Bu sektörlerin önemini ortaya koymak bakımından öncelikle İTO'da her üç sektörün temsil durumuna bir göz atmak gerekir:

İTO'da gıda ile ilgili firmaların içinde aşağıdaki komiteler ve İTO Meclisindeki üye sayıları görülebilmektedir.

Perakende Ticaret (5 kişi), Toptan Gıda ve Temizlik Ürünleri (4 kişi), Ekmek Un ve Unlu Mamuller (3 kişi), Meyve ve Sebze (3 kişi), Hayvansal Gıda Ürünleri (3 kişi), Restoran ve Yiyecek İçecek Hizmetleri (5 kişi), Baklava, Pasta ve Şekerli Mamuller (3 kişi), Et ve Et Ürünleri (3 kişi), Hububat Bakliyat Kuruyemiş ve Kuru Meyve (2 kişi).

Şu an için İTO Meclisinde 31 meclis üyesi gıda ile ilgili mesleklerden ve kişilerden oluşmaktadır. Bunun oranı da bugün için 31/261 yani %11,8 seviyesindedir. Geçmiş dönemlerde de gıdacıların meclisteki üye sayıları genelde bu oranlarda olmuştur.

Tekstil konusuna bakıldığında bu meslek ile ilgili komiteler şu şekildedir: Deri Kürk ve Saraciye (3 kişi), İplik ve Elyaf Ürünleri (2 kişi), Örmeye Çorap, Kumaş ve Trikotaj (3 kişi), Kumaş (3 kişi), Hazır Giyim ve Konfeksiyon (5 kişi), İç Giyim ve Aksesuarları (3 kişi), Ev Tekstili (3 kişi), Halı Kilim ve Yer Kaplamaları (2 kişi), Tekstil Yan Sanayi Ürünleri (3 kişi), Tekstil Terbiye (3 kişi), Ayakkabı ve Ayakkabı Yan Sanayii (3 kişi), Dokuma (2 kişi).

Şu an için tekstil ve yan sanayi alanlarından meclisteki üye sayısı 35 adettir. Bunun da oranı 35/261, yani %13,4 seviyesindedir.

Kuyumcuların ise şu an İTO'da bir adet komiteleri bulunmakta buna karşılık da İTO meclisinde 3 üye ile temsil edilmektedirler. İncelendiği zaman kuyumcuların sayı ağırlığı daima bu şekilde olmuştur. (İstanbul Ticaret Odası, tarih yok).

Burada sektörlerin meclisteki temsilci oranlarını vererek temsilcilerin İTO içindeki ağırlıklarının da bu düzeyde olduğu algısını çıkarmak doğru değildir. Arada direkt bir bağlantı var diye iddia edilemez fakat meclisteki gündemlerde ve İTO içinde üzerinde faaliyet yapılan işler içerisinde bu komite ve üye sayısının az da olsa bir etkisi olmaktadır. Komitesi için yararlı çalışan meclis ve komite üyeleri sektörleri ile ilgili konuların gündeme gelmesi ve çözülmesi konusunda İTO'nun kurumsal etki gücünü gereği şekilde değerlendirebilmektedirler.

Kuyumcular ile ilgili başlıkta daha detaylı anlatılacağı üzere bu konuyu teyit eden bir olayı burada kısaca nakletmek yararlı olacaktır. Kuyumculuk komitesi sektörel olarak üst düzey yönetici ihtiyacını gayet detaylı bir şekilde ortaya koymuş ve İTO zemini içerisinde oluşturduğu teklifini İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin gündemine taşımıştır. 2010 yılından itibaren başlayan bu süreç 2011 yılı itibarıyla Mücevherat Mühendisliği

bölümünün açılışını sağlamıştır. Bu bölüme bağlı olarak Kuyumcukent'te hem araştırma hem de sürekli eğitim merkezi çerçevesinde eğitim veren bir merkez oluşturulmuştur. Bu gelişme, sektörün iyi organize olduğu zaman az sayıda temsilci ile de olsa İTO bünyesinde önemli faaliyetler yapılabileceğini göstermesi açısından ilginç bir örnektir. İstanbul Ticaret Odası bünyesinde bugün için var olan 81 komite geçmiş dönemlerde de farklı sayılarda var olmuştur. Bu komitelerin içinde tekstil gıda ve kuyumculuk farklı sayılarda üyeler ile temsil edilmiş fakat her dönem bu temsil keyfiyeti mevcut bulunmuştur.

İTO konu edinilen sektörler de dâhil olmak üzere sadece taşınma konusu ile ilgilenmemiş, mevcut sektörlerden gelen her türlü sorunu gündemine almıştır. Bu sorunlar oda içinde öncelikle meslek komitelerinde tartışılmış, sonrasında da gerek İTO Meclisi'nde gerekse de Yönetim Kurulu'nda gündemde yer bulmuştur. İTO Yönetimleri sektörlerin meselelerini ve konunun ana odağı olan yerleşim konularını da kendi kurumsal yapısı içindeki mekanizmalarda görüşüp gerek merkezî hükûmet gerekse de belediyeler nezdinde bu konuların takipçisi olmuştur.

Bu takipler sırasında bazen gerekli ağırlığı gösterebilmiş bazen de istenen etkiyi sağlayamamıştır. Fakat İTO'nun görüşleri İstanbul ile ilgili özellikle iş dünyasını ilgilendiren kararların alınması sırasında öncelikle dikkate alınmıştır ki olayların gelişiminden bunları izlemek mümkündür.

4.7.1 İTO ve Tekstil Sektörü

4.7.1.1 İşyeri Kooperatifleri İzleme Komiteleri

İstanbul Ticaret Odası'nın tekstil sektörünün özellikle taşınma konusuyla ilgili çalışmaları İTO'nun her yıl sonu yayımladığı faaliyet raporlarından izlendiğinde göze çarpan noktalar şunlar olmuştur:

1993'ten itibaren İTO yönetim kurulu kararıyla İşyeri Kooperatifleri İzleme Komitesi kurulmuştur. Bu kurullar düzenli olarak toplanarak gelişmeleri değerlendirmektedirler (İTO, 1993, s. 47). Bu iş yeri kooperatifleri genellikle 1980'lerin ikinci yarısından

itibaren kurulan ve İstanbul'da özellikle toptancı ve üretici iş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye doğru taşınması için sektör mensupları tarafından güç birliği için oluşturulan kooperatiflerdir.

Daha sonrasında Anadolu ve Avrupa Yakası iş yeri kooperatifleri izleme komiteleri kurulmuştur (İTO, 1994, s. 36). Bu komiteler her perşembe günü toplanmakta ve sorunları görüşmektedirler.

1994 yılı iş programında yer aldığı üzere "İkitelli Paneli" 30 Kasım 1994 günü gerçekleştirilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Vali Yardımcısı Erol Yalçın'ın da iştirak ettiği panelde İkitelli Organize Küçük Sanayi Bölgesi'nin mevcut sorunları ile bu sorunların çözüm yolları en yetkili kişilerce dile getirilmiştir (İTO, 1994, s. 48). 1995 yılındaki raporda ise izleme komitelerinin aylık olarak düzenli çalıştığından bahsedilmiştir: “Odamız bünyesinde Anadolu Yakası iş yeri oluşturan Avrupa ve Kooperatifleri İzleme Komitelerinin aylık periyodik toplantıları düzenli olarak yapılmış, bu toplantılara davet edilen çeşitli kuruluşların temsilcileri aracılığıyla, kooperatiflerin sorunlarının ilgili mercilere süratle yansıtılmasına ve çözüm aranmasına gayret edilmiştir” (İTO, 1995, s. 20).

İstanbul'un dış çeperlerindeki kooperatiflerdeki çalışmalar ve buralarda yer alan üyelerin sorunları ile ilgili çalışmalar faaliyet raporlarından da anlaşılacağı üzere uzunca bir süre kurulmuş olan iş yeri kooperatifleri ile ilgili izleme komiteleri üzerinden yürütülmüştür. Bu komiteler her ay düzenli toplantılar yaparak meseleleri takip etmişler ve gerekli zamanlarda da İTO yönetiminin olaylara dâhil olmasını sağlamışlardır. Bu toplantılara bazen Belediye'den gerek müdürlük gerekse de Genel Sekreterlik nezdinde katılımlar olmuştur. Aynı zamanda bu heyetin Belediye nezdinde ziyaretleri de hep İTO tarafından organize edilmiştir (İTO, 1996, s. 43), (İTO, 1997, s. 54), (İTO, 1998, s. 53), (İTO, 1999, s. 54), (İTO, 2001, s. 79).

Burada İTO açısından şu noktayı belirtmek gerekir ki; İTO adına başka kamu kurumlarına yapılan ziyaretler daima yönetim kurulu kararıyla olmakta ve her ziyarete gidilen yerin özelliğine göre ya İTO Başkanı veya onu temsilen Başkan Yardımcısı

veya kurul üyesi bir kişi heyet başkanı olarak iştirak etmektedir. Burada önemli olan nokta bu ziyaretlerin hepsinin resmî hüviyette oluşu ve sonrasında da kurumun organları tarafından sonuçların takip edilmesinin sağlanmasıdır.

4.7.1.2 Tekstil Konusunda Dikkat Çeken

Faaliyetler ve Kararlar

Faaliyet raporları üzerinde yapılan incelemede özellikle tekstil alanında gerçekteşen çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

2008 yılında İTO tarafından tekstil sektöründe 1997-2008 yılları arasında yapılan çalışmalar ile ilgili belgesel bazda bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmanın adı “Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü’nde Odamızın Faaliyetleri: 1997-2008” şeklindeir. Araştırmanın muhteviyatını görebilmek için içindekiler bölümüne bakıldığında çok geniş bir yelpazede hizmetler yapıldığı görölmektedir. İTO burada sektörün bütünü ile ilgili yapılanları kayda geçmiştir. Burada tekstil sektörünün merkezden çevreye taşınması konusunda da bazı başlıkları görebilmek mümkündür. Ayrıca sektörel gelişim için hazırlanan raporlar, dış ticaretin standardizasyonu ve geliştirilmesi, sektörel eğitim, bavul ticareti, ihtisas komitelerinde ele alınan konular gibi meseleler de araştırmada yer almaktadır. Bir başlık da zümreler ile ilgili açılmıştır.

Diğer komitelerde de yapılmakta olan zümre toplantılarında sektörün tüm bileşenleri problemlerini ortaya koyarak çözüm önerileri getirmektedirler. Buralarda dile getirilen konulardan biri de sektördeki yeni yerleşim alanlarında ortaya çıkan sorunların dökümü ve hal yoluna konulması ile ilgili odadan beklentiler çerçevesinde olmaktadır.

Bu araştırmada oda tarafından izlenen seminer, panel ve toplantılara da yer verilmiştir. İlave olarak 1997-2008 arasında tekstil sektöründe yapılan yayınlar da listelenmiştir. Bu yayınlar arasında özellikle tekstil sektörünün ilgi alanına giren Japonya, Kanada, İsrail, Çin, Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi ölkelerle ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Yine çeşitli yıllarda sektörel durum analizleri yapılmış ve bunlar da yayınlanmıştır. Tekstil sektörünün farklı birimlerindeki gruplar İTO kanalıyla üyelerinin taleplerini olabildiğince ortaya çıkarmaya ve bunlara çözüm aramaya gayret

etmişlerdir. Araştırmalar, yayınlar, bazen dar bazen de geniş kapsamlı toplantılar bu hedefe yönelik olarak sürekli gündemde olmuştur.

Tekstil ile ilgili firmaların İstanbul'un merkez bölgelerinden çevre semtlere taşınması konusunda Faaliyet raporlarına yansıyan kararlar ve çalışmalardan dikkat çekici olanları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

Rusya ve bağımsızlığına kavuşan Türki cumhuriyetlere yönelik bavul ticaretinin özellikle Laleli bölgesinde yoğunlaşması üzerine bu bölgeye yönelik bazı meseleler ortaya çıkmış ve bunlarla ilgili İTO bünyesinde bir kısım kararlar alınması gerekmiştir. Malum olduğu üzere Tekstil sektörünün geleneksel mekanı olan Sultanhamam'dan çevreye doğru yayılması sürecinde özellikle 90'lı yıllardan başlayarak, Laleli bölgesi mühim bir yer işgal etmektedir. Bu noktada faaliyet raporlarında dikkati çeken ilk karar şu şekildedir:

'Laleli Bölgesi'nin Sorunları: Turizm Bakanlığınca, Laleli bölgesindeki sorunların çözümüne yönelik yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş ve Odamızı ilgilendiren "Kargo Taşımacılığı, Satılan Malın Kalitesi ve Ticari Sorunlar" başlığı altındaki sorunların çözümü konusunda Odamızın gerekli çalışmaları yapması talep edilmiştir. Odamızın desteği ile Laleli bölgesinde "Tüketici Şikayetleri Bürosu" kurulması çalışmalarının sürdürüldüğü, bölgedeki yük taşımacılığının ihale yoluyla da olsa belli firmaların tekeline verilmesinin taşıma sorunlarını daha da artıracığı belirtilerek taşımacılık faaliyetleri ile ilgili sorunların da bölgede kurulacak bürolar vasıtasıyla giderilmesi hususları 13.12.1997 tarihli yazımızla Turizm Bakanlığı'na bildirilmiştir' (İTO, 1996, s. 69).

'1998 yılı "bavul ticareti" çalışmaları: Konu sürekli olarak takip edilmekte, özel sektör ile ilgili mercilerden gelen konu ile ilgili talepler değerlendirilmektedir. 2.8.1998'de düzenlenen "Tekstilde Son Zamanlarda Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri" adlı toplantıya Yönetim Kurulu Başkan Vekili Uğur Çatbaş katılmıştır' (İTO, 1998, s. 69).

1999 yılında Laleli'deki "bavul ticareti" konusunda çok detaylı bir çalışma yapılmış ve detaylı bir girişimde bulunulmuştur. Bu çerçevede öncelikle Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı nezdinde girişimde bulunulmuştur. Rusya ile yapılan bu ticarete fiyatlandırma konusunda ortaya çıkabilecek sıkıntıların

giderilmesi için İTO'nun devrede olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Laleli'den yapılan ticaretin arttırılmasını teminen bu işlemlerin yapıldığı bölgelerde sorunların süratle çözümü için turizm enformasyon ve şikayet büro sayısının arttırılması yönünde taleplerde bulunulmuştur.

Ayrıca Rusya'ya ihraç kapasitesi fazla olabilecek ürünlerle ilgili detaylı araştırma yapılması kararı alınmıştır. Tüm bu girişimler İTO'nun üyeleri kanalıyla sorunların içerisinde bulunma ve onları çözebilme kabiliyetinin göstermesi bakımından önemlidir. (İTO, 1999, s. 68)

2000 yılında İTO bünyesinde tekstil ile ilgili konuların daha detaylı görüşülmesi ve ana politikaların belirlenmesi için düzenli toplantılar yapmak üzere bir Tekstil İhtisas Komitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komitede İTO Yönetim Kurulu'nda tekstil ile ilgili bir üyenin başkanlığında öncelikle tekstil sahasında İTO Meclisi'nde bulunan üyeler ve onların dışında bu konuda sektör için önemi olan belli başlı kişiler davet edilmektedir (İTO, 2000, s. 43). Daha sonraki yıllarda da bu Tekstil İhtisas Komitesi üyeleri arasında bazı farklılıklar görülse de üyeler sürekli toplanmaya devam etmiştir.

2000 yılından sonra kurulan bu komite taşınma ile ortaya çıkan konuları yoğun olarak izlemeye almıştır. 2005 yılında Abdullah Çınar'ın⁷ yönetim kurulu üyesi olması sonrasında bu komiteye kendisi başkanlık etmeye başlamıştır. Onun başkanlığı altındaki toplantılarda ise yeni sitelerin sorunları komite gündemine daha yoğun bir şekilde taşınmıştır.

4.7.1.3 İTO ve Tekstil Alanında Eğitim

Çalışmaları

2006 yılından itibaren tekstil ile ilgili komitelerin İstanbul Ticaret Üniversitesi ile daha yoğun bir ilgi içinde olduğu görülmektedir. Üniversite ve reel sektör arasındaki iş birliğinin daha canlı bir seviyeye gelebilmesi için İTO kanadı üniversiteye katkıda bulunmak ve buradan yetişecek öğrencilerin daha nitelikli olabilmesi için çaba sarf

⁷ 2005-2013 Arasında İTO Yönetim Kurulu Üyesi ve bir dönem Giyimkent Yönetim Kurulu Başkanı.

etmiştir. 2005-2009 arası dönemde İTO Yönetim Kurulu'nda tekstil alanında Abdullah Çınar ve Bülent Barlak adlı iki üye bulunmaktadır. Özellikle Abdullah Çınar'ın bu noktadaki gayretleri çok fazladır.

Tekstil İhtisas Komitesi üyelerince İstanbul Ticaret Üniversitesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü'ne yapılan ziyarette, eğitim verilen mevcut dersliklerde kullanılmak üzere 10 adet yeni numune tezgâh alınmasının gerekliliği tespit edilmiş olup İstanbul Ticaret Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı nezdindeki 29 Mart 2006 tarihli yazı ile gereğinin yapılması talep edilmiştir (İTO, 2006).

4.7.1.4 İTİCÜ'de Tekstil Fakültesi Kurulması Teşebbüsü

T.C. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı nezdindeki 9 Ekim 2007 tarihli yazıda çeşitli üniversitelerde moda, tasarım, markalaşma ve pazarlama ihtiyacını karşılayacak ve yenilikleri aktaracak şekilde tekstil fakültelerinin kurulması, üniversitelerin güncel gelişmeleri aktüel olarak takip etmesi ve tasarım, pazarlama gibi daha nitelikli eğitim veren fakültelerin İstanbul'da kurulması için destek verilmesi talep edilmiştir. İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörlüğü'ne 10 Ekim 2007 tarihli yazıda, üniversitelerin bünyesindeki Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü'nün daha da geliştirilmesi suretiyle tek bir çatı altında toplanarak "Tekstil Fakültesi" adı altında yeni bir fakültenin kurulmasının yararlı olacağı şeklindeki İTO'nun görüşü iletilmiştir (İTO, 2007, s. 64). İTO olarak üniversitede Tekstil Mühendisliği bölümünün kurulması konusunda çalışmalar sürekli devam etmiş fakat bu konuda bugüne kadar bir mesafe alınamamıştır. 2013 yılında da bu alanda temaslar sürdürülmüştür.

İTİCÜ Moda ve Tekstil Tasarım Bölümü'nün müfredatının geliştirilmesi ve/veya Tekstil Mühendisliği Bölümü'nün kurulması ile ilgili karşılıklı görüş alışverişinde bulunmak üzere 17.1.2013 tarihinde İTO'da bir toplantı düzenlenmiştir (İTO, 2013, s. 74) İstanbul Ticaret Odası ve İTİCÜ arasında tekstil alanında istişareler yoğun bir şekilde devam etmiş olmasına rağmen bu konuda bir ilerleme kaydedilememiş ve arzu edilen bölüm ve fakülte kurulamamıştır.

OTİAD-LASİAD-MESİAD-BATİAD ziyaretleri, Hazır Giyim ve Konfeksiyon Meslek Komitesi üyelerinin iştiraki ile Osmanbey Tekstilci İş Adamları Derneği'ne (OTİAD), Laleli Sanayici ve İş Adamları Derneği'ne (LASİAD), Merter Sanayici İş Adamları Derneği'ne (MESİAD) ve Bayrampaşa Tekstilci ve Sanayici İş Adamları Derneği'ne (BATİAD) 25 Eylül 2013 tarihinde Oda tarafından heyet ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.

4.7.2 İTO ve Gıda Sektörü

4.7.2.1 Yayınlar

İTO, meslek komitelerinde yer alan sektör mensuplarının talepleri ve Yönetim Kurulunun kararı ile sektörlere yönelik araştırmalar ve yayımlar yapmaktadır. Bu çerçevede meyve-sebze halleri ve gıda sektörü konusunda da birçok araştırma yapılmış ve kitaplar yayımlanmıştır. Bu konuda dikkat çeken yayınlar şu şekilde sıralanabilir:

- 2009: Yeni Perakendecilik Sisteminde Toptancı Hallerinin İzlemesi Gereken Stratejiler
- 2004: İstanbul'daki Semt Pazarları Envanter Çalışması
- 2002: Türkiye ve AB'de Sebze-Meyve Toptancı Halleri Sistemi
- 2001: Avrupa Birliği'nde Hipermarket Mevzuatı ve Uygulamaları
- 1998: Perakende Ticaretin Bünyesi: Gıda Maddeleri

4.7.2.2 İşyerlerinin Rami ve Bayrampaşa'ya Nakli ve Bu Konu Çerçevesinde İTO'nun Girişimleri

1986 yılından itibaren gıda ile ilgili iş yerlerinin Rami ve Bayrampaşa semtlerine taşınması ile ilgili İTO'da bazı kararlar faaliyet raporlarında yer almıştır.

Gıda ürünleri ile ilgili özellikle bakkaliye kesimindeki perakende satış birimlerinin modernizasyonu ve süpermarket tipi satış birimlerinin yaygınlaştırılması, gerek tüketiciye daha sağlıklı ve ucuz mal temin, gerekse vergi kayıplarının azaltılması açısından önem taşımaktadır. Anılan konuda ucuz iş yeri temini için İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı nezdinde girişimde bulunulmuştur. Ayrıca tekel ürünlerinin piyasaya yetersiz arzından doğan geçici darlıkların önlenmesi hususunda Tekel Genel Müdürlüğü nezdinde girişimde bulunulmuştur (İTO, 1988, s. 8).

İşyerlerini Rami'deki Kuru Gıda Sitesine nakleden 7, Bayrampaşa'daki Hale nakleden 105 üyemizin adres nakilleri ile ilgili tescilleri İstanbul Ticaret Sicili Memurluğu nezdinde yaptırılarak Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan edilmek üzere Ankara'ya gönderilmiştir (1986 Faaliyet Raporu s.119) 1986 Yılında sektör mensupları için Büyükşehir Belediyesinden ucuz işyeri temini konusunda destek istenmiştir.

Aynı yıl haller kanunu ile ilgili İTO olarak bakanlık nezdinde girişimde bulunulmuştur. İTO, Haller Kanunu Tasarısı'nın günün şartlarına uygun hale getirilmesi konusunda yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan kanun taslağını, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Odalar Birliği'ne göndermiş, konuya ilişkin gelişmeleri izlemekte olduğunu belirtmiştir (İTO, 1988, s. 9).

1993 yılında şehre giren yaş meyve ve sebzenin muhakkak hallerden geçmesinin gerektiği konusunda belediye nezdinde girişimde bulunulmuştur. Konuyla ilgili olarak, İTO'yu ziyaret eden İstanbul Belediye Başkanı Nurettin Sözen'e sunulan raporda bu konuya yer verilmiştir. Ayrıca Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na hazırlanan yeni Haller Kanun Tasarısı'na konuya ilişkin hükümlerin konulması sağlanmıştır (İTO, 1993, s. 51).

Toptancı halleri ile ilgili konular İTO heyeti tarafından 8.1.1996 tarihinde Sanayi ve Ticaret Bakanı'na iletilmiştir. Hallerin işleyişiyle ilgili olarak işgaliye, devir ve araç giriş ücretlerinin yeniden cüzi miktarlarda belirlenmesi hususunda İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı nezdinde girişimde bulunulmuştur. Yaş meyve ve sebze KDV'nin %8'den %1'e indirilmesi ve komisyoncuların malın satımından sonra 10 gün içinde üreticiye ödeme yapması gerektiği şeklindeki İTO görüşü Odalar Birliği'ne iletilmiştir.

Bayrampaşa Merkez Hali'ne taşınılmadan önce altyapının tamamlanması hususunda İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı nezdinde girişimde bulunulmuştur. (İTO burada yaş meyve ve sebze tüccarının yer meselesi ile ilgili Büyükşehir Belediyesi nezdinde girişimlerde bulunmaktadır. Haller, Belediye'nin kontrolünde işleyen yapılardır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan "Yaş Meyve ve Sebze

Üreticileri Birliklerinin Tabi Olduğu Esaslar Hakkında Yönetmelik Tasarısı" incelenmiş ve uygun olarak mütalaa edildiği 21.11.1996 tarihli İTO yazısı Odalar Birliği'ne iletilmiştir (İTO, 1996, s. 65).

Unkapanı'ndaki Merkez Hal binası 50 yıllık bir hizmetten sonra bugünkü Bayrampaşa'da yapılan yeni tesislerine 289 adet yazıhanesi ile 1986 yılında taşınmıştır. Zeytinburnu İlçesi'nde bulunan 271 adet komisyoncu yazıhaneleri, görülen lüzum üzerine 1997 yılında Bayrampaşa Merkez Hal Kompleksi'ndeki yeni yerlerine taşınmış ve şu an faaliyette olan bu hal 571 adet komisyoncu yazıhanesi ile Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun en büyük hallerinden biri olmuştur.

1998 yılında da hallerin hukuki statüsü ve hazırlanan yönetmelik ile ilgili İTO görüşü Bakanlık ile paylaşılmıştır. Yine TSE nezdinde de standartların oluşması konusuna katkıda bulunulmuştur. Ayrıca Kartal'da kaçak olarak faaliyet gösteren halin de yıkılması için işlemde bulunulması için Valilik nezdinde girişimde bulunulmuştur. Bu görüşlerin oluşmasında İTO nezdinde hizmet eden hallerle ilgili komite ve meclis üyelerinin görüşleri etkili olmaktadır. İTO'nun sektörel açıdan etkisi bu noktalarda oluşmaktadır. 1998 yılının faaliyetleri şu şekilde raporda yer almıştır:

Toptancı Hal Hakem Kurulları Yönetmeliği tasarısı incelenerek İTO görüşleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na iletilmiştir. 3.3.1998 tarihli yazı ile TSE nezdinde girişimde bulunarak "Toptancı Halleri: Terimler Tarifler, Toptancı Halleri: Genel Kurallar, Toptancı Halleri: Yaş Sebze ve Meyve, Et ve Tavuk Eti, Su Ürünleri, Kuru Gıda İçin Genel Kurallar" konularında hazırlanan standart tasarıların, İngilizce tercümeleri haricinde, Oda olarak uygun bulunduğu iletilmiştir.

Yaş sebze ve meyve ticaretinin düzenlenmesi noktasında Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapan Kanun uyarınca oluşturulması gereken kontrol ve denetim noktaları ile ilgili olarak İstanbul Valiliği'nde 26.6.1998 tarihinde yapılan toplantıya iştirak edilmiştir.

Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Toptancı Hal Hakem Kurulu'nda görev alacak Oda temsilcileri belirlenerek ilgili makama bildirilmiştir. Kartal Soğanlık'ta bulunan ve faaliyetini kaçak olarak sürdüren hal ile ilgili olarak Valilikçe alınmış olan yıkım kararının bir an önce uygulanması, ayrıca kaçak yaş meyve ve sebze satışının önlenmesi için denetimlerin artırılması amacıyla 6.10.1998 tarihli İTO yazısı ile İstanbul Valisi Erol Çakır nezdinde girişimde bulunulmuştur. Konu ile ilgili olarak Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü'nden alınan cevabi yazıda, söz konusu halin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca faaliyetten men edilmesi kararlaştırıldığı, Büyükşehir Belediyesi ve Kartal Belediyesi'nin kapatma kararını uygulamamaları üzerine Kartal Kaymakamlığı'nca kapatılmasına karar verildiği ancak Bakanlıkça "Akvaryum" adlı satış yerinin faaliyetleri hakkında inceleme başlatıldığından Kartal Kaymakamlığı'nca faaliyetten men işlemi yapılamadığı bildirilmiştir (İTO, 1998, s. 37). İstanbul Yaş Meyve ve Sebze Hali'ndeki işgaliye ve devir ücretlerinin 1999 yılı için %100'e yakın oranda belirlenmesi hususu dile getirilerek ücretlerin makul bir seviyeye indirilmesi ve halen çıkarılamayan yönetmeliğin bir an önce çıkarılması hususu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na iletilmiştir. Yine Kartal Sultanbeyli ilçesindeki kaçak halin faaliyetten men edilmesi konusu takip edilmiştir (İTO, 1999, s. 49).

2000 yılı içinde hallerdeki mevzuatın düzenlenmesi ve kaçak haller konularındaki çalışmalara devam edilmiştir (İTO, 2000, s. 20). Haller ile ilgili en önemli konulardan biri şehre giren taze meyve ve sebzelerin toptancı haline kayıt zorunluluğunun sağlanmasının resmi makamlarca takip edilmesi konusudur. Bu çerçevede 2001 yılında da girişimlere devam edilmiştir (İTO, 2001, s. 49). 2006 yılında Rami Kuru Gıda Sitesi ile ilgili rami gıda toptancılarının rekabet gücünü geliştirmeleri konusunda İTİCÜ nezdinde bir araştırma yaptırılmıştır (İTO, 2002, s. 67).

İstanbul'da bulunan yaş meyve-sebze hallerinin sorunlarının çözülmesi, hallerin çağdaş ortamlara kavuşması ve ciddi bir şekilde yer sıkıntısı yaşayan Anadolu Yakası'ndaki halin uygun bir alana taşınması yönündeki İTO çalışmaları 2007 yılında da devam etmiştir. Yıllardır üzerinde çalışmalar yapılan ve AB normlarına uygun bir kanun oluşturulması amacıyla önceki yıllarda çeşitli Avrupa ülkelerindeki hallerin

incelenip son şekli verilen "Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Kanun Tasarısı Taslağı" hakkındaki İTO görüşleri 29.1.2007 tarihinde tezin yazarı tarafından TOBB'a iletilmiştir (İTO, 2007, s. 61).

4.7.2.3 Meslek Mensupları Arasındaki Sorunların Çözümüne Yönelik Çalışmalar

İTO'nun bir diğer görevi de farklı iş kollarının kendi aralarında çakışan menfaatleri arasında bir uzlaşma yolu bulunabilmesi konusundaki çalışmalardır. Farklı sitelerde faaliyette bulunan Rami Kuru Gıda Hali'ndeki patates-soğan ticareti yapan üyeler ile Bayrampaşa Hali'ndeki yaş meyve ve sebze komitesi arasındaki problemler örnek olarak gösterilebilir. Problem, faaliyet raporuna şu şekilde yansımıştır:⁸

2002 yılında diğer bir sorun da Yenibosna'da faaliyet göstermeye başlayan kayıt dışı bir halin faaliyetten menedilmesi konusu olmuştur. Bir dönem Eminönü'nde toplu bir yerde bulunan gıda ile ilgili firmalar buradan çıkıp İstanbul'un farklı noktalarına gitmek durumunda kalınca bu firmalar için gerekli olan mekânlar istendiği ölçüde yeterli olamamış, bu sebepten daha önce öngörülen mekânların dışında farklı satış noktaları da ortaya çıkmıştır. Bu noktaların kontrol edilebilmesi için de İTO kamu kurumları nezdinde temaslar yapmak durumunda kalmıştır. 2000'li yılların ilk dönemlerinde bu tür ihtiyaçlar sık sık gündeme gelmiştir. Kaçak hal dışında trafik

⁸ Rami Kuru Gıdacılar Hali'nde patates ve kuru soğan ticareti alanında faaliyet gösteren üyelerin hal mevzuatından kaynaklanan sorunlarının çözümü yönündeki çalışmalar doğrultusunda, 12.6.2001 tarihli yazı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı nezdinde girişimde bulunularak 31.7.2001 tarihine kadar bu ürünlerin hal dışında satılmasına imkân tanıyan genelgenin uygulama süresinin 1 yıl daha uzatılması talep edilmiş, ayrıca patates ve kuru soğan toptancılarının hal sorununa çözüm bulunması için İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'ndan da randevu talep edilmiştir. Bu randevu 27 Temmuz'da gerçekleşmiş ve İTO heyeti Mehmet Yıldırım başkanlığında Belediye Başkanı Ali Müfit Görtuna'yı ziyaret etmişlerdir. Diğer yandan 17 No'lu Yaş Meyve ve Sebze Meslek Komitesi'nin tam aksi yöndeki talebi de dikkate alınarak bu Komite ile 18 No'lu Soğan, Sarımsak, Patates Meslek Komitesi üyeleri ile 26.6.2001 tarihinde müşterek bir toplantı yapılmıştır (İTO, 2001, s. 49)⁸

denetimlerinin ticari faaliyetleri aksatmaması konusunda ve yönetmelikler mevzusunda İTO çeşitli girişimlerde bulunmuştur (İTO, 2002, s. 67).

4.7.3 İTO ve Kuyumculuk Sektörü

İTO faaliyet raporlarında ilgili yıllarda yapılan taramada sektörel taşınma ile ilgili bir karara rastlanmamıştır. Faaliyet raporlarında daha çok sektörel eğitim alanında kararlara ve bilgilere rastlanmaktadır. İTO Komite üyelerinin 2002 yılında Kadirga ve Zeytinburnu'ndaki Mesleki Eğitim Merkezi'ni ve Marmara Üniversitesi'ni ziyaret ettikleri belirtilmiştir (İTO, 2002, s. 73). İlave olarak 2011 yılında her iki okula eğitim için gerekli materyalden hibe edildiği görülmektedir. Faaliyet raporunda haber şu şekilde verilmiştir:

Fatih-Kumkapı'da yer alan Kadirga Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi ve Zeytinburnu'nda yer alan Muhsin Ertuğrul Mesleki Eğitim Merkezi'ne İTO tarafından eğitimleri sırasında ihtiyaç duydukları kuyumculuk atölyeleri ve ekipmanları bağışlanmış olup Yönetim Kurulu ve ilgili meclis üyelerinden oluşan İTO heyeti 21.6.2011 tarihinde anılan okulların yerinde görülmesi amacıyla bir ziyaret gerçekleştirmiştir (İTO, 2011, s. 97).

4.7.3.1 İTİCÜ Bünyesinde Mücevherat Mühendisliği

Bölümünün Kurulması

İTO'nun faaliyet raporlarından takip edildiği üzere, İstanbul Ticaret Odası'ndaki Kuyumculuk Komitesi mensupları aylık olarak yaptıkları toplantılardan birinde aldıkları bir kararı İstanbul Ticaret Odası'nın yönetim kuruluna iletmişler ve Yönetim Kurulu da İstanbul Ticaret Üniversitesi'ne 6.10.2006 tarihinde bir yazı göndermiştir. Bu yazıda kuyumculuk sektöründeki eğitim ihtiyacının çok fazla olması nedeniyle, tüm bu eğitim hizmetlerinin düzenli ve programlı olarak üniversite tarafından verilebilmesi konusunun değerlendirilmesinin de faydalı olacağı ve yeterli talep göreceği yönündeki kararı iletmişlerdir (İTO, 2006, s. 73). Bu istek çerçevesinde İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde bir çalışma başlatılmıştır.

8.10.2009 tarihinde İstanbul Ticaret Odası'ndan sektörel bir heyet ile İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörlüğü ve Mütevelli Heyet Başkanlığı ziyaret edilmiş, İstanbul

Ticaret Üniversitesi bünyesinde 4 yıllık öğretim verecek bir “Kuyumculuk Bölümü” açılmasına ilişkin üyelerin talepleri aktarılmıştır. Toplantıda, konu hakkında detayların belirlenmesi ve taslak ders programlarının oluşturulmasını teminen Komite üyeleri ile Rektörlüğün belirlediği akademisyenlerin ortak çalışmalarda bulunması kararlaştırılmıştır (İTO Faaliyet Raporu: 57). Yapılan temasların sonucunda üniversite yöneticileri ile sektör mensupları çeşitli toplantılar yapmış ve bu toplantılarda sektör için hangi vasıflarda elemanların gerekli olduğu üzerinde durulmuştur. Bu toplantılarda ortaya çıkan sonuca göre bölümün amacı şu şekilde tanımlanmıştır:

‘Mücevherat konusu, malzeme, metalürji, maden, jeoloji, makine ve tasarım bilimlerini kapsayan disiplinler arası bir alandır. Dört yıllık lisans öğrenim programı, mücevherat alanında bilimsel ve çağdaş teknolojilere dayalı üretimi hedef alan bir imalat mühendisliği programıdır. Öğrenciler, öğrenimleri süresince sadece üretim yöntemlerini değil, aldıkları temel bilgiler ışığında, uluslararası normlara göre doğal ve sentetik mücevherat malzemelerinin tanımlanması ve sınıflandırılmasını öğrenecek, kuyumculuk alışimlarını geliştirme ve sentetik malzemelerin üretimi alanında araştırma, geliştirme ve inovasyon yeteneklerini kazanacaktır. Mesleki literatürü izleyebilen, kalite bilincine sahip, sözlü ve yazılı iletişim becerileri kazanmış öğrenciler mezun olduklarında ülkemizin ihtiyacı olan mücevherat sanayinin yanı sıra sentetik kristal üretim ve Ar-Ge birimlerinde, uluslararası mücevherat sertifikasyonu, ticareti ve ekspertiz alanlarında çalışma imkânına sahip olacaklardır’ (İstanbul Ticaret Üniversitesi, tarih yok).

Bahsi geçen bölüme ilk defa 2011-2012 öğretim döneminde ek kontenjanla 12 öğrenci alınmıştır. 2012-2013 döneminde ise 35 öğrenci alınmıştır. İstanbul Ticaret Üniversitesi ile Kuyumcukent arasında yapılan görüşmeler çerçevesinde Kuyumcukent’te bölüm için bir yer ayrılmış ve burada sektör ihtiyaçlarına uygun bir laboratuvar kurulmuştur. İlave olarak yine sektörün ihtiyaçlarına uygun olarak bazı paket programlar düzenlenerek eğitimler yapılmıştır. Bahsi geçen laboratuvar açılışı ile ilgili medyada kendisine şu minvalde yer bulmuştur:

‘İstanbul Ticaret Üniversitesi Mühendislik ve Tasarım Fakültesi Mücevherat Mühendisliği Bölümü’nün, Kuyumcukent Araştırma ve Uygulama Laboratuvarı açıldı. Geçen yıl Mücevherat Mühendisliği Bölümü açarak Türkiye’de bir ilki gerçekleştiren İstanbul Ticaret Üniversitesi, öğrencilerinin pratiklerini artırmak ve kuyum sektörünün ihtiyacı olan teknik ve bilimsel

alışmalara dayalı, katma değer oluşturmanın ilk somut adımını Kuyumcukent'te açtığı laboratuvarla attı ' (Milliyet, 2013)

Bu alışma başlangıcı itibarıyla sektör ile İTO ve İTİCÜ arasında üniversite ve reel sektör iş birliği alanında güzel bir örnek olarak izlenmeye başlamıştır. Daha sonraki yıllarda hem üniversitenin değişen yönetimi hem de sektörün yeterli ihtimamı göstermemesi dolayısıyla bu ortak çalışma gücünü kaybetmiş ve şu an için bölüm öğrenci alımını durdurmuştur. Daha sonra başka iki üniversitede daha (Altınbaş Üniversitesi ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi) Takı Tasarımı bölümleri oluşturulmuştur. Kuyumcukent'te, İTO'da ve farklı alanlarda birçok sertifika programları devreye girmiştir. Tüm bunlar sektördeki eğitim yapısı noktasındaki önemli değişikliklerdir. Ayrıca mevcut durumda belli dönemlerde Kuyumcular Odası teşebbüsü ile değerli taşlar konusunda kurslar düzenlenmiştir. Bu kursların bazılarında İTO ve İTİCÜ ile ortak çalışmalarla yapılmaktadır.

Çalışmanın bu noktasında tezin odak noktası olan üç sektörle ilgili detaylı incelemeye geçilmektedir. Öncelikle tekstil sektöründen başlamak üzere sırasıyla gıda ve kuyumculuk sektörleri içinde etkin durumda olan ticaret erbabı ile bire bir yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilere dayalı olarak, taşınmanın safhaları ve bu süreçte meydana gelen olaylar yorumlanarak sürecin daha iyi anlaşılmasına gayret sarf edilecektir.

5. İSTANBUL'DA TEKSTİL SEKTÖRÜ

5.1 İstanbul'da Tekstil Sektörünün Cumhuriyet Sonrasındaki Tarihi

Pamuğun Akdeniz sahillerinde yetiştirilmesi ancak günümüzden 2200 yıl önce Pelepones yarımadasının batısındaki küçük bir adada (Elis Adası) başlamış, büyük bir pamuk plantasyonu oluşturulmuş ve Akdeniz'in liman şehirlerinde dokunan pamuklu kumaşlar değer olarak altınla aynı kabul edilmiştir (Barut, 2003).

Anadolu'nun dünya pamuk üretimine katılması günümüzden 1900 yıl öncesine kadar uzanır. Pamuk, Anadolu'ya I. yüzyılda Hindistan'dan getirilmiş olup Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde tarımı yapılmıştır. Bu dönemlerde ekilen pamuk çeşitleri kapalı kozalı Eski Dünya pamuklarıdır. XIX. yüzyıldan itibaren ise dönemin uluslararası taleplere uygun Yeni Dünya orijinli, açık kozalı Upland varyeteleri getirilip ekilmeye başlanmış ve Osmanlı Devleti 27 Ocak 1862 tarihli genelgesiyle pamuk tarımını geliştirmek için geniş önlemler almıştır.

Pamuk tarımında asıl gelişme Türkiye Cumhuriyeti döneminde olmuştur. Pamuk ıslah istasyonları kurulmuş ve ABD'den getirtilen çeşitlerle pamuk araştırmaları başlatılmıştır. Günümüze kadar geliştirilerek sürdürülen bu araştırmalar sonucunda, ülke ve uluslararası Pazar istekleri ile bölge ekolojilerine uygun birçok pamuk çeşidi elde edilmiştir (Zengin, tarih yok).

Tekstil sektörünün duayenlerinden Mustafa Erdebil⁹, tekstil sektörü için pamuğu en hayati madde olarak nitelemektedir. Pamuğun ülkemizde yetişiyor olması bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla tekstil için bu, sektörün devamı konusunda ümit verici bir durumdur.

Hayvancılıkta da kırılan yünlerin yün ipliği olarak üretilmesi ve özellikle Anadolu'da geleneksel olarak yüzyıllardır boyanabilmesi Anadolu halısı ve kilim olarak dokumalarda kullanılması tekstile önemli bir hareket vermektedir. Bu olay Osmanlı'da var olup cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Günümüzde ise daha modern tesisler kurulmuştur.

Erdebil'e göre Sümerbank'ın kurulması tekstil alanında çok önemli bir gelişmedir. Bugün Sümerbank mevcut olmasa da bu tesiste yetişen mühendisler, ustalar ve elemanlar daha sonra sektörün özel yatırımları oluşturması sırasında oralara geçmişlerdir. Bu *know-how* o tesislere taşınmıştır. Bu hareket ilk etapta 1960'larda başlamış, 1970'li yıllarda pamuk ipliği fabrikaları kurulmuş ve 1980'li yıllarda ihracat hamlesinin gelişmesi ile ivme kazanmıştır. Bu noktada Türkiye'de Sümerbank'ın tekstil sektörü için ifade ettiği değer üzerinde durmak yararlı olacaktır.

5.1.1 Sümerbank'ın Kuruluşu, Kısa Tarihi ve Tekstil Sektörü İçin Önemi

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ülkenin ekonomik açıdan kalkınması için hızla çalışmalara başlanmıştır. Osmanlı'dan kalan dış borçların kapatılması için yeni ekonomik atılımların yapılması kaçınılmazdır. Bu hedefler doğrultusunda Sümerbank bu çalışmaların büyük projelerinden biri olmuştur. Kurumsal web sitesinden elde edilen bilgilere göre Sümerbank'ın kuruluş öyküsü ve süreci özetle şu şekildedir:

1931 yılında 1. Sanayi planı yapılarak Sümerbank'ın kurulmasının temeli atılmıştır. Sümerbank'ın temel görevi sanayi planının uygulanması yani sanayi tesislerinin kurulması ve kurulan diğer devlet kuruluşlarına da örnek olmasıdır. Türkiye, savaştan

⁹ 2013 tarihinde tekstilci.

bitkin çıktığı için sanayi kurmaya imkân bulamamaktadır; bu nedenle 1932 yılında İsmet İnönü, Sovyetler Birliği'nden 8,5 milyon liralık kredi almış ve ilk yatırım yapılmıştır. Sümerbank öncelikle, Devlet Sanayi Ofisi'nden devraldığı Bakırköy, Defterdar, Hereke, Beykoz Deri, Uşak Şeker ve Tosya Çeltik Fabrikaları ve Unkapanı'ndaki değirmenin işletilmesi ile işe başlamıştır.

Hemen bu dönemde sanayinin geliştirmesi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. 1934'te uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın ana hedef ve stratejisi, ülkenin yer üstü kaynaklarını değerlendirerek ithalata konu olan özellikle şeker, dokuma ve kâğıt başta olmak üzere temel gereksinim maddelerinin yurt içinde üretilmesi, yerel veya bölgesel, tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınaî üretim birimleri kurmaktır. Sümerbank'ı tarihî kılan ilk görev 1. planda yer alan projelerin gerçekleştirme görevinin de Sümerbank'a verilmiş olmasıdır. Planda yer alan projeler dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sanayileri olmak üzere beş sektörde toplanmıştır.

Planda yer alan dokuma, maden, selüloz ve kimya sanayine ilişkin yatırımlar Sümerbank tarafından gerçekleştirilirken, sömük, cam ve kükürt sanayisine ilişkin yatırımlar İş Bankası tarafından yürütülmüştür. Bu plan kapsamında 1934'te Bakırköy Bez Fabrikası, Keçiborlu Kükürt Fabrikası ve Isparta Gülyağı Fabrikası, 1935'te Kayseri Bez Fabrikası, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, Zonguldak Antrasit Fabrikası, 1936'da İzmit Kâğıt Fabrikası ve 1937'de de Ereğli ve Nazilli Bez Fabrikaları işletmeye alınmıştır. Mustafa Kemal'in Sümerbank Merinos Fabrikası açılışında söylediği gibi her fabrika millî sevinci artırmaktadır çünkü bu tesisler sadece üretmekle millî ekonomiyi kalkındırmakla kalmamakta, yöreyi de baştan başa değiştirmekte ve yeni bir kimlik kazandırmaktadır.

Sümerbank, kuruluşundan 2001 yılına kadar başta Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün eğitim elbisesi, iç çamaşırı, postal, çadır, paraşüt, çarşaf, battaniye ve havlu gibi tüm ihtiyaçlarını karşıladığı gibi; Azerbaycan, Ürdün, Arnavutluk, Bosna Hersek gibi ülkelerin ordu ve polis teşkilatlarının ihtiyaçlarını da karşılamıştır.

Mustafa Erdebil'in ifadelerine göre Sümerbank Türk Tekstil Sanayisi için önemli bir *know-how* merkezi olmuştur. Burada yetişen insanlar daha sonra tekstil alanında özel sektörün gelişmesi yolunda ciddi bir katkı sağlamışlardır (Erdebil, 2013).

28.5.1986 tarih ve 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde; 11.9.1987 tarih, 12184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Sümerbank'ın özelleştirilmesine karar verilmiştir. Özelleştirme sürecinde şirket yeniden yapılandırılarak bankacılık birimi ayrılmış, sanayi sektöründe faaliyetlerine devam eden bölümü Sümer Holding A.Ş. adını almıştır (Atatürk'ün Büyük Projesi: SÜMERBANK, 2017), (Sümer Holding, tarih yok).

5.1.2 Tekstil Sektörünün Önemli Bir Merkezi: Sultanhamam Çarşısı

İstanbul'da tekstil alanında tarihî süreçte en önemli merkezlerin başında gelen Sultanhamam Çarşısı, tekstilin tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Tarih boyunca İstanbul'da üç büyük ticaret merkezi öne çıkmıştır: Bunlardan birisi Sultanhamam,, diğeri Perşembe Pazarı, üçüncüsü de Zahir Pazarı'dır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra bedesten yapılmasını istemiş ve ilk bedesten olarak da bugün Kapalıçarşı'nın içinde olan Cevahir Bedesteni inşa edilmiştir. Kapalıçarşı da önce Cevahir Bedesteni, ardından Sandal Bedesteni etrafında önemli bir ticaret merkezi olarak doğmuştur.

Kapalıçarşı'dan Uzun Çarşı ve Tahtakale üzerinden Eminönü ve Haliç'e kadar uzanan bölge şehrin önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu hattın sonunda varılan nokta denize açıldığı için burada liman olması da diğer önemli bir faktördür. Sultanhamam denilen bölge Haliç bölgesine yakın olmasından dolayı Bizans döneminden beri yerleşim ve ticaret merkezi olarak işlev görmüş bir bölgedir.

Haseki Hürrem Sultan XVI. yüzyılda vakıflarına gelir sağlamak için Mısır Çarşısı'nın karşısına bir çifte hamam yaptırmıştır. Bölgede daha sonraları Yeni Cami'nin yapılması ile Mimar Sinan tarafından yapılmış olan bu hamam, caminin müstemilatı içinde kalmıştır. Zikri geçen hamam 1930'larda yıkılmış ve yerine bir han yapılmıştır.

II. Mahmut zamanında, 1836 yılında yaptırılan ve Hayratiye Köprüsü olarak da bilinen Unkapanı köprüsü ve Sultan Abdülmecit tarafından 1845 yılında yaptırılan Galata Köprüsü (Cisr-i Cedit) şehrin geleneksel ticaret bölgesi ile levantenlerin bulunduğu Pera ve Galata bölgesini birleştirmiştir. Bu birleşme şehrin iki önemli ticaret alanı arasında ciddi bir yakınlaşma doğurmuş ve bölgeyi daha da cazip hale getirmiştir. 1890 yılında Sirkeci Garı açılmış ve bölge tren yolları ile daha geniş bir alana bağlanmıştır.

Sultanhamam'ın merkezde olduğu bu bölge sonraları daha çok tekstil sektörünün yoğunlaştığı bir yer haline gelmiştir. Haseki Hürrem Sultan'ın yaptırdığı hamam yıkılmış olsa da semtin ismi hala bu şekilde anılmaktadır (Köse, Koltuk, Şahin, & Alikılıç, 2019). Sultanhamam'da tekstil sektörü uzun bir süre burada kendisine yer bulmuştur. Denizli Buldan'dan gelip Sultanhamam'da yıllarca manifaturacılık yapmış Mustafa Erdebil (2013), kendisiyle yapılan görüşmede konunun tarihçesi ve geçirdiği evreleri şöyle dile getirmiştir:

İstanbul'da Sultanhamam toptan tekstil piyasasının adeta kalbi olarak oluşmuştur. Zaman içinde Gaziantep bölgesinde kilim, halı gibi ürünlerin imal edildiği tesisler ortaya çıkmıştır. Denizli, Osmanlı döneminden beri Anadolu'da merkez hüviyetini korumuştur. Özellikle pamuklu imalatında bu hal devam etmektedir. Bursa ise daha çok ipekli ve fantezi üretiminde merkezi bir hüviyete bürünmüştür. Sultanhamam belli bir dönem bu imalatların toplandığı ve Türkiye'nin tüm vilayetlerine dağıtıldığı bir merkez olmuştur. Sultanhamam toptancı hüviyetini uzun süre sürdürmüştür. Perakende olarak da Mahmutpaşa bu fonksiyonu yine uzun bir süre devam ettirmiştir. Hala da burada bu fonksiyonlar sürmektedir. Farklı şehirlerde oluşan fabrikalar, daha sonra ürünlerini kendi satış ağlarıyla pazarlamaya başlamışlardır. Bu gelişmeden dolayı Sultanhamam'ın merkez olma durumu kısmen azalma eğilimine girmiştir. Kütahya, Eskişehir, Ankara da zamanla dağıtım merkezi olmaya başlamışlardır. Daha sonra bunlara Samsun ve Trabzon da katılmıştır (Erdebil, 2013).

Mustafa Erdebil'e göre Sultanhamam adeta bir üniversitedir. Burada yetişen insanlar çekirdekten gelerek tüccarlık mesleğini öğrenirler. Bu mesleğin hocaları o sektörün yani Sultanhamam'ın duayen tüccarlarıdır. Müşteriye nasıl hitap edilir, mal nasıl alınır ve satılır servis edilir? Onlar, bu konuların uzmanıdır ve bu alandaki talebelere yani sektöre yeni gelen çıraklara ve kalfalara bunları öğretirler. Bu üniversitenin talebeleri

malların kalite kalite olduğunu, ucuz mal veya ikinci kalite mal almanın ne tür riskler taşıdığını burada öğrenirler (Bereket, 2014, s. 204).¹⁰

Sultanhamam tüccarının bu özellikleri esasında kuyumcularla ve gıdacılarla yapılan görüşmelerde de rastlanılan özelliklere benzer bir keyfiyettir. Bu özelliklerin bazıları ticaret erbabının yeni taşıdığı mekânlarda da devam etmiştir. Bazılarında ise

¹⁰ Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TETSİAD) bünyesinde Özer Bereket tarafından hazırlanan “Ticaretin Altın Kurallarının yazıldığı yer: Sultanhamam” adlı kitapta, Sultanhamam’da yıllarca ticaret yapan ve mesleğin duayeni sıfatını kazanan kişilerle yapılan söyleşilerden ortaya çıkan “Sultanhamam’da Ticaretin Yazılmamış Kuralları” şu şekilde sıralanmıştır:

- 1) **Dürüst Olacaksın:**
- 2) **Sözün Senetten, Çekten Değerli Olacak:**
- 3) **Müşterilerini İyi Tanıyacaksın, Sağlam Müşterin Olacak:**
(sadece kendin kazanmayacak müşterinin de kazanmasına önem vereceksin)
- 4) **Yaptığın İş Bileceksin:.** (Burada piyasanın kaldırabileceği ürünleri iyi etüt etmek, gerek toptancılığın gerekse de perakendeciliğin gerektiği özelliklere sahip olmak gerekir).
- 5) **Çok Çalışacaksın:** Sultanhamam’da iş yerini sabah yedi buçuktan sonra açmak ayıp olarak değerlendirildi. İnsanlar işlerine büyük bir sadakatle bağlı idiler. Recep Tanrıverdi’nin sözüyle “bizler çok zor kazandığımızdan parayı da öyle kolay kolay yiyemezdik.”
- 6) **Fiyatın Makul Olacak:** Sultanhamam’da genel yaklaşım kârları fahiş tutmak değil makul bir düzeyde tutup fazla ciro yaparak kâr etmek üzerine olurdu. Ayrıca birisine farklı, başkasına farklı fiyat verilmezdi.
- 7) **Anlaşmazlıklarını Burada Çözeceksin:** Sultanhamam’ın kendine has sorunları çözmeye yöntemleri vardı. Problemler genellikle mahkemeye intikal etmezdi. Piyasanın her dönem sözü dinlenen büyükleri bulunurdu ve sıkıntı çıktığında o kişilerin sözüne itibar edilirdi.
- 8) **Özel Yaşamında Aşırıya Kaçmayacaksın.**
- 9) **Çevrene Saygın Olacak:** Herkes çevresine saygılı olmaya gayret ederdi. İş yerlerine gelirlerken çevredeki en varlıklısından en zayıfına; çaycısından hamalına kadar selam verir, hâl hatır sorarlardı.
- 10) **Yardımsever Olacaksın:** Sultanhamam’da sıkıntıya düşen esnafa dostları genelde yardımcı olurlardı. Burada genel yaklaşım, zincirin halkalarında bir problem olduğunda diğerleri imkânları nispetinde o ekşiği kuvvetlendirmeye çalışıyorlardı. (Bereket, 2014).

değişiklikler husule gelmiştir. Bu noktada Prof. Dr. Kerem Alkin¹¹ ile bu tez için yapılan söyleşide onun bir tespiti nakletmek önem arz etmektedir:

“Türkiye aslında 1980’li yıllardan bugüne kadar, diyelim ki son 40 yılı ticaretin kurumsallaşması adına önemli dönüşümlerden geçerek belki tamamladı diye yorumlayabiliriz. Ticaretin kurumsallaşmasında da aslında biz ona aslında ilişkilerin menkul kıymetleştirilmesi demek durumunda kalıyoruz. Yani Türkiye’nin kendi esnaf gelenekleri içerisinde, borçlu-alacaklı ilişkisinin ya da farklı ticari ilişkilerin genel olarak "söz bir kere ağızdan çıktıysa sözdür" anlamında farklı geleneklere bağlı olduğu bir süreçten ticaret erbabı arasındaki ilişkilerin genel manada kabul görmüş resmi belgelere ya da kambiyo senetleri dediğimiz belgelere, yani mesela “noterde karşılıklı olarak mutabık kalınmış belgelere giderek daha bağımlı hale geldiği” bu nedenle aslında esnaf ilişkilerinin ticari ilişkilerin bir nevi menkul kıymetleştirildiği bir döneme geçmek durumunda kaldık. Bu bir süre sonra çeşitli nedenlerle iş hacimleri büyüdükçe aynı zamanda bu ilişkilerin nakit para üzerinden karşılıklı birbirine para taşıyarak yapıldığı bir dünyadan, işin içerisine bankacılık sektörü ve finans kurumlarının girdiği bir sürece de bizi götürdü. Dolayısıyla finansal ticaret alanındaki finansal ilişkilerin de kurumsallaşması ister istemez gündeme geldi (Alkin, 2020).

Ahmet Nazif Zorlu’nun “Biz Sultanhamam’da iken avukatımız bile yoktu ama buradan çıktık, fabrikalar kurduk artık avukatlarımız da var mali müşavirlerimiz de var” sözü bu noktaya uygun bir durumu ifade etmektedir (Bereket, 2014). Diğer bir önemli detay, Türkiye’nin 1980’lerden günümüze aynı zamanda önemli bir mobilite süreci yaşamasıdır. Bu mobilite süreci içerisinde özellikle ticaretin gelişmesine ciddi manada müsait olan şehirler önemli bir kozmopolitleşme süreci içinde yer almışlardır. Dolayısıyla bir dönem belki 1980’lere kadar İstanbul esnafının genel manada oturmuş, kabul görmüş gelenekleri söz konusudur ve bu gelenekler İstanbul’daki tüm esnaf ve ticaret erbabı tarafından ezbere bilinebilmektedir. İstanbul 1980’lerden günümüze, son 40 yılda Türkiye’nin her yerinden devasa bir göç aldıktan sonra o güne kadar İstanbul esnafının hiç bilmediği, başka şehirlerin ticaret erbabında geçerli olabilecek olan bazı gelenekler, alışkanlıklar da İstanbul’un gündemine girmek durumunda kalmıştır. Bu da zaman içerisinde anladığımız kadarıyla bazı şeyleri beraberinde getirmiştir. Giderek esnafın birbirini tanıyamaması ve aynı zamanda ortaya çıkan İstanbul’daki nüfus sıçraması nedeniyle insanların artık yeterince tanımadıkları başka esnaf ve

¹¹ 2020 yılında mülakat yapıldığında TİM Genel Sekreteri. Şu an AB’de büyükelçi. 2001-2013 arası İTİCÜ öğretim görevlisi, İTO danışmanı.

ticaret erbabıyla iş yapmak durumunda kalmaları gibi durumlar yaşanmaya başlamıştır. Böyle bir keyfiyet içerisinde kendini ve ticaretini sağlama almak adına ticaret erbabı yeni kurduğu ilişkilerini (eski kurduğu ilişkilerini de yeniden tanımlayıp muhtevasını değiştirerek) daha fazla kıymetli evraka veya menkul kıymetleştirmeye bağladıkları bir ilişki setine taşınmaları gibi bir süreci de beraberinde getirmiştir (Alkin, 2020).

5.1.3 Sultanhamam'dan İlk Toplu Taşınmanın Başlaması: İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ)

İstanbul'da tekstil sahasındaki önemli gelişmelerden bir tanesi Sultanhamam tüccarının kooperatifler kurarak Unkapanı'nda İMÇ'yi inşa etmesi olmuştur. İMÇ'nin zamanla ihtisaslaştığı alan manifaturacılık olmuştur fakat esnaf burayı kendi imkânlarıyla oluşturmaya rağmen yine de Sultanhamam'ı tam olarak terk etmemiştir. Mehmet Erdebil'in gözlemlerine göre bu hâlin en önemli sebebi Türk halkının statükoya olan bağlılığıdır. (Erdebil, 2013)

Sultanhamam'da uzun bir süre temerküz eden tekstil piyasasının bu merkezden çevreye doğru ilk önemli hareketi İMÇ çarşılarının kurulması ile başlamıştır.

Manifatura ve kumaş ticareti yapmakta olan toptancı tüccarları, kendilerine birer mağaza inşa ettirmek ve böylelikle yepyeni bir çarşı ve manifatura-kumaş piyasası meydana getirmek için 1954 yılında “Sınırlı Sorumlu İstanbul Manifatura ve Kumaşçılar Çarşısı Yapı Kooperatifi”ni kurmuşlardır. Zamanın valisi Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, Fatih semtinde Bozdoğan Su Kemerini ile Unkapanı arasında Atatürk Bulvarı'nın bir tarafında, baştan başa kaplayan sahayı, Manifatura ve Kumaşçılar Çarşısı için uygun görmüş ve buranın kooperatife tahsisi çalışmaları başlamıştır. Gerekli paranın kooperatif tarafından karşılanması sonrası 1955 yılı itibarıyla belediye ile de mutabık kalınarak istimlak işlemlerine girilmiştir

İMÇ Bloklarının birinci kısmı Hıfzıssıhha Enstitüsü ile Şeb Sefa Hatun Camii arasındaki 15.03.1961 tarihinde ihale edilmiş ve fiilen inşaatla başlamıştır. Üç ay

sonra ikinci kısım inşaatın ihalesi tamamlanmıştır. 1967 yılında birinci kısım, 1968 yılında da İMÇ'nin ikinci kısım inşaatı tamamlanmıştır (İMÇ, tarih yok).

5.2 1984 Sonrası Değişen Şartların Tetiklediği Taşınmaların Arka Planı

Özellikle ANAP'ın iktidara gelişi sonrasında dışa açılan Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümü, tekstil sektörü için Sultanhamam'dan dışarıya doğru gidiş sürecini de tetiklemiştir. Bu süreç, o dönemleri yaşayan tekstilcilerle yapılan söyleşiler üzerinden incelenecektir. Tekstilciler önceleri Sultanhamam'da daha dar bir alanda toplanmışken buradan ayrıldıktan sonra çeşitli bölgelere doğru yayılma göstermişlerdir. Bu yayılma sırasında da bazen yıllar içinde bu merkezler arasında da yer değiştirmeler olmuştur. Bazılarının birkaç noktada dahi mekânları mevcuttur. Dolayısıyla tekstilcilerle yapılan görüşmelerde Tekstilkent ve Giyimkent bölgesi üzerinde belki biraz daha detaylı durma imkânı bulunabilse de diğer yerlerle ilgili kısmi yorumlarla yetinmek zorunda kalınmıştır. İlave olarak iş yerleri belli bir bölgede olmasına rağmen görüşülen sektör mensupları diğer bölgelerle ilgili yorumlarını da paylaşmışlardır. Bu kısmi yorumlar da bağlamından koparılmamak için mevcut bölgelerin içinde değerlendirilmiştir.

Bir dönem Giyimkent'in başkanlığını yapan aynı zamanda 2005-2013 yılları arasında İTO'da Yönetim Kurulu üyeliği vazifesini sürdüren Abdullah Çınar ile yapılan söyleşide (2020) ifade edildiği üzere, 1980 sonrası yıllarda özellikle de Turgut Özal liderliğindeki ANAP iktidarı, Türkiye'de ihracat konusunun çok öne çıktığı bir zaman dilimi olmuştur. Çınar'ın belirttiğine göre bu tarihlerin öncesinde dokumalar ve örmeler elle işleyen tezgahlarda yapılmaktadır. Bilgisayarlı ve otomatik makineler 1980'li yıllardan sonra gelmeye başlamıştır. Hatta Çınar'ın naklettiğine göre, eski dönemlerde Sultanhamam, Yeşildirek, Mercan ve Çakmakçılar'daki hanlardan sürekli makine sesleri gelmektedir. Makinelerin otomatikleşmesi ve cesametlerinin artması ile ilk çıkış, Topkapı, Bağcılar, Zeytinburnu ve Bayrampaşa ilçelerine doğru olmuştur. (Çınar, 2020)

İlk etapta Bağcılar ve Güngören bölgesine gelen orta hacimli üretim firmaları da zamanla buradan İstanbul'un daha çevre bölgelerine kaymışlardır. Makine yatırımlarının artması ve tekstil ihracatının fazlalaşması, daha çok Avrupa ülkelerinin imalatlarını Türkiye'ye kaydırmaları ile doğru orantılı olarak bu yatırımların 1990'lı yıllarda örme ve iplik ile ilgili yüksek hacimli olanların daha çok Çorlu ve Çerkezköy bölgelerine doğru kaydığı görülmektedir. Dokuma ile ilgili imalatlarda da Bursa ve Denizli daha çok yatırım almaya başlamışlardır. Bu gidişatta iklimin tesiri olduğu kadar bahsi geçen bölgelerdeki tekstil geçmişinin de tesiri bulunmaktadır. (Çınar, 2020)

Bu arada Abdullah Çınar'ın şu tespiti de önemlidir: Eskiden özellikle Kapalıçarşı ve bölgesinde, birçok meslek dalında olduğu gibi tekstil alanında da adeta sokak sokak, bölge bölge ve bazen de han han olmak üzere kümelenme tarzında bir örgütlenme mevcuttur. Mesela Tıgıcılar, Örücüler, Kalpakçılar, Kürkçüler, Yorgancılar ve Terzibaşı Aralığı gibi sokak ve bölgeler bu işi yapan esnafın bulunduğu yerlerdir. İsimlerden anlaşılacağı üzere buralarda tekstil ile ilgili meslekler icra edilmektedir. Sultanhamam, Yeşildirek, Aşirefendi bölgeleri de genelde tekstil bölgeleridir. Bunlar aynı zamanda ahilik ve lonca geleneğine mensup iş gruplarıdır. Mercan, Mahmutpaşa ve Sultanhamam bölgelerinde eskiden gelen o ahi geleneğinin izleri esnaf ve tüccar arasında işlerliğini bu taşınmaların olduğu zamanlara kadar koruyabilmişlerdir. Çalışan kişiler de çırak, kalfa ve usta geleneği içinde bir iş eğitimi ve iş ahlakına sahip insanlardır. Yılların geçmesi ve mekânların farklılaşması ile bu yapılarda da değişimler görülmeye başlanmıştır. (Çınar, 2020)

Uzun yıllar İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde hocalık yapan, İTO ile temasları olan ve 1990'lı yılların ortalarından 2008 yılına kadar İstanbul Belediyesi'ne danışmanlık yapan Prof. Dr. Kerem Alkin'e göre tekstil sektörünün Merter, Osmanbey, Zeytinburnu, Bayrampaşa ve Laleli gibi noktalara gidişi çok enteresan olup, kendi doğal mecrasında, kendi kendine oluşuveren mekânsal yapılanmalar olarak şekillenmiş gibi gözükmektedir. Yani birileri bazı konularda önderlik etmiş ve bir süre sonra orada "Türk insanının kendine özgü becerileri çerçevesinde bir kümelenmenin oluştuğuna" şahit olunmuştur. Bir bölgeye birkaç konfeksiyoncu gittikten sonra

onların yanı başına düğmeciler, fermuarcular ve diğer ilave iş kolları gitmiştir. 80'lerin meşhur bir konusu olan bavul ticaretinin başlaması da bu şekilde olmuştur. Laleli civarındaki oteller ve buraya gelen turist yapısına göre orada belli bir uluslararası ticaret doğmuş, aynı mekâna kargocular ve bu konulara aracılık eden gümrükçüler gibi diğer iş kolları da buraya gelmişlerdir, bu olaylar biraz da kendi kendine oluşmuştur. Tüm bu durum gelişirken zaman içinde Büyükşehir Belediyesi ve Valiliğin bilgisi ve kontrolü gündeme gelmiş, ilave olarak bu meslek erbabının dâhil olduğu odalar da devreye girmiş ve zaman içinde birlikte çalışarak bir planlama yapmaya başlamıştır. (Alkin, 2020)

Tekstil sektöründe yaklaşık 50 yıllık geçmişe sahip bir firmanın sahibi olan Mustafa Balkuv (2021) ile yapılan söyleşide kendisinin naklettikleri, İstanbul'da bu sektörün gelişiminin bir başka yönünü ortaya koymaktadır. Balkuv, Dalan'ın İstanbul'a Büyükşehir Belediye Başkanı olduktan sonra o sıralarda Yeşildirek'te olan ve orada hem triko üretimi hem de satışını yapan firmaların, bu bölgeyi hızlıca terk etmeleri gerektiği yönünde bir tebligat aldıklarından bahsetmiştir. Balkuv'un dedeleri de Yeşildirek'te o dönemlerde babasının kurduğu ve kendisinin de devam etmekte olduğu firmaya yakın bir yerde oturmaktadır. Kendi ifadesine göre Yeşildirek bölgesi bir dönem aynı zamanda meskûn bir bölgedir. Fakat tekstilcilerin buraya yoğun gelişi ile bir iş bölgesi haline gelmiştir. Tebligat alınınca hemen yer arayışına geçilmiş fakat gitmeleri için herhangi bir yer de gösterilmemiştir. Bu durum İstanbul'daki iş çevrelerinin merkezden dışarı çıkarılması sürecinde çok kapsamlı bir planlamanın yapılmamasına örnek olarak verilebilir. "Biz kurallara çok bağlı bir iş ahlakına sahip olduğumuzdan ve imkânlarımız da o gün için yeterli olduğundan hemen yer arayışına girdik ve Bayrampaşa'da bir yer tutarak orada imalata başladık" diye özetleyerek kendilerinin bu isteğe karşı tutumlarını göstermektedir. Fakat anlatımına göre kamu otoritesi bu taşınmayı çok iyi planlamadığından ve işi gerektiği sıklıkta tutmadığından o civarda bulunan esnafın önemli çoğunluğunun kendilerine de yapılan bu tebligata hemen uyamadıkları görülmektedir. Yeşildirek'te kalan tekstilciler işlerine daha uzunca bir süre devam etmişlerdir. (Balkuv, 2021)

Bu noktada Mustafa Balkuv'un kişisel hikayesi de dönem ve mekânsal değişimle ilgili bilgi vericidir. Balkuv, Yeşildirek bölgesinden tekstilde yeni gelişen ve esasında özünde meskûn bir mahal olan Bayrampaşa'ya giden tekstilcilerden olup 7-8 sene kadar burada birkaç katlı bir hanı komple kiralayıp işini sürdürdükten sonra Bağcılar'da bugün de halen çalışmakta olduğu fabrikasını kurup oraya taşınmıştır ve o dönemlerde yapımına başlanan Tekstilkent'e de dâhil olmuştur. Oradan satışlarını yapabilmek için iki dükkân almıştır. Kendisinin yorumuna göre Tekstilkent'in sadece satış yeri olarak kurulması pek yeterli bir inisiyatif değildir. Fakat yine de Tekstilkent ve Giyimkent, yerleşim olarak iyi seçilmiş bir bölgedir. Tek eksiklik ise imalata imkân verilmemesidir. İmalat için yer gösterilmemesi ve herkesin de kendisi gibi imkân sahibi olmaması dolayısıyla çok sayıda iş yeri Yeşildirek ve Sultanhamam'da uzun süre daha kalmışlar ve önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Balkuv bu arada şu an halen başkanlığını yürüttüğü TRİSAD (Triko Sanayicileri Derneği) için Giyimkent'te bir yer almış ve orada derneğin merkezini inşa etmektedir. Türkiye'de başlanan projeler belli bir fikri takip ile yürütülemediğinden ve o dönemlerde ülkede birçok ekonomik dalgalanma olduğundan insanların yeni yerlere taşınmaları istenen çerçevede olamamıştır. Bu yeni mekânların inşaatı ve diğer altyapı çalışmaları da çok uzamış ve yapılan kurgunun işlenmesi bir hayli zaman almıştır. (Balkuv, 2021)

Mustafa Balkuv, 1998 yılından sonra İTO'da da sektörünü temsilen meclis üyesi olarak yer almıştır ve mevcut pozisyonu devam etmektedir. Bu çerçevede İTO'ya mensup olmanın ve bu kurumun gücünü (kısmen de olsa) kullanabilmenin olayları hızlandırıcı ve takip edici bir rolü olduğunu ifade etmektedir. Balkuv ve sektör temsilcileri meclis kürsüsünden ve yönetimler nezdinde sektördeki gelişmeleri ve ihtiyaçları sürekli dile getirmişler ve kamu yöneticilerine iletilmesini sağlamışlardır. Tabi yeni iş yerleri veya sanayi sitesi kurulması İTO'nun birincil görev alanı içinde olmamasından dolayı bunları İTO sağlayamamış ama sorunların nakledilmesinde belli bir fayda sağlamıştır. Yine Balkuv'a göre daha sonra Çorlu ve Çerkezköy tarafında tekstil sanayisi alanında taşınmalar olurken İTO'nun bu bölgelerin yeni sanayi alanı olarak ilan edilmesi sürecinde katkıları olmuştur. (Balkuv, 2021) Balkuv'un bu ifadelerinden İTO'nun taşınmalar sürecinde olayları destekleyici rolü görülebilmektedir.

Bu arada aynı yıllarda bir grup tekstilci yine İstanbul'un önemli bir meskûn mahallî olan Osmanbey'e doğru gitmeye başlamıştır. Balkuv'a göre bu da "maalesef planlı bir gidiş değil"dir. Nasıl ki çok önce Yeşildirek bu tarz kişisel inisiyatiflerle bir iş alanı haline gelmiş, nasıl kendisinin örneğinde olduğu gibi Bayrampaşa ve Bağcılar bu tarz taşınmalara maruz kalmışsa, Osmanbey'in de aynı tarz bir kararla daha sonra önemli tekstil merkezlerinden biri olması gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bunun bir diğer örneği de planlamalarda Keresteciler sitesi olarak ayrılmış Merter'in şu an daha çok tekstil ihracatçılarının büyük ölçüde yer aldığı bir tekstil bölgesi olması da gösterilebilir. Balkuv ile yapılan görüşmede İTO'nun potansiyel gücünün çok fazla olduğu fakat bunun sektörel meseleleri etkilemede her zaman yeterli şekilde yansıtılmadığı tarzında bir izlenim görülmektedir. (Balkuv, 2021) Bu noktada bir diğer tespit, İTO'nun gücünün yansıtılmasının, daha çok demeçle kamu yöneticilerini etkilemek mi yoksa iyi planlanmış çalışma önerilerinin oluşturulup kamu yöneticilerine takdimi ve bunların takibi mi olduğu hususunda tam bir netliğin olmadığıdır.

Buraya kadar sektör mensupları ile yapılan görüşmelerde onlar tarafında oluşmuş algının, tekstilde bir dönem merkezî iş alanı olarak tabir edilen Mahmutpaşa, Yeşildirek ve Sultanhamam'da toplanmış bulunan iş yerlerinin buralardan farklı bölgelere yönelirken, hadiseler gelişmeden önce detaylı bir planlama yapılmadığı, sadece bazı çok genel mahiyette kararlar alındığı fakat sonrasındaki gelişmelerin parça parça inisiyatiflerle ve daha çok kervan yolda düzülür mantığı ile yürüdüğüdür. Sonuç olarak da olayların birçok kere başta öngörüldüğü noktalardan farklı yönlerde doğru yöneldiğidir. Bu konuya örnek olarak İMÇ'nin isminden de anlaşılacağı şekilde manifaturacılar ve mefruşatçıların çarşısı olarak kurgulandığı halde önemli bölümünün daha sonra müzik sektörü ile dolması, Tekstilkent ve Giyimkent'in yeterli doluluğa ulaşma konusunda sıkıntı çekmesi ve Keresteciler sitesi olarak kurgulanan Merter'deki bölgenin ihracatçı tekstilcilerin merkezi haline gelişi verilebilir.

5.3 Konfeksiyon Sanayinin Gelişmesi ve İhracatın Artması ile Ortaya Çıkan Yeni Merkezler: Osmanbey ve Merter

Çınar'ın naklettiğine göre tekstil giyiminde önemli bir değişim konfeksiyon sanayisinin gelişmesidir. Eskiden insanlar kumaş alır ve bunları mahalle terzilerinde diktirirlerken, bu noktadan konfeksiyona geçilmesi Türkiye’de çok hızlı olmuştur. Avrupa’nın belki 400-500 senede geçirdiği evre Türkiye’de yaklaşık 50 yılda tamamlanmıştır. Konfeksiyonun gelişmesi İstanbul’da yeni bir merkezi de beraberinde getirmiştir: Osmanbey. Bu gelişme tamamen kendi doğal gelişmesi içinde, herhangi bir yönlendirme olmaksızın gerçekleşmiştir. Evlerin altlarını dükkân olarak tutan insanlar buraları zamanla tamamen bir piyasa haline getirmişlerdir. Merter de Osmanbey gibi zamanla tekstil ve özellikle de konfeksiyon merkezi olmuştur. Merter daha önce keresteciler için ayrılmış olmasına rağmen hızla tekstil merkezi haline gelmiştir ve bu da kendi kendine gelişmenin önemli bir göstergesidir.

Merter Sanayici ve İş Adamları Derneği (MESİAD) Kurucu Başkanı Hikmet Tanrıverdi¹² uzun yıllar İTO’da Meclis Üyeliği, 1998-2005 arası İTO Yönetim Kurulu Üyeliği ve 1998-2000 yılları arasında MESİAD başkanlığı yapmış ve halen de Türkiye İhracatçılar Meclisi’nde kendi işi olan “Hazır Giyim Alanında İhracatçı Birliği” başkanlığını yürütmektedir. Ona göre İTO, İSO gibi kurumların bu süreçte en önemli katkıları özellikle kanun yapıcıyla olan ilişkilerde, kanunların oluşmasında, yasal zorlukların aşılmasında, sorunların aktarılmasında ve düzenlemeler yapılmasında etkin rol üstlenmeleri olmuştur. Hikmet Tanrıverdi’nin uzun bir süre Meclis Üyeliği ve belli dönemlerde Yönetim Kurulu Üyeliği yapmasının tesiriyle olsa gerek İTO’nun rolünü eski Başkan Murat Yalçıntaş ve mevcut Başkan Şekib Avdagiç’e¹³ yakın bir tarzda değerlendirdiği görülmektedir. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki bu kurumlar, Türkiye’deki ve İstanbul’daki hızlı gelişmeyi maalesef gerektiği şekilde okuyamamışlar ve lazım olan politikaları yeterli düzeyde geliştirememişlerdir.

¹² Tekstilci. Bir dönem İTO yönetim kurulu üyesi. İTHİB Başkanı, Merter Sanayicileri ve İş Adamları Derneği kurucularından olan İTO Meclis Üyesi.

¹³ 2018’den bu yana İTO Başkanı. 2005-2013 İTO yönetim kurulu üyesi. 2013-2018 İTO meclis başkanı

Tanrıverdi'nin eklediği bir diğer olumsuz tespit de bu kurumların büyüdükçe hantallaşmalarıdır.

1984 sonrası sektörleri değişime ve gelişmeye götüren sebepleri ve bu çerçevede ortaya çıkan gelişmeleri Tanrıverdi şu şekilde özetlemektedir:

- 1) Dış ticarete ve paranın uluslararası piyasada rahat hareket etmesi ve ticari hayattaki şartlar konusunda kısıtlamaların ortadan kalkması.
- 2) Türkiye'nin dünyaya açılması ve gerek yurt içinde gerekse de dışarı açılmadan dolayı yurt dışının etkisiyle pazarın büyümesi (Tanrıverdi, 2021).

Pazarın büyümesi cümlesinin içinde de özellikle SSCB'nin dağılması sonrasında onun etki alanındaki bölgedeki büyümeden bahsetmek gerekir. Hem o bölgelerden hem de dünyanın farklı bölgelerinden alıcıların Türkiye'ye gelmesi de bu çerçevede zikredilmesi gereken noktalardır. Tanrıverdi'ye göre sanayiye yeni öğrenen bir toplum olarak bu süreçte birçok hatalar da yapılmıştır. Aile şirketlerinin bir sonraki nesle devri istendiği oranda gerçekleşmemiştir. Kurumsallaşma konusunda önemli mesafeler alınmasına rağmen, büyümelerle orantılı olarak bu alanlarda gerektiği mesafe birçok firmada alınamamış çünkü alışkanlıklar kırılamamıştır. Ayrıca mesleki anlamda gerek personel gerekse de yöneticiler açısından eğitim seviyesi istenen seviyenin gerisinde kalmıştır. (Tanrıverdi, 2021)

Halen İTO Yönetim Kurulu üyesi ve tekstil alanında bir aile şirketinin yönetim kurulu başkanı Servet Samsama¹⁴, Hikmet Tanrıverdi'nin, aile şirketlerine yönelik olumsuz görüşlerinin aksine aile şirketi yapısını oturtmuş ve hatta “aile anayasası” bile oluşturmuş bir şirket yapısına sahiptir. Samsama'nın İstanbul'da 1980 sonrası gelişmeler ile ilgili görüşleri Tanrıverdi'nin görüşlerine benzerlik göstermektedir. Dünyadaki ve ülkemizdeki kapasite, kalite ve sermaye gibi alanlardaki gelişmeler firmaları büyümeye sevk etmiştir. Ülkenin dünyaya açılması, dövizin alım satımının serbest bırakılması, yurt dışından gelen alıcılara kolaylık sağlanması ve turizmin

¹⁴ İTO yönetim kurulu üyesi, tekstilci.

önünün açılması gelişmeye yol açan diğer faktörlerdir. Bunlar 1980'lerin başında dünyadaki gelişmeler ve bunlara bağlı olarak Türkiye'deki şartların düzenlenmesinin sonuçları olarak dikkat çekmektedir. Samsama'ya göre 1980'ler sonrası ekonominin dünyaya açılması Türk şirketlerinin de dünyayla rekabet edebilir hale gelebilmesini sağlamış fakat bazı dönemlerde gerek dış tesirler gerekse de ülkenin iç şartlarının tetiklemesiyle istikrarsızlıkların ortaya çıkması Türkiye'nin dış partnerleri tarafından güvensiz bir ülke olarak algılanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu da iş dünyasına menfi olarak yansımıştır çünkü herkesin malumudur ki neredeyse ortalama beş yılda bir ekonomik krizler yaşanmıştır: 1994 krizi, 1997 krizi ve 2001 krizi gibi. (Samsama, 2021)

Hikmet Tanrıverdi (2021) aynı zamanda bu süreçte daha kurumsal müşterilerin ortaya çıktığını zikretmektedir. Bu arada Türkiye'deki firmalar daha fazla kurumsallaşma ihtiyacı duymuşlar ve bu sayede kurumsallaşma düzeyi artmıştır. Tabi firmalar da ihracatı ve genel anlamıyla dış ticareti öğrenip kendilerine olan güvenlerini artırmışlardır. Böylece yurt dışına gidip gelme imkânları da açılmış, iş sahaları ile ilgili gerekli makineleri yurt dışından getirebilme imkânlarına da kavuşmuşlardır. (Tanrıverdi, 2021)

Bu noktada Eyüp Uçak da uzun yıllar Bayrampaşa'da tekstil sektörü içinde olmuş, tekstil makineleri satışı ile ilgilenmiş hatta bir dönem Bayrampaşa'da belediye başkanlığı da yapmıştır. 1984 sonrasındaki kanuni düzenlemelerden dolayı yurt dışından makine getirilme imkânına daha kolay sahip olunduğunu, onun da imalat yapan kişilerin kapasitelerinin artması yönünde ciddi bir imkân sağladığından bahsetmektedir (Uçak, 2021). Hem ekonominin dışa açılması hem de ihracatın teşvik edilmesi bu noktada ciddi bir ivme kazandırmıştır.

Ayrıca firmalar kendileri için gerekli olan hammadde ve yarı mamul malları da rahatlıkla ithal edememektedirler; ki bu da ayrı bir sorundur. Gümrük duvarları kayıt dışı ekonomiyi teşvik etmektedir. Bu alanlardaki kısıtların ortadan kalkması firmaların çapını büyütmüş, onları dünya ile rekabet edebilir hale getirmiştir. Böylece firmalar ölçek ekonomisine geçmeye başlamışlardır. Bu durum da tabi ki firmalar için yer

ihtiyacını artırmış, eski mekânlar artık yetmez olmuş, böylece taşınmalar da artık elzem hale gelmiştir. Hikmet Tanrıverdi bu taşınma döneminde Merter’e doğru giden ve orada 1998 yılından itibaren Merter’deki sanayici ve iş adamlarını bir dernek altında toplamaya çalışan kişilerin başında gelmektedir. Oysa Merter’de özellikle tekstil ihracatçılarının konuşlandığı bölge daha önceleri keresteciler için yerleşim alanı olarak düşünülmüş, binalara ilk ruhsatlar o şekilde verilmiş fakat daha sonra yerleşme ve kümelenmenin çok farklı bir şekilde tahakkuk ettiği bir mekân olarak öne çıkmıştır.

Merter’de Keresteciler Sitesi olarak düşünülen yerlerin zamanla tekstilcilerin toplandığı bir bölge haline gelişi Türkiye’deki planlamanın durumunu göstermesi bakımından ilginçtir. Esnafın bir bölgeye doğru gidişi ve diğerlerinin bunu takip edişleri neticesi ortaya yeni iş alanları çıkması tarzındaki gelişmenin önemli örneklerinden bir tanesi Merter olayıdır. Tanrıverdi’ye göre iş hayatındaki bu gelişme ve merkezden çevreye doğru taşınma şehri genel anlamı ile olumsuz etkilemiştir. Trafik çok fazla artmıştır ve trafiğin getirdiği sorunlara yeterli çareler üretilmemiştir. Kontrolsüz gelişen göçlerin tesiriyle de şehir haddinden fazla kalabalıklaşmıştır. Servet Samsama da aynı konuda iyi bir planlama yapılamadığını düşünmektedir. Samsama’ya göre büyüme; altyapı olmadan, çevre şartları düşünülmeden ve iş yerleri için düşünülen ölçüler uygun bir şekilde planlanmadan gerçekleşmiştir.

Yeni mekânların ortaya çıkması firmalar için ulaşılabilirliği de kolaylaştırmıştır. Başka bir açıdan bakıldığında ise şehrin enine ve dikine büyümesi ile birbirleriyle bağlantılı mekânlar arasındaki mesafeler fazlasıyla uzamıştır. Samsama’ya göre yeni gelişmeler ile daha ferah alanlarda iş yapma imkânı ortaya çıkmıştır ve bu durum da daha fazla istihdamı ve beyaz yakalıların çoğalmasını beraberinde getirmiştir. (Samsama, 2021)

Ayhan Karahan¹⁵ daha çok Laleli Sanayicileri Başkanı kimliği ile bilinmesine rağmen Osmanbey konusunda da tecrübeli bir tekstilcidir. Karahan, Osmanbey sürecini kendi tecrübeleri ve yaşanmışlıkları çerçevesinde değerlendirmektedir (Karahan, 2021).

¹⁵ İGİAD başkanı, bir dönem LASİAD Başkanı, tekstilci

Osmanbey'in oluşum süreci yine birçok sektördeki yer değiştirmelerde görüldüğü üzere 1980'li yıllara dayanmaktadır. Özellikle Sultanhamam civarında olan firmalar Sultanhamam esnafının taşınacağı, farklı bölgelere gideceği ifade edildikten sonra ve buna dair kamu kurumlarının ve yerel yöneticilerin de hukuki olarak yaptırımları başladığı dönemde arayışlara girmişlerdir. (Dalan döneminde 1984 yılında devreye giren belediye yaptırımları.) Bu noktada kendilerine taşınma için gösterilen yerler de bu taşınma sürecine eşlik edecek bir hızda yapıлып kullanıma hazır bir hale gelemediği için bulundukları yerlerin geleceğinin olmadığı kanaatine varmışlardır. Doğal olarak da İstanbul'un çeperlerine açılım sağlanmaya başlanmıştır. Özellikle hazır giyimle iştigal eden toptancıların Osmanbey'de bina altlarında yavaş yavaş kümелendięi görülmüştür. Osmanbey, Şişli ve Nişantaşı da İstanbul'un merkezlerindendir. Osmanbey bir noktada Sultanhamam'dan taşınan firmaların gelmesiyle bir alışveriş bölgesi haline dönmüş ve marka değeri de yüksek bir piyasa haline gelmiştir. 1980'lerde başlayan Osmanbey piyasası, üzerinden 40 yıl geçmiş olmasına rağmen cazibesini devam ettirmektedir. Karahan'a göre, bölgeleri özel yapan bir durum yoktur. Bölgeye birkaç firmanın gittiğini görenler diğerlerini takip etmişler ve bu şekilde bir kümelenme olmuştur. Buna ilaveten Osmanbey ve Nişantaşı'nın prestij itibarıyla yüksek bir piyasa değeri vardır. Doğal olarak bu bölgelerdeki firmalar marka değeri daha yüksek firmalar haline dönüşmekte, böylece bu bölgeler de bir cazibe merkezi halini almaktadır.

5.4 Bayrampaşa'da Tekstilin Gelişimi

ınar'ın tespitine göre taşınmalar sonrası kümelenme mantığına en uygun bölge Bayrampaşa tekstil bölgesi olmuştur. Bölgede hem makine ithalatçıları hem imalat birimleri hem de toptan satış alanları bulunmaktadır. Ayrıca alışanların eğitimleri için meslek liseleri de inşa edilmiştir ve bu liseler halen faaliyettedir. Doğrudan tekstil ile ilgili Bayrampaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi sektör ile ilişki içinde eğitim faaliyetini sürdürmektedir.

Uzun yıllar Bayrampaşa tekstil sektörü içinde olan, tekstil makineleri satışı ile ilgilenen ve bir dönem de belediye başkanlığı yapan Eyüp Uçak, 1984 öncesini yaşayan biri olarak şunları söylemektedir:

Zaten 1984'ten önce çok büyük sıkıntı vardı. Tekstildcilerin çoğu yurt dışından ikinci el makine getiriyordu. Bir pasaporta bir makine geliyordu. Yurt dışına giriş çıkış kolay değildi. Bir yıl çıkabiliyordunuz, bir yıl çıkamıyordunuz ve cebinize verdikleri para 200 dolardı. Sadece o kadar parayla yurt dışına çıkabiliyordunuz. 201 dolar olursa suç işlemiş oluyordunuz. Turgut Özal geldiğinde bu konuların hepsini kaldırdı. Türkiye'nin dünya ile entegrasyonunu sağladı. Onun döneminde alınan kararların tesiriyle arzu eden vatandaşlar çok rahat bir şekilde dışarıya gidip gelebiliyordu. O gelişmeler hem satışları arttırdı hem pazarlama imkânlarını sağladı. Bu yenilikler Türkiye'ye ticaret sahasında büyük bir avantaj sağlamış oldu. Türkiye'de işlerin geliştirilmesi için nitelikli makinelere ihtiyaç vardı. Bu sebepten dışarıdan makine getirilmesi gerekiyordu. Makine olmadığında deha bile olsanız bir şey yapamazsınız. Türkiye'de bu manada maalesef üretilmiş yeterli seviyede makineler yoktu. Mutlaka belli şartları vardı ama ithalat serbest bırakıldı. İthalatın kolaylaşması ile imalat yapanlar büyük ölçüde makinelere geçtiler. Bu konuda gelişmeyi en iyi yaşayan örnek yerlerden biri Bayrampaşa'dır. Burada daha önce tekstil ürünleri genelde evlerde basit makinelerle üretiliyordu. İthal edilen büyük makinelerle birlikte sanayi siteleri ihtiyacı doğdu. Bir yandan Bayrampaşa'da diğer yandan Maltepe'de bu iş kolu gelişti. Tabi bir sonraki adım Merter oldu. Daha sonra da İstanbul dışında büyük sanayi bölgeleri ortaya çıktı.

Tüm bu gelişmelerin ilk hareket noktasını 'Türkiye'nin dışa açılması ve hem nitelik hem de nicelik olarak büyümenin ortaya çıkması' olarak ortaya koyan Uçak, "Bütün bunlar çok detaylı planlamalar neticesinde mi oldu?" sorusuna "Evet diye cevap vermek mümkün değil" diyerek, belediyelerin ve odaların bu gelişmelerdeki rolleriyle ilgili olarak da şu değerlendirmeleri yapmıştır:

Bu konuda belediyenin en önemli rolü sadece esnafın işlerine çok karışmama kararı idi. Esnaflara eziyet vermeme kararı vardı ve 1984'ten sonra o kararların içinde ben de vardım. İTO'nun ve İSO'nun da bu gelişmelerde çok etkileri oldu. Bana sorarsanız hiçbir şey yeterli değil fakat bir insanın o yola girmesi bile büyük bir avantajdır (Uçak, 2021).

Bu arada Bayrampaşa ve Zeytinburnu da yine tekstildciler tarafından yeni merkezler olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren daha çok Zeytinburnu semtinde bulunan, imalat artığı malları toplayıp ticaret yapan kesimlerin yavaş yavaş gelmesi ile Fatih'te de bir tekstil ticareti merkezi oluşmuştur. Fatih'te Fevzipaşa Caddesi ile Vatan Caddesi arasında merkezi Sarıgül Caddesi olmak üzere, sokak araları ve apartman giriş katlarında çok yoğun bir toptan kumaş piyasası oluşmuş durumdadır. Tüm bu gelişmelerin belli bir plan dahilinde olmayışı şehir

içinde düzensiz bir büyüme ve bazı mahallelerde yoğunlaşmaya sebebiyet vermiş, bu hal de şehri kısmen menfi etkilemiştir (Erdebil, 2013), (Balkuv, 2021), (Çınar, 2020).

5.5 Rusya ve Türki Cumhuriyetlere İhracatla Öne Çıkan Bir Diğer Tekstil Bölgesi: Laleli

Bavul ticareti de denilen, daha çok gayri resmi yurt dışı ticaretin gelişmesi Laleli’de yeni bir piyasa oluşturmuştur. İstanbul’un bir dönem en seçkin iskân alanları olan bu bölgeler zamanla toptan tekstil ticaretinin merkezleri haline gelmiştir. Ayhan Karahan İstanbul’un merkezden çevreye doğru taşınması sırasında daha farklı bir problemin ortaya çıkmakta olduğunu altını çizmektedir (Karahan, 2021). Bu problem de İstanbul’un en merkezî bölgelerinin yaşayan nüfustan arındırılması problemidir. Bu nokta zaman içinde şehrin en önemli tarihî mekânlarının bulunduğu bölgelerin insandan arınmış adeta bir hayalet şehir haline gelmesi tehlikesini içinde barındırmaktadır. Karahan’a göre bu da ayrı bir planlama sorunudur:

İstanbul’un tespit edilmiş 8000 yıllık tarihi içerisindeki ana yerleşim aksının Tarihî Yarımada olduğunu biliyoruz ve Tarihî Yarımada’nın bazı bölgeleri öyle bir hale geliyor ki, bir yandan ikamet yeri bir yandan iş yeri olarak boşaltılıyor ve insansızlaştırılıyor. Bugün Yeşildirek, Sultanhamam, Mahmutpaşa, Sultanahmet bölgeleri gece dolaştığımız zaman adeta terk edilmiş bölgeler gibi. İnsanların yaşamadığı, sadece gündüz işlerin olduğu bir bölge haline dönüşüyorlar. Asıl tarihin merkez olduğu bölgeleri insanla birlikte dönüştürmek esastır. Buralar ancak insanla değer kazanır. Mesela Sultanhamam Aşirefendi dediğimiz piyasalardaki o hanlara baktığımız zaman giriş katlarında firmalar hala bulunmakla birlikte üst katların boş olduğunu görmekteyiz. Planlamalar sırasında buralar birer moda merkezi haline getirilebilirdi veya perakende zincirleri haline dönüştürülerek, cazibeyi arttırabilecek bir hâle sokulabilirdi. Maalesef planlamalar doğru dürüst yapılamadığı için şu an ortaya çıkan sorunlarla tek tek uğraşmak durumunda kalınmaktadır. Sonuç olarak İstanbul’un en merkezî yerlerinde giriş katları hariç üst katların atıl durumda olduğunu üzülen takip etmekteyiz. (Karahan, 2021)

SSCB’nin dağılması ile yani 1990’lı yılların başından itibaren bu bölgelerden gelen turistler aynı zamanda kendi ülkelerine mal götürmeye başlamışlardır. Laleli bölgesi bu otellerin yoğun olduğu yer olarak ortaya çıktığından Laleli bölgesinde ürün satmak isteyen toptancıların dükkânlar açtıkları görülmüş, zamanla bu bölgeler zikri geçen

ticaretin yoğun olarak yapıldığı mekânlar haline gelmiştir. Abdullah Çınar'ın Laleli ile ilgili verdiği en çarpıcı örneklerden biri İstanbul Teknik Üniversitesi'nden arkadaşının babasının o bölgede hem büyük bir otelinin (İnan Otel) hem de bir çarşısının olduğu yönündedir ve bu çarşı, o bölgenin çok büyük olmasa da derli toplu ilk çarşısıdır(Çınar, 2020)

Belirli sayıda portatif dükkandan oluşan bu çarşıda özellikle SSCB'nin dağılması sonrası Türkiye'ye gelen turistlere ve mal almaya gelenlere yönelik ürünler satan esnaf faaliyetlere başlamış daha sonra talebin yoğunlaşması ile birlikte bölgede iş yerleri sayısı süratle artmıştır.

Bu bölgelerin yanı sıra ihracatın gelişmesi ile başka bir merkez daha öne çıkmıştır: Merter. Merter'in yeni gelişen arka bölgeleri, önceleri adından da anlaşılacağı üzere kereste imalatı ve depoları için ayrılmış bir bölgedir fakat buraya çok hızlı bir şekilde, daha çok ihracat ağırlıklı tekstilciler yerleşmiştir. Bu tekstilcilerin içine daha sonra ikincil markalı ürün imalatçıları da ilave olmuşlar ve bu bölge de ikinci bir Laleli hüviyetine bürünmüştür.

Çınar ile görüşmede bir bölüm de Osmanbey tekstilcilerine ayrılmıştır. Burada konfeksiyonun yanı sıra biraz daha lüks mahiyette tekstil ürünleri satıcılarının Sultanhamam, Mercan ve Mahmutpaşa bölgelerinden Osmanbey'e doğru kaydıkları görülmektedir. (Çınar, 2020)

Bu noktada bir dönem Laleli Sanayici ve İş Adamları Derneği Başkanı olan şu anda da İGİAD başkanlığı yapmakta olan Ayhan Karahan da 1980 öncesi dönemde İstanbul'da birçok sektör açısından perakendenin, toptanın ve hatta imalatın da büyük bir kısmının merkezinin Eminönü ile Beyazıt arasındaki bölge olduğunu vurgulamaktadır (Karahan, 2021). O günün şartlarında ekonomik döngüsünde ticaret de sur dışına pek taşmadığı için ticaretini bu alanlardaki mekânlarda gerçekleştirmiş, işini büyüttüğünde de büyümesini yatay ve dikey olarak geliştirebilmiştir:

O dönemin işletmelerindeki istihdam sayısına bakıldığı zaman sayıların çok az olduğu görülüyor. Ama ticaret büyüdükçe artık Tarihi Yarımada'daki alanların da yetmeyeceği anlaşılmıştır. Sektörler İstanbul'un dışına doğru taşınmaya başlamış . ve zaman içerisinde sektörel olarak İstanbul'un çeşitli bölgelerine taşındı görülmüştür. (Karahan, 2021)

Karahan bu gelişmeyi şu şekilde nakletmektedir:

1- Ticaret bahsettiğimiz bu alana sığmıyordu.

2- Perakendeye beraber toptanın ve imalatın aynı ortamda yapıldığı bir dönemde artık Tarihi Yarımada'da imalat yapmanın da zorluğu ortadaydı.

Mekânsal daralmanın ortaya çıkardığı sonuçlara da işaret eden Karahan'a göre çözüm çabaları da gecikmeli biçimde devreye girince yaşanan gelişmeler şöyle bir yol izledi:

Birçok sektörde imalatların yapıldığı alanlar 20, 30 ve 50 metrekare yerlerdi. Bu büyüklükte yerlerde yapılan üretimin kapasitesi ancak bir yere kadar firmaları taşıyabilirdi. Birçok olumsuzluklarla beraber bu üretim bu bölgelerde gerçekleşirdi. 1980'lerden itibaren İstanbul'un dışına sektörleri taşıma arayışı başladı. Çeşitli kooperatifler oluşturuldu ama baktığınız zaman projelerin başlangıcı doğru olsa da teslimatları çok gecikti. Amaç tam da karşılığını bulamadı. Kuyumcukent dediğiniz vakit projenin başlaması ve bitirilmesi çok uzun zaman aldı. Tekstilkent, Giyimkent dersiniz yine aynı hakeza çok uzun zaman aldı. Matbaacılar sitesinin her biri çok uzun zamana yayıldığı için amaçlar gerçekleşmedi. Tekstilkent, Giyimkent örneğini verirse bunlar 1984'ten sonra projelendirildi. O dönemler oralara gidilecek diye planlama yapıldı ama inşaatların çok uzun sürmesini, kooperatiflerin teslimatları çok geç yapmasını ve sektörlerin kendilerine tahsis edilen bu alanlara taşınmadığını da gördük. Bugün işte Tekstilkent, Giyimkent amacı dışında çok farklı sektörlerin kümелendiği bir yer haline gelmiştir. “Karaköy Perşembe Pazarı'na (PERPA) taşıyalım” dendi. PERPA çok geç teslim edildi. İşletmeler yerlerinden edildi ve çok geç teslim edildiği için işletmeler kendilerine yeni yerler buldular. PERPA da işte çok farklı sektörlerin bir arada olduğu bir yer haline dönüştü. (Karahan, 2021)

Olması gerekenlere gelince, Karahan'a göre sektörel taşınmalarda zamanlama çok iyi hesaplanmalıdır. Firmaların enerjisi tükenmeden bunun gerçekleştirilmesi

gerekmektedir. Muhtemeldir ki birçok işletme o dönemdeki taşınma belirsizliğindeyken, taşınması düşünülen ve planlanan bölgeler de cazibesini kaybetmiştir. Birçok firma taşınılacağı düşünüldüğü yıllarda taşınmadığı için yerlerini ve işini kaybetmek durumunda kalmışlardır. Sanayinin taşınması salt bir yer değiştirmeden ibaret değildir, piyasanın talepleri doğrultusunda bir yerden bir yere taşınabilir veya talep oluşturabilir.(Karahan, 2021)

Laleli’de tekstilin belli bir zaman sonra kümelenmesine bakıldığında ise bir planlamanın varlığı görülmektedir. Laleli eski dönemlerde İstanbul’da önemli ve kaliteli kişilerin ikamet ettiği bir alandır ama özellikle, Doğu Avrupa ve Arap ülkelerinin ticari açıdan İstanbul’a ilgi duymaları sonrasında, bir yandan Kapalıçarşı’nın civarında yer alması öte yandan Laleli’nin oteller bölgesi olması neticesinde, bahsedilen ülke vatandaşlarının buraya daha çok gelmeleri Laleli’yi bir anda öne çıkarmıştır çünkü buralarda konaklayanlar ticaretlerini de aynı bölgede gerçekleştirmeye yönelmeleri neticesinde Laleli uluslararası bir alışveriş merkezi haline dönüşmüştür. Dükkânlar ve çarşıların sayısı hızlı bir şekilde atmış, lojistik imkânları buna paralel olarak gelişmiş ve adeta piyasalar kendi dinamiklerini kendi içerisinde oluşturmuşlardır. Kargosunu, seyahat acentelerini ve mağazalarını bir araya getirmiş, bir alışveriş merkezi haline dönüşmüştür. Bu noktada İstanbul Ticaret Odası faaliyet raporlarında izlenebildiği ölçüde oda sektör mensupları ile bu olayları hemen takibe almış ve buna yönelik toplantılar yaparak ortaya çıkan sorunları ilgili birimlere aktarmaya gayret etmiştir. Fakat bu gelişmelerin önceden tahmin edilebilmesi ve bunlara göre planlamaların yapılması maalesef mümkün olamamıştır.

Tüm bu hareketler için kilit tarih biraz da Türkiye’nin ekonomik açıdan dünyaya daha fazla açılmaya başladığı 1980’li yılların başı olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmada da değinildiği üzere küreselleşmenin bir diğer aşaması olarak daha çok 1980’li yılların başında ABD ve İngiltere’nin özellikle gelişmekte olan ülkeleri dünya ticaretinin içine daha fazla çekme gayretlerinin bu tarihlerde karşılık bulduğu merkezlerden biri de Türkiye olmuştur. 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül askerî yönetimi sonrasında Turgut Özal liderliğinde kurulan ANAP hükûmetleri, liberal mahiyette ve iktisadi açıdan dışa açık politikalar izlemişlerdir. Bu politikaların neticesinde ülke içinde ciddi ölçekte

büyümler ortaya çıkmış ve gerek imalatla gerekse de imal edilen ürünlerin dağıtım ve satışında mekân ihtiyaçları artmıştır. Dünyaya entegre olan bir ekonomideki talebin sürekli artışı yönünde ortaya çıkan baskılar da bu değişimi adeta zorunlu hale getirmiştir.

5.6 Tekstil Sektörünün En Önemli Projelerinden Tekstilkent ve Giyimkent

Bu tarihlerde İstanbul'da 1980'li yıllardan itibaren tekstil piyasasının geleneksel olarak yer aldığı Eminönü, Sultanhamam ve Mahmutpaşa bölgelerinden şehrin daha dış kısımlarına doğru taşınma amacıyla iki önemli girişim ortaya çıkmıştır. Bunlar Tekstilkent ve Giyimkent kurulması çalışmalarıdır. Bu çalışmalar tekstil alanında genelde toptan ticaret ve küçük üretim birimleri başta olmak üzere bahsettiğimiz geleneksel alanlarda ve onun dışındaki bazı bölgelerde karşı karşıya kalınan altyapı yetersizliği, ulaşım ve nakliye zorlukları, düzensiz yapılaşma ve yeterli güvenlik imkanlarının bulunmaması gibi sorunları çözebilmeyi ve tekstil sektörünü daha iyi mekânlara kavuşturmayı hedeflemekteydi. Bunlardan biri olan Tekstilkent Kooperatifi 1986 yılında 96 ortak ile kurulmuştur. İlk adı İSTEK olan kooperatif daha sonra Tekstilkent adını almıştır (Tekstilkent, tarih yok).

Aynı dönemlerde Sultanhamam, Mahmutpaşa ve Mercan civarındaki tekstilcilerin kurdukları bir diğer kooperatif de Giyimkent Kooperatifi'dir. Giyimkent 3 Eylül 1985 yılında Eminönü Mercan'dan 52 kurucu üye ile S.S Giyim Eşyası İmalat ve Toptan Satıcıları İş Yeri Yapı Kooperatifi adıyla kurulmuştur. Giyimkent'in de kuruluş gayesi Sultanhamam, Mahmutpaşa ve Mercan'daki küçük ve orta düzeyde tekstilcileri daha iyi şartlara kavuşturabilme hedefi olmuştur. (Giyimkent, tarih yok).

Bugün için üzerinde Tekstilkent'in ve Giyimkent'in inşa edildiği alan gerek şehir merkezine yakınlığı ve ulaşım kolaylığı, gerekse TEM yoluna olan geniş cephesi ve büyüklüğü açısından önerilen alanlar içinden en uygunu olarak seçilmiş ve 18 Temmuz 1991 tarihinde Devlet Arsa Ofisi üzerinden Hazine'den satın alınmıştır. Giyimkent ve Tekstilkent kooperatifleri tarafından beraberce satın alınan toplam

974.699^{m2} büyüklüğündeki arazi, yaklaşık 487.000^{m2}'lik iki eşit bölüme ayrılarak Tekstilkent ve Giyimkent Kooperatifleri. arasında kura yoluyla paylaşılmıştır. (Giyimkent, tarih yok). (Tekstilkent, tarih yok).

Abdullah Çınar ile yapılan söyleşide naklettiğine göre arsa alımı için gayret edildiği dönemlerde Tekstilkent'in başında Atalay Şahinoğlu bulunmaktadır. Giyimkent'in başında da Özcan Memişoğlu yer almaktadır. Tekstilkent grubu daha çok Hoşdere tarafında yer bakmaktadırlar. Şu an üzerinde inşaat yapılan arazi o zaman askerî bölgedir. Askeriye ile yoğun temaslar ve ciddi uğraşlar sonucunda ikna edilen askeriye'nin boşalttığı bu arazi iki kooperatife tahsis edilmiştir. Bu tahsis ve bürokratik işlemlerin yürütüldüğü sırada o dönem hem Tekstilkent'in hem de İstanbul Ticaret Odası'nın başkanı olan Atalay Şahinoğlu'nun temaslarının önemli bir faydası olduğu ifade edilmektedir. (Çınar, 2020)

Araştırmanın üzerine oturduğu en önemli kalemlerden biri olan İTO'nun bu gelişmelerdeki katkısı açısından Atalay Şahinoğlu'nun durumu, üzerinde dikkatle durulması gereken bir örnektir. Şahinoğlu meslek olarak bir tekstilcidir. İTO'nun bu tarz bir kooperatif kurması, yer tahsisi yaptırması ve inşaat işlerini gerçekleştirmesi kurumsal bir faaliyet değildir fakat bu çalışmanın başında bulunan kişinin aynı zamanda İTO'nun da başında olması tüm bu çalışmaları kolaylaştırması bakımından önemlidir.

Bu noktada bir diğer örnek de Abdullah Çınar örneğidir. Çınar, 2001 yılında Giyimkent başkanı seçilmiş ve bu sitenin inşaatlarını hızlı bir şekilde bitirebilmiştir. Çınar'dan önce Giyimkent başkanlığı yapan Özcan Memişoğlu da İTO'da bir dönem Tekstil ile ilgili komite üyesi bir dönem de meclis üyesi olarak hizmet etmiştir.

İTO Başkanı Şekib Avdagiç ile yapılan mülakatta da aynı konuya vurgu yapılmıştır (Avdagiç, 2020). Burada dikkati çeken husus İTO'nun kurumsal olarak bu tür kooperatifleşmeler ve bizzat yatırımın çekip çevrilmesi meselesi ile ilgilenmek gibi bir durumda olmamasıdır. Fakat İTO'da üst düzey görevde olan kişiler Şahinoğlu, Çınar ve Memişoğlu örneklerinde olduğu gibi sektörel çalışmalarında İTO'da bulundukları

mevkilerinin gücünü sektörleri açısından kullanabilmişler ve üyelerine fayda sağlamışlardır.

Burada Mustafa Balkuv da örnek olarak verilebilir (Balkuv, 2021). Balkuv İTO Meclis Üyeliği yanında sektörel bir dernek olan TRİSAD'ın da başkanıdır. TRİSAD olarak yaptığını ifade ettiği birçok faaliyeti (ki bunun içinde sektörel eğitim çalışmaları da bulunmaktadır) yaparken İTO Meclis Üyesi kimliği ona belli kolaylıklar sağlamıştır.

Şekib Avdagiç'in yorumuna göre (Avdagiç, 2020) bu devasa projeler çok genel anlamı ile bakıldığında başarılı projeler olmamıştır; çünkü “başlangıçta projeyi ortaya koyanların sahip oldukları ufuk, bu projeler gerçekleştiği zaman oralara yerleşmeyi düşünen sektör mensuplarının işlerinin gelişmesinin gerisinde kalmıştır.” Bu da birçok projede görüldüğü üzere bir planlama hatası olarak görülecek örnekler arasındadır.

Genel kanıyı destekler mahiyette bir örnek olarak; Abdullah Çınar'ın 2005 yılında İTO yönetim kurulu üyesi olması Giyimkent'in esasında sadece Giyimkent'in değil, aynı zamanda komşusu olan Tekstilkent'in gelişmesine de ciddi katkı sağlamıştır. Burada yine İTO kurumsal olarak bu faaliyetler içinde yer almamıştır fakat Çınar İTO zeminindeki gücünü bu alanlarda iyi kullanarak sektörüne fayda sağlamıştır.

Örneklerde de görüleceği üzere Eminönü bölgesinde özellikle toptancı esnafının taşınması için hem merkezî hükûmet hem de belediyeler üzerinde ciddi baskı uygulanmıştır. Burada baskıdan kasıt kanunsuz bir baskı değildir. Merkezî hükûmetin ve belediyelerin taşınma niyetlerine rağmen başka sebeplerle bu taşınma işinin akameti uğraması gayretlerine karşı sistemli bir çalışma yapılabilmesidir.

Ayrıca 2005-2009 yönetim döneminde İTO bizzat Çınar'ın da gayretleri ile o bölgede açmayı düşündüğü şubesini Giyimkent'te açmış bu da esnafın taşınmasına müspet katkı sağlamıştır. Çünkü İTO'nun şubesinin bir bölgede açılması o bölgede ticari faaliyet yapan İTO üyelerinin birçok faaliyetini daha kolay yürütebilmesine yol açmakta ve bu da bölge için bir çekim alanı oluşturmaktadır.

Tekstilkent'in inşaatına 20 Aralık 1993 tarihinde yapılan temel atma töreni ile başlanmıştır. İlk etapta Tekstilkent'in inşaatı daha hızlı sürmüş ve binalar daha önce ortaya çıkmış; Tekstilkent'in yönetimi ve üyeleri arasında meydana gelen bazı ihtilaflar dolayısıyla taşınma Giyimkent'e göre biraz daha sonra gerçekleşmiştir.

Tekstilkent Ticaret Merkezi'nde , tekstil sektörüne ait çeşitli büyüklükte iş yerlerinin yer aldığı 40 adet blok yer almaktadır. Ayrıca hizmet sektörüne ait iş yerlerinin yer aldığı ara bölüm, çarşı ve iş hanı blokları, hizmete açılan plazalar, daha yapımına henüz başlanmamış olan 5 yıldızlı otel bloğu ve yine tamamlanmış olan 5 adet katlı otopark bloğu bulunmaktadır. Tekstilkent'te toplam inşaat alanı 927.000^{m2}'ye ulaşmaktadır., Plazalardakileri de dahil ettiğimizde komplekste 4297 adet iş yeri bulunmaktadır (Tekstilkent, tarih yok).

Giyimkent'te ise 18 Mayıs 1994 tarihinde inşaat ihalesi yapılmış, 12 Ekim 1994 tarihinde dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından temel atması gerçekleştirilmiştir.(Giyimkent, tarih yok)

Abdullah Çınar ile yapılan sözleşmeye göre (Çınar, 2020), 2000 yılında yönetime geldiğinde henüz inşaatlar kaba inşaat safhasındadır. Çınar 2001 yılında başkan seçilmiş ve 2002 yılında site taşınılabılır duruma gelmiştir. Fakat bu noktada henüz birçok eksik bulunmaktadır ve üyeler taşınmakta tereddütlü davranmaktadır. Bu durum da taşınmaların hızını etkilemektedir. 2005 yılında yapı kooperatifi olan statü, işletme kooperatifine dönüştürülmüştür. 2006 yılında ise düzenlenen bir törenle dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından iş yerlerinin tapuları üyelere verilmiştir.

2019 yılı itibarı ile 2182 adet müstakil iş yeri, 935 ofis, 4 ve 5 yıldızlı iki otelin bulunduğu iş merkezinde toptan ve perakende satış yapan 700 hazır giyim, 218 kumaş, 61 tekstil aksesuarı firması ve sektöre hizmet veren ya da sektör dışından pek çok iş yeri bulunmaktadır. Doluluk oranı %90 olan Giyimkent'te 2.500 araçlık kapalı, 5.000 araçlık açık otopark mevcuttur. Giyimkent'te toptan ve perakende ticareti yapan

tekstilin çeşitli şubelerinden iş yerleri mevcuttur. . Marka outlet mağazaları da iş merkezinde yer almaktadır (Giyimkent, tarih yok).

Sonuç itibarıyla toplam olarak yaklaşık 975 dönümlük alanda iki tane büyük kooperatif tarafından ciddi sayıda iş yerleri inşa edilmiş; fakat tüccar buralara gitmekte çok çekingen davranmıştır. Taşınma oranı belli bir seviyeye ulaşmış olsa da buralar uzunca bir süre sadece depo olarak kullanılmıştır. İrtibat merkezi olarak Sultanhamam'daki yerler korunmaya çalışılmıştır. Mustafa Erdebil ile yapılan mülakatta şu cümle ilginçtir: “Bizim tüccarlarımız tutucudur ve bulundukları yeri öyle hemen terk etmek istemezler.” Bu cümle ilk olarak İMÇ çarşıları için söylenmiş daha sonra Tekstilkent ve Giyimkent için de karşılaşılan psikolojik bir engel olmuştur. Tekstilkent ve Giyimkent'e yaklaşık 2002'den itibaren üyelerin az da olsa taşınmaları gündeme gelmiştir. Sitelerin başında bulunan yönetimler bu çerçevede yerel yönetimlere ve merkezi yönetime ciddi bir baskı yaparak üye tüccarların Eminönü'nden buralara taşınmalarını sağlamak istemişlerdir. Örnek olarak vermek gerekirse Giyimkent'in o dönemki başkanı Abdullah Çınar Ekim 2006 tarihinde medya mensupları ile düzenlenen bir iftar yemeğinde şu ifadelerde bulunmuştur:

‘Giyimkent’teki doluluk oranı hala %30’lar seviyesindedir ve bunun %15’i de depo olarak kullanılmaktadır. Şişli, Merter ve Tarihî Yarımada’da bulunan tekstil ve konfeksiyon toptancılarının bir an önce bölgeye gelmesi gerekmektedir. Türkiye’nin rekabet avantajını tekrar elde etmesinin bir koşulu da tekstil sektörünün birliğidir, sektörü bir arada toplayıp güçlendirmek amacıyla yola çıkan ve faaliyete geçmesine rağmen hala gerekli çoğunluğun sağlanamadığı Giyimkent’e toptan, imalat ve ihracat ayaklı çalışan firmaların bir an önce gelmesiyle bu birlik kısmen sağlanabilir.

Çınar, özellikle Tarihî Yarımada’da bulunan esnafın bu bölgenin tarihî ve kültürel dokusuna da zarar verdiğinin altını çizerek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

‘Perakendeciler için bir sorun yok, onlar bölgede kalmaya devam edebilirler. Ancak toptan çalışan esnaf için bu bölgede olmak ciddi bir sıkıntı oluşturuyor. Geçmişte tek atlı arabaların geçeceği şekilde inşa edilen yollardan bugün dev kamyonlar geçmeye çalışıyor ve bu bölgeden geçen her kamyon tarihin de bir taşını söküp götürüyor’.(Milli Gazete, 2006)

Tarihî Yarımada'da oluşan tahribatı önlemek için yerel yönetimlerin de desteğine ihtiyaç duyduklarını ifade eden Çınar, Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın Nisan 2006'da "Giyimkent'e gelmeyenlerin elektriğini suyunu keseriz." uyarılarına rağmen gerek kamu gerek yerel yönetimler kaynaklı önemli bir adım atılmadığını da vurgulamıştır. Burada ifade edilen bu gerçek, o dönemde başbakan olan ve Giyimkent'in tapu dağıtım törenine katılan Erdoğan'ın, İstanbul'un merkez bölgesinin özellikle sanayi ve toptan tarzındaki iş yerlerinden arındırılması yönündeki kararlılığını göstermesi bakımından ilginçtir. (Radikal, 2007)

Dönemin başbakanının katıldığı toplantıda Çınar yaşadıkları sorunların halledilmesi noktasında hükûmetin ciddi desteğine ihtiyaç duyduklarını ve bunun sağlanması için hükûmet nezdinde bir vazifelinin tayinini kendilerinin işlerini kolaylaştıracağını söyleyince Başbakan bu konuda o dönem Başbakan Yardımcısı olan Prof. Dr. Nazım Ekren Bey'i görevlendirmiştir (Çınar, 2020). Abdullah Çınar aynı toplantıda şunları ilave etmiştir:

'Tarihî Yarımada'da UKOME kararıyla kamyon girişi yasak. Ancak Belediye koca bölgeye A3 boyutunda 6 tane tabela koyuyor, kararı asıyor ama başka bir şey yapmıyor. Devlet gücünü burada göstermezse nerede gösterecek? Herkes görevini yapmalı. Biz bu taşınma ve Giyimkent'te sektör dışı yapılaşmaya izin vermemek için Başkan olarak, yönetim olarak kendimizi ortaya koyduk. Tekstil dışında iş yerlerinin açılması için üzerimizde büyük bir baskı var ama biz buna razı olamayız. Benim gücüm, bizim gücümüz bitmek üzere ama gördüğüm kadarıyla kimsenin umurunda değil. Oysa kaybeden İstanbul, Türkiye olacak. Bize destek olunması lazım. Destek gelmezse telef olacağız'. (Milli Gazete, 2006)

Giyimkent ve Tekstilkent'in bulunduğu bölgede şu anda 7 bin 200 iş yerinin hazır durumda olduğunu, ilave yapılacak yapılarla bunun 10 bine yükseleceğini bildiren Çınar, bölgenin İstanbul'daki toptancı, imalatçı ve ihracatçı firmaların hepsini kapsayacak bir potansiyele sahip olduğunu da belirtmiştir. Çınar, bölgeye ulaşımı sağlayacak TEM bağlantı yollarının açıldığını, metro çalışmalarının da sürdüğünü belirterek, gereken önem verilirse gelecek 5 yılda Giyimkent'in İstanbul'un en önemli ticaret merkezlerinden birisi haline geleceğinin altını çizmiştir (Millî Gazete, 2006). Bu toplantıdan yaklaşık on ay sonra o dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir

Topbaş ve Eminönü Belediye Başkanı Nevzat Er ile biraya gelen Giyimkent başkanı Çınar bir protokol yaptıklarını duyurmuştur. 7 Temmuz 2007 tarihli Radikal gazetesinin haberine göre Giyimkent şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

Giyimkent'ten yapılan açıklamaya göre Eminönü, Mahmutpaşa ile Mercan'da yer alan toptancı tekstilcilerin, bölgeden çıkarılarak Giyimkent'te faaliyet göstermeleri ve Tarihi Yarımada'nın yeniden düzenlenmesiyle ilgili belediyeyle süregelen tartışma uzlaşmayla sonuçlandı. Giyimkent, anlaşmayı yazılı açıklamayla duyurdu. Başkan Çınar, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş ve Eminönü Belediye Başkanı Nevzat Er ile toplantı yaptıklarını ve sorunun çözümü için ilk etapta Tarihi Yarımada'da yayalaştırma çalışmalarının başlatılmasına karar verildiğini belirtti. Ayrıca ulaşımında düzenlemeler yapılarak bölgenin kısmen trafiğe kapatılması ve kamyon ile kamyonet trafiğinin sınırlandırılması kararı da alındı. (Radikal, 2007)

5.6 Tekstil Eğitiminde Değişim: “Alaylı”dan “Mektepli”ye Doğru

1960'lı yıllardan sonra meydana gelen gelişmeler ve özellikle 1980 sonrası hızlı saçılma sektörde insan kaynağını da olumsuz olarak etkilemiştir. Bu hızlı büyümeye uygun insan unsuru geleneksel yollarla yetiştirilememiştir. Mustafa Erdebil ve Abdullah Çınar eleman konusu ve okullaşma mevzusunda şu hususları vurgulamışlardır (Çınar, 2020), (Erdebil, 2013):

Okullaşma da maalesef bu gelişmeye ayak uyduramadı. Sektörde geleneksel anlamda var olan ustaların veya patronların kendi elemanlarını yetiştirme mekanizması dağıldı. Ayrıca hızlı maddi gelişme bazı ahlak sorunlarını da ortaya çıkardı. Sektör yanlış uygulamaları kendi tabii bünyesi içinde çözemez hale geldi. Bu hal Türkiye'deki genel anlamda ticari ahlakın bozulması ile de doğru orantılı bir gelişme olarak dikkat çekiyor.

Mustafa Balkuv ile yapılan görüşmede ise Balkuv'un özellikle TRİSAD ile yaptığı çalışmalarda mesleğe yönelik eleman yetiştirmede dernek çalışmasının çok iyi bir örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Burada Balkuv'un dikkat çekmek istediği en önemli konu sektör mensuplarının bu hedefe yönelik olarak çok ciddi gayret göstermeleri gerektiğidir. Balkuv bu noktada TRİSAD Triko Teknik Meslek Lisesi'ni örnek vermektedir. Burada Türkiye'nin 1980 sonrası ihracata yöneldiği dönemde dışarıdan özellikle teknik yönü yüksek makineler geldiği ve triko sektörünün bu makinelerde çalışacak elemanlar yetiştirmek için okullarına çok önem verdiklerini ifade etmiştir.

Okullarına piyasada geçerli olacak makineleri örnek olarak getirdiklerini ve öğrencilere bu makinelerle eğitim vermeye çalıştıklarını söylemiştir. Ayrıca öğrencileri motive etmek için onları sektördeki en ileri teknikle çalışan firmalarda staja götürdüklerini ve bu şekilde onlarda ve velilerde ciddi bir güven duygusu geliştirdiklerini belirtmiştir. Bu ciddi bir koçluk ve hamilik faaliyetidir. Daha sonraki dönemde İTO’da yapılmakta olan “Meslek Liselerinde Hamilik” projesi için bu çalışmanın iyi bir örnek olduğunu da ilave etmiştir. Kendi okullarında bugüne kadar 2200 mezun verildiğini ve bunların en az 1000 adedinin şu an sektörde ve iyi konumlarda çalıştıklarını söylemiştir. (Balkuv, 2021) Balkuv’un verdiği örnekler sektörel bir derneğin mesleki eğitimde daha önce var olan alaylı eğitim sisteminden yeni dönemdeki okullu eğitime geçişte iyi bir örnek teşkil ettiğinin gösterir niteliktedir.

Balkuv da Erdebil ve Çınar gibi mesleki ahlaki değerlerin Sultanhamam’daki seviyesinin daha sonraki dönemde maalesef eski durumunu muhafaza etmediğini sözleri arasında beyan etmiştir. Sektörde bu ahlaki yozlaşmanın sebepleri üzerinde daha farklı araştırmalarda titizlikle durulmalıdır.

Tekstil konusunda imalathaneler ve fabrikalar bir tarafla İkitelli bölgesine, Haramidere, Hadımköy ve bir tarafı ile de şehir dışında Çorlu ve Lüleburgaz civarına doğru kaymışlardır. Böylece o bölgelerde önemli tekstil yatırımları oluşmuştur. Yine Marmara bölgesinin bazı şehirlerinde de büyük tekstil yatırımları ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda Türk tekstil sanayicisi ucuz üretim üssü olarak Çin’i ve bazı uzak doğu ülkelerini seçmeye başlamıştır. Mesela Arakan bölgesinde, ucuz işçilik ve vergi kolaylıklarından dolayı tekstil firmalarının imalat yatırımları oluşmaya başlamış fakat Çin konusunda ucuz mal tedariki dolayısıyla ortaya çıkan talep buralardan gelen malların kalite sorunlarından dolayı bir şekilde sektörü de terbiye etmiş, böylece birçok imalatçı yeniden kaliteli yerli mala dönmüştür.

6 İSTANBUL'DA GIDA SEKTÖRÜ

6.1 İstanbul'da Gıda Sektörünün Kısa Tarihi

1800'lerin ortalarında İstanbul'da hem sur içinde hem sur dışında (Üsküdar, Eyüp, Kasımpaşa ve Boğaziçi çevresinde) mahalle aralarında bostanlar yer almaktadır ve bu bostanlarda çok sayıda meyve ve sebze yetiştirilmiştir. Bugünkü Vatan Caddesi'nin olduğu bölgeden geçen Bayrampaşa Deresi (Likos Deresi) çevresi, ayrıca Yenikapı civarındaki Langa bölgesi de bostanların bulunduğu alanlardandır. Üretilen mahsuller şehrin ihtiyacını karşılamakla birlikte diğer illere de gönderilmektedir. Uzun yıllardan beri İstanbul'un taze meyve ve sebze pazarı bulunmakta ve bu pazara devlet tarafından atanmış olan "Pazarbaşı" bakmaktadır (Nazır, 2011, s. 200-201). Osmanlı insanının meyve sebze ile ilişkisine bakıldığında; 1682 tarihinde İstanbul'da 97 sebzeçi dükkânının bulunması ve 1755 tarihli matbah-ı âmire esnafı maaş defteri içerisinde 31 sebzeçinin başı çekmesi bu gruba giren ürünlerin saray ve toplum tarafından tüketiminin hayli yüksek olduğunun birer göstergesidir (Solak, 2008, s. 218).

Bu dönemde, Eminönü sahilinde yer alan Balıkpazarı Kapısı ve Yemiş İskeleyi bölgesi, şehrin hem iktisadi hem de sosyokültürel merkezi olma özelliğini göstermektedir. Bugün Galata köprüsünden Unkapanı'na doğru giderken yolun sağ tarafında Zindan Han civarından başlayarak, Ahi Çelebi Cami ve Ticaret Odası'nın eski merkez binasının bulunduğu alanlar bahsi geçen bölgelerin merkezi durumundadırlar. Bu bölgeye toptan kuru yemiş ve yaş meyve satan dükkânlardan dolayı 'meyvehoş' adı verilmiştir ve civar illerden gelen sebze ve meyveler de yemiş anlamına gelmektedir. Musahipzade Celal'in tanımlamasına göre ise Yemiş Çarşısı anlamında kullanılmıştır. İstanbul civarında bütün Marmara havzasında yetişen taze meyveler, mevsiminde meyvehoşun gümrüğüne getirilir ve esnafa satılarak şehre dağıtılmaktadır. Bütün manav esnafı sattıkları bütün yemişleri buradan almaktadır. Meyvehoş o zamanların meyve hali anlamına gelmektedir. (Göncüoğlu, 2014)

Gülgün Üçel Aybet'in belirttiğine göre, Yemiş İskeleyi'ne İzmir ve Mudanya'dan meyve ve kuru yemiş getiren gemiler yanaşmaktadır (Aybet, 2016, s. 28). Bu konuda

görüşme yapılan Muhittin Baran¹⁶ ve Faruk Türkoğlu da¹⁷ daha sonraki bölümlerde detaylıca belirtileceği üzere o bölgedeki iskelelerin sürekli deniz yolu ile kendi alanlarındaki ürünleri getirdiklerinden bahsetmektedirler. İstanbul'daki manav esnafı da bir nevi hal işlevi gören bu bölgeden ürün almaktadır. Bunun sebebi, 1560'ta yayımlanan bir fermanla İstanbul'a getirilen yaş sebze ve meyve kayıklarının iskeleye uğramadan satış yapmaları dolayısıyla bu yöntemin yasaklanması ve İstanbul'a yaş meyve sebze getiren kayıkların iskeleye uğrayarak belirlenen kanun ve usullere göre satış yapmaları zorunluluğudur (Nazır, 2011, s. 313). Bu geleneğin o zamanlara kadar uzandığı ifade edilmektedir.

Balıkpazarı Kapısı ve Yemiş İskelesi'nin o dönem içerisindeki ticaret ağırlıklı yapısını burada yer alan sokak adlarında da gözlemlemek mümkündür. Balıkthane Sokak, Balıkçılar Loncası, Peynirci Akir Sokak, Helvacı Bekir Sokak, Yağcılar Sokağı, Tütün Gümrüğü Sokağı, Tuzcular Sokak, Yemiş İskelesi Sokağı, Tulumba Sokak, Lüleci Rüstem Sokak ve Başağa Sokağı o dönemde burada yer alan ekonomik faaliyetlerin göstergesi niteliğindedir (Göncüoğlu, 2014, s. 104). Bizans döneminden 1950'li yıllara kadar İstanbul'un gıda deposu olma niteliğini taşıyan bu bölgede iskelelerin önündeki geniş kayık kalabalığı ile iskelenin arka sokaklarında bulunan dükkân ve depolar arasında muazzam bir bağ vardır.

Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda meyve sebze işiyle uğraşan kabzımallar bir dönem Tütün Gümrüğü denen bölgede çalışmaktadır. Daha sonra bu faaliyetler Eminönü'ndeki meyvehoş halinde ve yine burada yer alan Yemiş İskelesi civarında devam etmiştir. Hal sisteminin ilk nüveleri, burada faaliyetlerini sürdüren Bahariye Bakkaliyesi'nde başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise İstanbul'da ilk yaş meyve ve sebze hali 1935 yılında Unkapanı'nda kurulmuştur (Göncüoğlu, 2014, s. 110), (Sezgin & Gül, 2019).

İstanbul Ticaret Odası'nda hal esnafının temsilcisi olarak meclis üyeliği yapan Muhittin Baran'ın anlattığına göre 1933 yılına kadar İstanbul Ticaret Odası'nın

¹⁶ Bayrampaşa halinde tüccar ve halen İTO gıda sektörü meclis üyesi.

¹⁷ Gıda toptancısı, belli dönemlerde İTO gıda sektörü meclis üyesi

1970’lerde yapılan daha sonra da üniversite olarak kullanılan bölgesinde meyve sebze ticareti açık arttırma ile yapılmaktadır. Balık halinde de alışverişler açık arttırma ile olmaktadır. 1933’te 70 dükkânlı o zaman için modern sayılacak halin temeli atılmış, iki yıl sonra da inşaatı sona ererek hizmete açılmıştır.

Bostan sergileri ise; Sirkeci’den sonra bugünkü Ticaret Odası’nın ilk binası daha sonra da Ticaret Üniversitesi olarak kullanılan yerinde çalışmakta iken daha sonra 1935 yılında açılan merkez halin Unkapanı yönündeki yerine taşınmıştır. 1935 yılında ilk yapılan merkez hale ilaveler yapılmıştır. Artan nüfus ve buna paralel büyüyen tüketime ayak uydurmak amacıyla yapılan ek binaların sebze kısmı ayrıca parsel ve körfez adıyla anılmaktadır. Bu arada eski balık hali de sebze hali kapsamına alınmıştır. (Baran, 2013)

Cumhuriyet öncesinde o bölgede Musevi ve Rum vatandaşların oturdukları sahil evleri bulunmakta imiş. Yağ iskelesi civarındaki esnaf daha sonra bu binaların altlarını dükkân yapmış ve burada ticarete başlamış. 1950’li yılların sonlarında (57-58 gibi) bugünkü Unkapanı ile Eminönü arasındaki yol genişletilmiş ve buralarda var olan barakalardaki iş yerleri yıkılmıştır. Buradaki dükkânlar da kıyılardaki o sahil evlerinin alt katlarına doğru gitmiştir.

1960’lı yılların son döneminde Unkapanı ile hal binası arasında 20 civarında sokak oluşturulmuş o güne göre modern dükkânlar yapılmıştır. Belli sayıda kuru gıda ticareti yapan esnaf oralara taşınmıştır.

Galata Köprüsü ile Unkapanı arasındaki dağılım eskiden şu şekilde imiş.. Köprüden hemen sonra sırasıyla Yemiş İskelesi, Soğan İskelesi, Yağ İskelesi arada Zindan Han ve Ahi Çelebi Cami, İTO’nun binası -ki 1971 de yapılmıştır, - vardır ve yanında da Migros’un depoları, sonrasında hal binası yanında da 20 civarında sokakta yeni ve modern tabir edilen dükkânlar bulunmaktadır. İskelelerin olduğu bölüm 1984 sonu, hal bölümü de 1986’da boşaltılmıştır.(Türkoğlu, 2021)

6.2 1980 Sonrası Mekânsal ve Yapısal Dönüşüm

6.2.1 Sebze, Meyve ve Karpuz Halinin Eminönü’nden Taşınması

Bedrettin Dalan’ın Haliç’in çevresini temizleme çalışması çerçevesinde, 1984 yılı itibarıyla Unkapanı ile Yeni Cami arasındaki gerek sebze meyve gerekse de kuru gıda toptancılarının bölgeden tahliyesi için çalışmalara başlanmıştır. Sebze meyve toptancıları ve karpuz kavun toptancıları için öncelikle iki ayrı yer tasarlanmış ve Zeytinburnu ilçesinde sabit olarak 271 yazıhaneli bir büyük hal oluşturulmuştur. Buraya ilk etapta kavun karpuz esnafı yönlendirilmiştir. Ayrıca Kadıköy’de yapılan 20 dükkânlı hal binasına da bir bölüm komisyoncu taşınmıştır.

Muhittin Baran’ın naklettiğine göre (Baran, 2013) 1927’de Kadıköy Rıhtım’da bir hal inşa edilir, hal aşırı derecede güneş ve lodos aldığından, o dönemin komisyoncu ve pazarcıları burada yer almak istemez. Daha sonra 1948’de dönemin valisi Lütfi Kırdar’ın girişimleriyle, 1972’de şu an Ataşehir sınırları içerisinde kalan Kadıköy halinin temeli atılır. Burası gelişen nüfusun ihtiyacına karşı bu hal, ek inşaatlarda 193 yazıhaneli bir tesis haline gelmiştir. Kadıköy hali 1972’den bugüne kadar hizmete devam etmektedir.

6.2.1.1 Bayrampaşa Meyve ve Sebze Hali, Değişen İlişkiler ve Farklılaşan “Kabızıl” Algısı

Unkapanı’ndaki merkez hal binası Bayrampaşa’da yapılan yeni tesislerine 289 adet yazıhanesi ile 1986 yılında taşınmıştır. Zeytinburnu’nda bulunan 271 adet komisyoncu yazıhaneleri daha sonra 1997 yılında Bayrampaşa merkez hal kompleksindeki yeni yerlerine taşınmış, 571 adet komisyoncu yazıhanesi ile Avrupa’nın ve Ortadoğu’nun en büyük hallerinden biri olmuştur. Komisyoncuların bulunduğu mekânlar Büyükşehir Belediyesi tarafından inşa edilmiş ve Belediye’ye bağlı Haller Müdürlüğü tarafından işletilmektedir. 20 milyon İstanbullunun günlük 15-20 bin ton civarındaki yaş sebze ve meyve ihtiyacı bu hallerden karşılanmaktadır (Hal Müdürlüğü, tarih yok).

Muhittin Baran sektörlerle ilgili yapıların meslek mensupları ile yeterli düzeyde istişare edilmeden yapılmasının birçok mahzuru olduğunu ifade ederken, dönemin Belediye Başkanı Dalan'ın ne sektör temsilcilerine ve bu sektörde faaliyet gösteren komisyonculara danışmadan, birkaç Avrupa ülkesini gezip orada gördüklerinden yola çıkarak yeni bir hal inşasına başladığını ifade etmektedir (Baran, 2013). Mevcut Bayrampaşa halinin Türkiye standartlarına, şartlarına hiç ama hiç uymayan bir hal olduğunu iddia etmektedir. Mevcut yapıda üst katta malların pazarlanıp altta mallar satılacağı düşünülmüştür ancak mevcut Bayrampaşa halinde maalesef bu gerçekleşmemiştir. Üst katları esnaf, ofis olarak kullanmakta; fakat alt katlar 60 metre kare olduğundan mekân çok dar kalmaktadır. Halin uzun vadeli planlanmadığını örnek olarak vermek gerekirse bugün Avrupa'da Münih halinin 110 yıldır hizmet etmekte olduğuna işaret etmektedir fakat Baran'a göre bugün gelinen durumda halin verimli çalışabilmesi için buradan taşınması gerekmektedir. (Baran, 2013)

Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan sonra toptancı marketlerinin ortaya çıkışı ile tarım alanında üreticiden tüketiciye ürün sevkiyatında farklı bir yapı ortaya çıkmakta olduğunu ifade eden Baran (2013) bu süreci şu şekilde özetlemektedir.

Türkiye'de daha yeni sanayileşmiş yapıda bir tarımdan söz edebiliyoruz. Daha doğrusu küçük ölçekli geçimsel tarımcılık yapılıyor. Ailesel tarımcılık yapıldığından, mesela üretici Hatay'dan buraya rahatlıkla malını gönderebilir. Bizler Avrupa gibi değiliz. Avrupa'da birçok hal gezdik, gördük, oralarda üretici birlikleri, kooperatifler var. Orada bizdeki gibi bir arazi bölünmesi söz konusu değil. Bizde ise genellikle geçimsel tarım mevcut. Bugün uluslararası ve ulusal market zincirlerinin onlarca şubeden oluşan zincirleri mevcut. Bunlar kazan-kazan zihniyetine sahipler. Bugün Etiler, Moda veya Kadıköy gibi yerlerde market işleten market zincirleri dükkânlarına on binlerce dolarlık kiralar ödemektedirler. Dolayısıyla satış noktalarına büyük masraflar yapan firmalar faturayı üreticiye kesmektedir. Bir üretici malını bedava verse dahi o ürünün tarladan çıkışı 60 ile 80 kuruş arası değişmektedir. Toplama, ambalaj, kâğıt, ip, navlun, hal masrafları... Dolayısıyla bazen tarladan söz gelimi 1 liraya çıkan bir ürün tüketiciye gelene kadar 10 lirayı bulur. Bizler hal esnafı olarak bu zincir içinde çok sessiz çalışan bir topluluğuz. Mesela gerektiğinde köylüye avans veririz, düğünü olur düğünde yardım ederiz, ilaç alır ilaçta yardım ederiz. Ürün bize ulaştıktan sonra 15 gün içinde ödeme yaparız. Ama biz 5-6 aylık çekler alırız.

Baran son dönemde yaş meyve ve sebzenin hallere giriş mecburiyetinin yasa ile kaldırıldığından bahsederek şöyle demektedir: “Bugün üreticiden gelen ürünler perakende satış yapmak kaydı ile hiç hallere uğramadan direkt tezgahlara konulabiliyor. Biz bugün üretici birliği, kooperatif gibi çalışıyoruz. Sadece küçük ve orta ölçekli geçimsel tarım yapan ailelerimizin, üreticilerimizin, çiftçilerimizin, köylümüzün ürünlerini pazarlıyoruz.” (Baran, 2013).

Baran’a göre son gelişmeler hal komisyoncularının fonksiyonunu değiştirdiği gibi nihai tüketici de bundan büyük bir zarar görmeye başlamıştır. Çünkü ürünü hak ettiği bedelle edinememekte aksine çok yüksek rakamlarla tüketmektedir:

Biz üreticinin güvencesi, nihai tüketicisinin de teminatıyız bir yerde çünkü haller doğru ve sağlıklı fiyatların oluştuğu yaş meyve ve sebze borsalarıdır. Alıcı ve satıcı karşı karşıya gelerek fiyatları oluşturur. Bizlerin fiyatları önceden belirleme şansımız yoktur. Tamamen arz ve talep dengelerine göre olur. Burada fiyatlar saatlik değişir. 1 liralık mal 1,50 liraya da çıkabilir, 30 kuruşa da elden çıkartılabilir. Bu durum Türkiye’nin genelinde geçerlidir. Yani İzmir veya Ankara halinde de bu geçerlidir. Bu alışverişlerde hal esnafının kâr marjı %8’dir. Örneğin 10.000 liradan maksimum 800 lira kazanırız. En az da %4 kâr alabiliriz. Bu değişik oranlara göre, örneğin yılda 1 milyon dolarlık ithalat yapan bir muz ithalatçısı 500 küsur dükkân içerisinde hangisi daha az yüzde alanı tercih edebiliyor.

Haller dışında kar noktasında bir sınırlama olmasa da hal esnafı için bu oranlar ciddi bir şekilde sınırlandırılmıştır. Gümrük ve ticaret bakanlığının belirlediği orana göre en az % 4 en çok da % 8 kâr marjı alabilmektelerdir. Baran’a göre şu an hal komisyoncuları olarak tanımlanan grup eskiden kabzımal olarak isimlendirilmektedir. Geçmişte kabzımallara bir fabrikatör gibi davranılmasının sebebi bu işin tamamen güvene dayalı olarak sürdürülmesidir. Mesela bir komisyoncuya veya dükkâna üç kuşak boyunca aynı üretici ailesi mal göndermektedir. Kabzımallar üretim bölgelerine gittiği dönemlerde, bir bakan edasıyla karşılanır ve öyle ağırlanmaktadır. “Şu anda üreticiler nezdindeki pozisyonunuz nasıl?” sorusuna verilen cevap ise ilginçtir: “Varlığımız ve yokluğumuz arasında hiçbir fark yok.” (Baran, 2013)

Muhittin Baran'ın anlattıkları geleneksel ticaret tipi ile modern zamanlarda gerçekleşen ticaret tipi arasındaki farkı da çok ciddi bir şekilde özetlemektedir. Bir dönem belki yüzyıllar boyu süregelen alışveriş zinciri ve alışveriş alışkanlıkları zamanın değişimi ile yerini başka tür bir hâle terk etmiş durumdadır. Bu değişimin tamamı mekân ile ilgili değildir fakat özellikle Türkiye'nin 1980'li yıllardan sonra gerek ekonomik gerekse de sosyal değişiminin getirdiği bir nokta olduğu muhakkaktır.

6.2.1.2 Kadıköy Meyve ve Sebze Hali, İhracat

Sürecindeki Tecrübe ve Kurumsallığın Gelişmesi

İstanbul'da faaliyet gösteren diğer bir hal de Avrupa Yakası'nda bulunmaktadır. Bu halde faaliyet gösteren İTO Meclis Üyesi Mustafa Manav'a göre¹⁸ Eminönü'nde 1984 önceki mekânlar deniz kenarında ve merkezi bir yerdedir ve bütün olumsuzluklarına rağmen ticari açıdan avantajlı olmakla birlikte nüfus artışı, trafik yoğunluğu, mekânın işi taşıyamaması ve soğuk hava depolarının olmaması (hâlen hiçbir halde soğuk hava deposu bulunmamaktadır) gibi sebeplerle taşınması gereklidir.

Manav, ekonominin 1980 sonrası dışa açılımı, ihracat ve ithalat imkânlarının kolay hâle gelmesinin işlerin çehresini değiştirdiğini belirtmektedir. (Aynı vurgu neredeyse konuşulan herkes tarafından ifade edilmektedir.) Manav'a göre (2021) ihracatla birçok şey ya öğrenilecek ya öğrenilecektir:

İhraç edilen malların Avrupa'da nasıl taşındığı, nasıl stoklandığı ve nasıl dağıtıldığı yavaş yavaş bize de yansımıştır. Meyve ve sebze ithalatındaki olaylar da bizi buraya yönlendirdi. Biz de onların peşinden gittik. Onlar bize bir öncü bir örnek oldu; fakat bazıları daha Türkiye'ye yansımamış durumda: Mesela Avrupa'da açık arabayla meyve ve sebze taşımak yasak. Hepsi kapalıdır, frigoludur. Daha bizde o olmadı. Olması da zor çünkü çok maliyetli bir şey ama fire açısından da son derece gerekli. (Manav, 2021)

Yine görüşlerine baş vurduğumuz birçok sektör mensubunun da belirttiği gibi yurt dışı ile temas, kurumsallığı artırmıştır. Ayrıca zincir marketlerin artması da kurumsallığın gelişimine müspet yönde tesir etmiştir. Marketlerin ülkeye gelmesiyle müşteriye

¹⁸ Gıdacı, Erenköy halinde tüccar, İTO Meclis Üyesi.

dayattığı standartlar hem iç piyasadaki regülasyonu düzeltmiş hem de ihracat aşamasındaki ambalajlama ve paketleme konusunda bir zorunluluk getirdiği için yerel üreticilerin hepsi buna uyum sağlamak zorunda kalmıştır. 1980’lerin sonrasında dünya ile artan oranda entegrasyonun veya başka bir ifade ile iktisadi anlamdaki küreselleşmenin Türkiye’deki firmalara gerek iç yapıları, gerekse de iş yapış tarzları ile itibarıyla ciddi etkileri olmuştur. Bu durum firmaların mekânsal açıdan merkezden çevreye doğru yönelmelerine de büyük ölçüde etki etmiştir. Birçoğunun bu taşınmadan bazı kayıpları olsa da kurulan ilişki onları önemli ölçüde olumlu yönde de etkilemiştir.

İTO’nun ve bu tarz kurumların rolleri üzerinde değerlendirme yapmak gerekirse Manav da bu kurumların şikâyetleri iletmek gibi bir rolü olduğunu ve bunu yaptıklarını düşündüklerini fakat daha fazla ısrarcı olunmasının yararlı olacağını da eklemektedir. Manav’a göre 20 yıldır Kadıköy, İçerenköy halinin taşınması sorunu mevcuttur. En son bir evvelki dönemde arsa tahsis edilmiş, proje onaylanmış, altyapı hazırlanmış ve kazı çalışmaları başlamıştır ama İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde yönetim değişikliği sonrası buradaki işlemler durmuştur. İlaveten, buradaki sıkıntının 20 yıldır devam ettiğini de eklemektedir. Bu süre de gerçekten uzun bir süredir. İşlerin yavaş yürümesi buradaki esnafı da yormaktadır.

Manav, ayrıca mesleki eğitim konusunda ise bu alanda çok mesafe alınamadığını da belirterek devam ediyor:

Bu işlerde planlama bir şekilde yapılıyor fakat planların uygulanmasının biraz zorlamayla olması lazım fakat nedense sonu istendiği şekilde gelemiyor. Mesela İç Erenköy hali hala bitmedi, Eminönü’nden giden hal için soğuk hava depoları konusu hala çözülemedi. Bazı sorunlar 37 yıldır devam ediyor ve tam anlamıyla mesafe alınamıyor. (Manav, 2021)

6.2.2 Kuru Gıdacıların Eminönü’nden Taşınma Süreci:

“Rami’den “Maga Center”a Değişen ve Değişmeyen hususlar

Gıda sektörü çeşitli şubeleri ile 1985 öncesi Eminönü bölgesinde yoğunlaşırken Bedrettin Dalan döneminde adeta onunla bayraklaşan Haliç’in

temizlenmesi ve iş yerlerinden arındırılması projesi çerçevesinde bu bölgeden gönderilmeye çalışılan öncelikli sektör olmuştur. Babasından devraldığı peynircilik toptancılığını uzun süre sürdüren, bir dönem de İTO’da komite ve meclis üyeliği yapan Faruk Türkoğlu (2021) 1973 itibaren babasının Eminönü’nde eskiden Yağ İskelesi denilen şu an Ahi Çelebi Cami’nin hemen yanı başındaki bölgede bulunduğunu belirterek bu taşınma hadisesinin nasıl başladığını şöyle anlatıyor: 1984 yılının 14 Aralık günü belediye yetkilileri bu bölgedeki esnafı dükkânlarından çıkarmışlar ve süratle yıkımlar başlamış. Belediye oralarda oturan esnafa belli bir istimlak bedeli ödemiş. 1984 sonu itibarıyla dükkânları yıkılan esnafın ilk etapta gidebileceği bir yer tam olarak belli değilmiş. Birçokları belli bir dönem sokakta ticaretlerine devam etmişler. İşlerini bırakanlar olmuş. (Türkoğlu ve onlar gibi bir bölüm esnaf daha sonra Unkapanı civarındaki daha önce bahsedilen yeni iş yerlerine taşınmışlar.) (Türkoğlu,2021)

Bedrettin Dalan’ın yönetime gelmesi ile (1984 yılı sonları) başlayan bölgedeki iş yerlerinin kapatılması ve yıkımlar sırasında kuru gıdacılar yeni bir dernek kurmuşlardır. Derneğin adı İstanbul Gıda Toptancıları Tüccarları Derneği, kısa adıyla İGTOD’dur. Kuru gıdacıların daha önceleri, 1977 yılında kurdukları bir yapı kooperatifleri de mevcuttur. Bu sıralarda Faruk Türkoğlu’nun (2021) beyanına göre Ali Zafer Taciroğlu ve bir grup arkadaşı Bedrettin Dalan ve dönemin ANAP yöneticileri ile olan hukuklarına binaen girişimlerde bulunmuşlardır. Çok hızlı bir şekilde Rami Kışlası civarındaki arazi tahsis edilmiş ve orada 1600 dükkânın inşaatına başlanmıştır. İnşaat bedelleri esnaf tarafından karşılanmıştır. 36 ay süre ile ecrimisil usulü yer ile alakalı kira ödeme koşulu ile bu yerler tahsis edilmiştir. Bir sene gibi bir sürede dükkânları yıkılan esnaf Rami’deki yeni yerlerine geçmiştir. Kuru gıdacıların içinde bir bölüm tüccar (yaklaşık %60 civarı) daha sonra buradan Bayrampaşa’da yapılmış olan Mega Center’a gitmişlerdir. Kooperatif oluşumu da Mega Center projesine yoğunlaşmış durumdadır. Burada dikkat çeken husus planlamanın pek etkin yapılamadığı ve kamunun hızı karşısında meslek erbabının çok zor durumlarda kalmaları olmaktadır. Türkoğlu’nun anlattığına göre bu taşınma esasında bir tarafıyla esnaf için iyi olmuştur çünkü iş yerleri daha modern ve düz ayaktır. Bu da serbest rekabete çok uygun ve denizin verdiği o rutubetli havanın dışında bir durum oluşturmuştur ki bu da tüccar için tercih edilir bir durum ortaya çıkarmıştır. Burada dikkat çekilen kavram 40.000^{m2} civarındaki çarşıdaki dükkân dağılımının konumundan dolayı çok adil olmasıdır. Eminönü’nde yerlerini ve piyasalarını kaybetme şoku yaşayan tüccarlar Rami’de genellikle daha uygun ve iş yeri dağılımı

itibari ile daha adil bir şekilde konumlanmış olan yeni yerlerinde ticaretlerine koyulmuşlardır. (Türkoğlu, 2021)

Anlaşıldığı kadarıyla Belediye cephesindeki ilk planlama Eminönü'ndeki tüccarların Mega Center'a veya kooperatifin kuracağı yeni mekâna gidebilmek olarak yapılmış fakat yıkım hızı ile kooperatifin oluşturacağı yerin gerek arazi bulma gerekse de inşaatı gerçekleştirme hızı birbirini tutmayınca araya 36 aylığına Rami projesi girmiş. Fakat bu proje de 36 ay sürmemiş ve bugüne kadar geldiği şekliyle çarşı mevcut durumuyla günümüze kadar gelmiştir. Tezin hazırlandığı tarih itibarıyla yaklaşık olarak 36 yıl olmuştur. Burada Türkiye'deki planlama çalışmaları ve bu ölçüde büyük boyutlu bir taşınma hamlesindeki kopuklukların özelliği dikkat çekmektedir. Tüm bunlara rağmen olayın muhatabı olan girişimci kesimin şartlara uyumu ve zor koşullara adaptasyon özelliği ise gayet başarılıdır.

Eminönü'nde 1984 öncesi iş yeri olan İTO Meclis Üyesi Uğur Karadoğan'a (2021) göre Eminönü'ndeki 1984 önceki yerler şehrin içinde kalmış ve günün ihtiyaçlarına göre hem lojistik hem depolama hem de tedarik anlamında yeterli fiziki koşullara sahip değildir. Bu durumdan şehir içi hayatı da olumsuz etkilenmektedir ve bu sayede taşınmak zaruri hale gelmiştir. Buna rağmen bölgedeki esnaf yerlerini terk etmek istememiştir. Çünkü çıkanların gideceği yer oluşturulmadığı için gerekli şartlar olgunlaşmamıştır. Şartların yeterli olabileceği imkânlar ancak 2000'lerin sonunda Mega Center'da yeni yeni oluşmaya başlamıştır. Karadoğan'a göre Mega Center'ın büyüklüğü ve diğer şartlar tam olarak yeterli değildir. (Karadoğan, 2021)

Esnafın önemli bölümünün geçici olarak gittiği Rami'de de yeterli altyapı maalesef yeterli değildir. Örneğin, su dahi mevcut değildir, tuvaletler ortaktır. Uzun yıllar zor şartlarda bu şekilde mücadele edilmiştir. Bir taraftan da Mega Center bittiğinde gücü olan firmalar yavaş yavaş oraya doğru kaymaya başlamışlardır, böylece de Rami eski gücünü kaybetmiştir.

Karadoğan'a göre gıda ile ilgili siteler Mega Center ve Rami Kuru Gıda sitesini sadece bir site olarak ele almak doğru bir yaklaşım değildir. Buralar gıda fiyatlarını belirleyen

bir borsaya dönüşmüştür. Bir arada olunması fiyatın sağlığı ve lojistik manada ciddi faydalar sağlamaktadır. Sitelerin yapılmasında daha düşük maliyetlerle daha geniş alanlar oluşturulabilmektedir ancak planlar hep kısa vadeli kalmıştır. Oysa belediye ve bakanlık tarafından 50-100 yıllık planlar yapmak gerekmektedir. Ayrıca sitelerin belli bir mesafe uzaklığında konut yapılanmasına da izin vermemek gereklidir. Türkiye’de sanayi, iş yerleri ve meskûn mahaller hemen iç içe girmektedir. Bu süreçte bu gelişme yeterli şekilde yönetilememiştir. Karadoğan’a göre şehir planlamasının en yukarıdan tek elden yapılması, global ve büyük ölçekli olması gereklidir. Her noktasına sanayinin ve ulaşımın büyük ölçekli bir plan çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Karadoğan odaların görevinin sektör temsilcilerinin sıkıntılarını üst makamlara bildiren yerler olduğunu ancak icra makamı olmadıklarından çok fazla şey beklememek gerektiğini de ifade etmektedir. (Karadoğan, 2021)

6.2.2.1 Rami Kuru Gıda Sitesi Esnafının Kayabaşı’na Taşınması

Uğur Karadoğan’ın anlattığına göre 2011 başlarında İTO Başkanı Dr. Murat Yalçıntaş ve İstanbul Gıda Toptancıları Birliği Başkanı Günay Kotil öncülüğünde bir protokol yapılmıştır. (Karadoğan, 2021) Bu protokole istinaden TOKİ’nin de katılımıyla Kayabaşı bölgesinde yeni bir siteye başlanmıştır. İTO Başkanı’nın yeni bir mekân oluşumunda devrede olması ve işin gidişatının kuvvetlendirici bir rol üstlenmesi başkanlarla yapılan görüşmelerde teyit edilen, İTO’nun daha çok lobicilik ve sektör ile hükûmet yetkilileri arasında aracı rolü oynaması fonksiyonunu gösteren örnek bir olaydır.

Günümüzde Rami esnafı ve onların kurumsal yapısı olan İGTOD, Resneli çiftliği Sazlı Bosna arasında, (3. otoyol ile mevcut TEM arasında bir bölgede) bu projeyi temel atılışından yaklaşık 10 yıl sonra hayata geçirmek üzeredir. 490 dönüm kullanım alanı olan 294 dönümde 520 büyük, 330 küçük dükkân, sosyal donatı alanları, cami, yeşil alan ve dinlenme tesisleri gibi bütün ihtiyaçlara cevap verecek şekilde düşünülen bu proje tam olarak devreye girdiğinde buradaki tüccarlar faaliyetlerine o bölgede devam etmeyi planlamaktadırlar (İstanbul Gıda Toptancı Tüccarları Derneği, tarih yok).

Bu çalışmanın hazırlıkları sırasında Rami Kuru Gıda Sitesi çerçevesinde vuku bulan olay Türkiye’de ticaret ile meşgul olanların eksik planlama dolayısıyla yaşadıkları mağduriyetleri göstermesi bakımından ilginçtir. Rami Kuru Gıda Sitesi’ndeki esnafa Ekim 2021 itibarıyla yerlerini terk etmeleri için son süreler verilmiş ve 15 Ekim günü Eyüp Belediyesi Rami’deki dükkânları yıkmaya başlamıştır. Rami esnafı 1985’lerde yaşadığı birinci taşınmadan sonra şimdi biraz da zorla ikinci taşınmalarını yaşamaktadır. Bu son olaylar Türkiye’de mekânsal planlamanın gelişen şartlarla uyumlu yürümediğini gösteren önemli bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Türkoğlu’na göre (Türkoğlu, 2021) Kayabaşı’ndaki yeni gıda çarşısı, mekân olarak uzak olsa da planlama olarak düz ayak ve Mega Center’a göre daha doğru bir projedir.

6.2.2.2 Toptan Gıda Sektörü ve Mega Center:

Merkezden Çevreye; Merkezi Olarak Planlanan Halden Esnafın Tasarımına

Mega Center’ı gerçekleştiren yapı daha önceden de bahsedilen, 1977 yılında kurulmuş olan kooperatiftir. Bu kooperatif Arsa Ofisi’nden bugün kurulu bulunduğu 647 dönümlük araziye satın almıştır. 1990 yılı civarında C blok denen çok katlı yapılar ile ilk inşaat başlanmıştır. 1994’te Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul Belediye Başkanlığı döneminde A blokların temeli atılmış, 2000’li yılların başından itibaren de buraya taşınmalar başlamıştır. 2005 yılında A blokların da resmî açılışı yapılmış ve ciddi bir doluluk ortaya çıkmıştır. Bu tesisin resmî açılışı da 2005 yılında Recep Tayyip Erdoğan’ın başbakanlığı döneminde yapılmıştır. Mega Center’da yaklaşık 400 bin metre kare kapalı alan bulunmaktadır. Toplam iş yeri sayısı 2433’tür. Mega Center’a günde yaklaşık 50.000 kişinin girip çıktığı belirlenmiştir. Yönetim ve firmalar çerçevesinde 10.000 kişi faaliyet göstermektedir. Mega Center bünyesinde ayrıca 100’ü aşkın iş yerinden oluşan, içinde soğan-patates satıcılarının yer aldığı “Özel Toptancı Hali” de bulunmaktadır (Mega Center İstanbul, tarih yok).

Faruk Türkoğlu (2021), Rami Kuru Gıda Sitesi’nin eski ve yeni mekânları ile Mega Center’ı karşılaştırdığında Mega Center’ın özellikle çok katlı binalardan dolayı iyi bir mimariye sahip olmadığını ve yollar arasında çok ciddi bir piyasa farkı olduğunu belirtmektedir. Bu farktan dolayı arkada ve merkeze uzakta kalanların iş hacimleri çok

kötü bir şekilde etkilenmektedir. Görüldüğü üzere haller konusunda görüşlerini aktaran Türkoğlu, Belediye'nin hal esnafına sormadan binaları yaptığı için kendileri açısından çok iyi bir mimari ortaya koymadığını ifade etmektedir. Mega Center örneğinde ise proje bizatihi sektörün ileri gelenleri tarafından yapılmasına rağmen yine de birçok muhatap tarafından uygun bulunmamıştır. Bu noktada özellikle yeni oluşumlarda hem kamunun hem de sektörel unsurların projeler üzerinde çok detaylı ve olabildiğince katılımcı bir tarzı benimsemelerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada altı çizilmesi gereken diğer bir konu, hem Rami Kuru Gıda Sitesi'nin hem de Mega Center'ın esnafın kendi parası ile yapılmasıdır. Devletin buraya inşaatların yapımında anlamlı bir maddi desteği olmamıştır.

Türkoğlu'nun anlattıklarına göre; 1995'li yıllarda Rami esnafının ortak bir teşebbüsü daha olmuştur. Bir araya gelip oluşturdukları bir konsorsiyum ile SEK markasının özelleştirme ihalesine girilmiş, firmayı almaya muvaffak olunmuş ancak iyi bir işletme yapılamamış ve hisseler Koç grubuna satılmıştır. Yaklaşık 100 civarı ve çoğunun peynirci olduğu bir ortaklık mevcuttur. (Türkoğlu, 2021)

“Bu taşınma ve inşa safhalarında İTO'nun katkıları nedir?” sorusuna görüşme yapılan kişiler (Türkoğlu, Baran, Balkuv vd) tarafından verilen cevaplar, İTO'dan direkt olarak bir katkı görülmediği şeklinde olmaktadır. Burada tabii İTO'nun konumlandığı yer, İTO'nun bu denklemde nasıl bir vazifesi olduğu konusu da böyle bir cevaba altyapı teşkil etmektedir. İTO'nun faaliyet raporlarında gerek kuru gıda gerekse de hal konusunda çok sayıda yapılmış toplantı, mevzuat çalışması, ziyaret, tescil çalışmaları ve esnafın meselelerinin konuşulduğu zümre toplantıları türü çalışmalar vardır. Ayrıca Mega Center'ın yöneticileri Ali Zafer Taciroğlu o yıllarda İTO'da Meclis Üyesi ve bir dönem de TOBB'da yönetim kurulu üyesi olmuştur. Mega Center'daki yardımcısı Osman Kaan da İTO'da komite başkanıdır. Mega Center'ın şimdiki kooperatif başkanı ve eskiden beri burada yer sahibi olan Ali Kopuz¹⁹ yine aynı dönemlerde İTO'da yönetim kurulu üyesidir. Onların bu pozisyonlarda bulunması iş yerlerinde ve kooperatiflerde çalışmaların daha iyi yürütmesi veya kamu nezdinde daha kolay mesafe

¹⁹ 2001-2009 arası İTO yönetim kurulu üyesi. Şu an İstanbul Borsa Başkanı ve TOBB Başkan Vekili. Mega Center kooperatifi yönetim kurulu başkanı

alınması açısından fayda sağlamıştır. Lakin anlaşıldığı kadarıyla, olayların muhatabı esnaf bunları direkt olarak hissedememiş, kurumsal bir destek alamadığını iddia etmektedir. Bu durum bir zıtlık oluşturmaktadır.

İstanbul Ticaret Borsası Başkanı ve Mega Center mensubu olan Ali Kopuz’a (2021) göre İstanbul iktisadi hayatında yaşanan mekânsal dönüşüm sırasında, ilk planlama safhasında günün gereklilikleri göz önünde bulundurulsa da uzun vadeye yönelik olarak bu planlar çok sağlıklı yapılmamıştır (Kopuz, 2021). Nitekim, gıda sektörü açısından bakıldığında, günümüze gelindiğinde o zaman taşınılan Mega Center, Rami Gıda Toptancıları Merkezi gibi yerlerin nüfus artışının da etkisiyle ulaşım, trafik yoğunluğu gibi sıkıntıların baş göstermesiyle bir süredir ihtiyaca cevap veremediğini ve tekrar bir mekânsal değişikliğin arifesinde olduğunu görebilmek mümkündür. Ali Kopuz’a göre merkezden çevreye doğru yönelişte TOBB çatısı altındaki oda ve borsaların birçok katkısı olmuştur. O da daha çok kesimler arasında bir nevi aracı rolü oynamak tarzındadır. Fakat bu kurumların hadiseler cereyan etmeden olayların seyrini doğru okuyup okuyamadıkları tarzındaki soruya ise İTO ve buna benzer yarı kamusal kurumların yaşanan değişimin dinamiklerini ve gelişimin muhtemel seyrini olayların öncesinde sağlıklı okuyamadıkları yönünde bir kanaatin olduğu düşünülmektedir. Kopuz’a göre ticaret kabuk değiştirmekte, ürünle nihai tüketici arasındaki zincirin halkalarının kısılmasıyla o dönemde hâkim olan klasik toptancılık sistemi bitmektedir. Bu durum çerçevesinde ticari hayatın lojistiği iyi yapabilen büyük şirketlerin inisiyatifine geçmekte olduğunu göz önünde bulundurarak tüm paydaşlar tarafından bu yönde daha etkin politikalar ortaya koymak mümkündür. Bu çerçevede araştırmalar yapılabileceği gibi elde edilen sonuçlar merkezî otorite ve yerel yönetimler ile daha etkin paylaşılıp uygulanması için lobi faaliyeti yapmak gerekir. Sürece ve sonuçlara bakıldığında bu konuda yeterli olunamadığı görülmektedir. (Kopuz, 2021)

6.2.3 Tedarik Zincirindeki Değişim, Ev Dışı Tüketicinin Büyümesi ve ‘Görülmeyen Uzlaş’

Türkiye’de özellikle gıda ve perakende alanında önemli bir gelişme de tedarik zincirlerinde meydana gelen değişimin piyasalara yansımaları olmuştur. Perakende alanında ilk önemli teşebbüs 1990’da İkitelli’de Basın Ekspres yolu üzerinde faaliyete

geçen, toptancı üstü bir yapı olup faturalı satış yapan Metro Market'tir. Metro sonrası Carrefour ve buna benzer ulusal market tabir edilen yapıların artışı tedarik zincirlerinin değişimini de sağlamıştır (Metro, tarih yok). İTO Yönetim Kurulu Başkanı Şekib Avdagiç (2020) ile yapılan görüşmede de dile gelen bu değişim özellikle kuru gıda sitesi esnafını ciddi oranda etkilemiştir. Tabi hal esnafı da bu gelişmeden ciddi oranda olumsuz yönde etkilenmiştir; çünkü bu marketler toplu alımlarını yerinden direkt olarak yapmaktadırlar. Bu alımlar sırasında Bayrampaşa'daki Mega Center, Rami Kuru Gıda ve hal esnafı büyük ölçüde devre dışı kalmaktadır.

Bir başka gelişme de Şekib Avdagiç'in HORECA (Otel, Restoran, Kafe kelimelerinin ingilizce kısaltılmışı) şeklinde tanımladığı, Faruk Türkoğlu'nun ise EVDİT veya Ev Dışı Tüketim diye tarif ettiği alım grubunun gittikçe kayda değer bir seviyeye gelmesi ve bunun bahse konu piyasalara olumlu tesiridir. Bu kesim alımlarını daha çok Mega Center, Rami gibi merkezlerden karşılamaktadır dolayısıyla eskiden daha çok evlerde ve aile arasında görülen yeme içme gibi ihtiyaçların zamanla ev dışına doğru kayması ve dışarda zaman geçirme kültürünün artması gibi kısmen modern olan bir gelişme, bu alana hizmet götüren ev dışı tüketim sektörünün gelişmesine yol açmakta ve bu sektör de tedarikini daha çok geleneksel toptancı piyasalarından sağlamaktadır. Bu da ulusal marketlerin gelişmesi ile kaybedilen piyasaların yerine bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu durum, uluslararası piyasalarda meydana gelen değişimin ülke ekonomik yapısına ve onun da bu değişimlerden çok hızlı etkilenen piyasalara yansımalarının bir örneğidir. İlave olarak dijitalleşmenin artışı da küresel bir gelişme evresidir. Türkiye'nin bu evrede mesafe kaydetmesi Türkiye'deki iş piyasalarını direkt olarak etkilemektedir. Bu durum da dolaylı yoldan zaman içinde iş yeri mekânlarını da etkilemektedir. Son yıllarda artan dijital alışveriş dalgasının şu an için daha modern satış zincirlerinin kontrolünde görülmesine rağmen zaman içinde nasıl bir seyir alacağı da henüz ortaya çıkmış değildir.

İTO, bu taşınma faaliyetleri sırasında Murat Yalçıntaş (2020) ile yapılan görüşmede kendisinin de altını çizerek belirttiği gibi önemli bir katalizör konumunda

bulunmuştur. Bir yandan kendi bünyesinde sektörel çalışmalar sürdüren sektör mensuplarının görüş ve önerilerini değerlendirip hükûmet yetkililerine sunmuş diğer yandan da onların arzuları içinde yapılabilir durumda olanlar için bir tür lobi faaliyeti yapmıştır. Murat Yalçıntaş (2020) ve Şekib Avdagiç (2020) ile yapılan görüşmelerde öne çıkan en belirgin nokta İTO'nun, bizzat olayları yönlendiren bir kurum değil; fakat olayların yürüyüşü sırasında kamu ile sektör arasında bir tür katalizör, çoğu kere de sektörün arzusu noktasında kamu nezdinde politikaları etkileyici rol oynadığı görülmektedir. Bunun en önemli örneklerinden biri, perakende yasası veya büyük marketler yasası diye tanımlanan yasanın hazırlanması sırasında yapılan çalışmalardır. Yalçıntaş bu çalışmaları şöyle anlatmaktadır:

Haller konusunda öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki üreticiden gelen ürünlerin esnafa nakli sırasında halcilerin aldığı belli bir komisyon var, ürün hal üzerinden geçtiği için. Dolayısı ile onların tabi kendilerini düzenleyici rolleri de var. O komisyonlardan ve düzenleyici rolden vazgeçmemek için özellikle bu zincir mağazalar yasası diye geçiyordu. Buna çok şiddetli bir şekilde karşı çıktılar. Yine aynı şekilde bizim küçük üyelerimiz de bu zincir marketler yasasına çok karşı çıktılar ve biz Ticaret Odası olarak da Odalar Birliği ile bu ekibin yanında durduk ve çok uzun bir süre bu zincir mağazalar yasası çıkmadı. Hatta bu zıtlasma Sn. Ali Coşkun'un başında bulunduğu Bakanlığın da bir hayli tartışmalı bir konumda kalmasına neden oldu. Bu kavgada mesela kavgı diyorum ben hakikaten kavgıydı. Odalar birliği üzerinden bizler yani Ticaret Odası çok net bir tarafta durduk. Bununla ilgili birçok heyetler gönderdik, bununla ilgili ben birçok basın demeçleri verdim. Bununla ilgili odada birçok toplantılar yaptık. Bununla ilgili bilgilendirme çalışmaları yaptık (Yalçıntaş, 2020).

Bu çalışmalar o kanunun halciler ve daha küçük boyuttaki gıda tüccarının menfaatlerini korumaya yönelik çalışmalar olarak ortaya çıkmıştır. Şekib Avdagiç ile yapılan konuşmada ortaya çıkan birkaç konu da özellikle gıda sektörünü ilgilendiren bazı tespitleri içermektedir:

Eskiden büyük üreticiler vardı, büyük toptancılar vardı, bölgesel küçük ana toptancılar vardı ve bakkallar vardı. Şimdi ise bu zincir tamamen değişti. Şimdi birçok bakkal gidiyor işte Metro'dan, Metro gibi organize toptan üstü yerlerden ihtiyaçlarını tedarik ediyor. Toplu tüketim gibi yerlerden direkt tedarik ediyor. Yani zincir tamamen değişiyor. Yani bir zamanlar Eminönü bölgesindeki o toptancılar hem o bölgeden çıkıp farklı noktalara doğru gittiler hem de piyasanın yapısındaki değişimden dolayı etkilendiler. Haller tarafına

bakıldığında ise bugün, Türkiye’de diyelim ki ulusal organize perakendenin 22-23 bin mağazası var. (Konuşmanın yapıldığı zamanda rakam bu şekildedir. 2022 itibarıyla rakam 30 binler civarındadır.) Bunun 5500’ü İstanbul’da. Bu 5500 mağazanın tamamına yakını şu anda sebze ve meyve satıyor. Bazıları uzun zamandır bunu yapıyor. Buna rağmen bu konuda bir mesafe alınamadı. Mesela bu mağazalar meyve ve sebzelerini hallerden almıyor. Alımlarında belli bir komisyon ödüyorlar fakat o eski dönemdeki tarzda malın üreticiden hale gelişi ve oradan çıkışı gibi bir olay gittikçe değişiyor. Burada rakamlar net olmamakla birlikte %40, %60 bandında değişen bir oran var. Yani ortalama yarı yarıya bir oran haller ve dışarısı olarak gerçekleşiyor (Avdagiç, 2020).

Şekib Avdagiç’in dikkat çektiği bir diğer önemli nokta Türkiye’de son dönemlerde gelişmekte olan ev dışı tüketim ürünleri sahasıdır. Avdagiç’e göre, 1980’li yıllarda son derece sınırlı olan ev dışı tüketim olan HORECA yani Hotel, Restoran ve Catering sektörü çok büyümüş bir durumdadır. Evin dışında geçirilen hayat, yenen yemek sayısı ve harcanan para çok artmış bulunmaktadır. Normalde bazı büyük gıda hammadde satıcılarının cirosunun yarısını ev dışı tüketim almaya başlamıştır. Sonuç itibarıyla burada da farklı bir dağıtım kanalı oluşmaya başlamıştır. Avdagiç’in altını çizdiği bir diğer nokta, HORECA’nın gelişimi içinde Ticaret Odası’nın bir inisiyatifi, yönlendirmesi veya tasarımının olmadığı yönündedir:

Tamamen hizmetler sektöründeki yaşam tarzının değişmesine bağlı olarak defacto oluşan bir yapı. AVM’ler ile ilgili hızlı gelişim ve değişimin de bu alanda rolü çok büyük. Mesela ilk AVM İstanbul’da 87-88 yılında Bakırköy’de Galleria olarak açıldı. Sonrasında özellikle 90’lı yılların sonlarından itibaren çok hızlı büyüyen bir yapı ortaya çıktı. İlk Metro Market diyelim ki Basın-Ekspres yolunda 1990’da açıldığı zaman büyük bir merakla oraya kadar gidiliyordu. Ondan sonraki bu AVM rüzgârında odalar bir yerde yok (Avdagiç, 2020).

Şekib Avdagiç bu gelişmelerde rant düşüncesinin önemine de değinmektedir. Burada da yeni bir rant paketi mevcuttur. Yeni tarz tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak belediyeler de yatırımcılar da yerli ve yabancı organize perakendenin yapılandığı bir sistem ortadadır. Ne oda ne yerel yönetimler ve ne Ankara’daki merkezî yönetim, burada bir otokontrol mekanizması kurabilmiştir. Örneğin: “Şu sayıda AVM yaparsak bizim esnafımız şu kadar zarar görür. İşte diyelim ki Bakırköy’de üç kilometre içinde 6 tane AVM var. Bunların sayılarını belirli bir şekilde bir usule bağlasak” gibi bir yaklaşım içine girilememiştir. İstanbul’da sayı 100’ü geçmiştir, Türkiye’de ise bu

yazının hazırlandığı zamanda sayı 453'e varmıştır. Dolayısıyla bu oluşurken burada hiçbir kıstas ortaya konamamıştır. Misal, dünyada outlet mağazalar her yerde şehrin dışında iken Türkiye'de şehrin içindedir, buna müdahale edilmemiştir. Burada tamamen oluşan bir gelirden bütün sektörler nemalandığı için, Avdagiç'e göre, "görülmeyen bir uzlaş" oluşmuştur.

Gıda sektörü ile ilgili eğitim ve insan kıymetleri konusunda görüşlerine başvurulmuş Faruk Türkoğlu, gıda sektörünün özellikle toptancı ayağında eleman tedarikinin ve yetiştirilmesinin tamamen alaylı usullerle olduğunu, sektöre has bir meslek lisesinin olmadığını belirtmektedir. Gıda sanayisinin endüstri ile üretim yönü bu bahsedilen alanların dışındadır. Oraya yönelik özellikle yüksek okul düzeyinde okullar mevcuttur.

7 KUYUMCULUK SEKTÖRÜ

7.1 Kuyumculuk Sektörünün İstanbul'daki Tarihsel Mekânı: Kapalıçarşı

Anadolu'nun altın işleme geçmişi ise M.Ö. 3000'li yıllara dayanmaktadır. Alacahöyük'te yapılan arkeolojik kazılarda 5.000 yıllık kuyumcu atölyesi ve el aletleri bulunmuştur. Altın eski büyük Türk devletlerinde çok önem taşımaktadır. Altın devletin gücünü, zenginliğini ve varlığını göstermesinin yanı sıra halk arasında gelenek ve görenek açısından da değerini sürdürmektedir. Osmanlılarda altın takı üretiminin gelişme göstermesi, ilk olarak Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesinin ardından bu sanatta ustalıklarıyla bilinen Ermeni vatandaşları şehre yerleştirmesiyle başlamıştır. Osmanlı devleti için, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle, ekonomi ve para düzeni önem taşımaktaydı. İstanbul'da altın takı üretimi fethin hemen sonrasında önce bedestenlerin inşası sonra da çevresindeki dükkânların oluşumu ile meydana çıkan Kapalıçarşı içinde ve çevresinde oluşmuştur. Kapalıçarşı denilince kuyumcu mağazaları ve kuyumculukla uğraşan atölyeler akla gelmektedir. Atölyeler genelde Kapalıçarşı çevresinde dağınık olarak varlıklarını sürdürmektedir. Türkiye'de kuyumculuk denince uzunca bir dönem İstanbul ve İstanbul'da da Kapalıçarşı ve çevresi akla gelmiştir (İstanbul Kuyumcular Odası, tarih yok).

İstanbul'da da fetihten sonra bugün İç Bedesten veya Cevahir Bedesteni (Bezzâzistan, Bedestân-ı Atîk, Büyük Bedesten) denilen çok kubbeli kapalı mekân inşa edilerek ticaretin burada toplanması sağlanmıştır. Fatih tarafından vakıflarına gelir sağlamak amacıyla inşa ettirilen bedesten, bugün Büyük Çarşı'nın ortasında kalmış bulunan on beş kubbeli büyük yapıdır.

Fatih Sultan Mehmet'in hayatını yazan tarihçiler (Tursun Bey, Kritovulos, Dukas) çarşının ilk çekirdeğinin fethin hemen arkasından oluşturulduğunu bildirmektedirler.

Asıl büyük çarşı ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından ahşap olarak inşa ettirilmiştir. Evliya Çelebi burayı güçlü bir kale olarak tanımlamıştır.

Büyük Bedesten'in az ilerisinde Nuruosmaniye Cami tarafında olan Sandal Bedesteni'nin (Bedestân-ı Cedîd, Yeni Bedesten) hangi tarihte inşa edildiği hususunda ise görüş ayrılıkları vardır. Bazı yazarlar ve tarihçiler yapının Kanuni dönemine ait olduğunu iddia etseler de genel kabul Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmış olduğudur (Eyice, 1992).²⁰

Kapalıçarşı gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet döneminde birçok yangın ve deprem felaketi geçirmiştir.. 1894'te meydana gelen büyük deprem sonrası Sultan Abdülhamit'in talimatıyla Kapalıçarşı'da önemli bir tadilat ve restorasyon çalışması yapılmıştır. Bu imar faaliyetinden sonra Beyazıt tarafındaki kapıya Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası ile yine Hattat Sami Efendi'nin "El-kâsibü habîbullah" ("Helal mal kazananı Allah sever" anlamındaki hadis-i şerif.) yazısı işlenen bir kitabesi konulmuştur. (Aksu, 2004, s. 33), (Eyice, 1992).

Kapalıçarşı Derneği'nin sitesinde de belirtildiği üzere bugün için Kapalıçarşı ile ilgili bilgiler şu şekildedir: *'Kapalıçarşı 110 bin 868^{m2}'lik bir alana yayılmış, 45 bin^{m2} kapalı alana, 65 sokak üzerinde 3600 dükkân ve 14 hana sahiptir. Günümüzde çoğu değişikliğe uğrasa da Kapalıçarşı'nın sokakları ve hanlarının taşıdığı adlar ile eskiden orada ne yapıldığını ne satıldığını anlamak mümkündür.*²¹

²⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi: Fatih döneminde, Evliya Çelebi: Fatih döneminde, Efdaleddin Tekiner: Daha yakın bir tarih yani Kanuni devri diye not düşmektedirler (Aksu, 2004, s. 33), (Eyice, 1992).

²¹ Kapalıçarşı'daki sokakların bir bölümünün isimleri şu şekildedir: Acıçeşme, Ağa, Altuncular, Aminçiler, Araracıoğlu, Aynacılar, Basmacılar, Çuhacıhanı, Bitpazarı, Feşçiler, Gani Çelebi, Hacıhasan, Hacıhüsni, Hacımemiş, Halıcılar, Hazirelbiseciler, İplikçiler, Kahvehane, Kalpakçılar, Karakol, Karamanlioğlu, Kavaflar, Kazazlar, Keseciler, Kilitçiler, Kolancılar, Koltukçu, Kürkçüler, Lütfullah Efendi, Mercan Çıkmaçı, Muhafazacılar, Mühürdar Emin, Orta Kazazcılar, Örucüler Hamamı, Parçacılar, Perdahçılar, Püskülcüler, Reisoğlu, Ressam, Sahaflar Bedesteni, Sandal Bedesteni, Serpuççular, Sıraodalar, Sipahi, Tacirler, Takkeciler, Tavukpazarı, Terlikçiler, Terzibaşı, Terziler, Tuğcular, Varakçıhan, Yağlıkçılar, Yarımtaş Han, Yeşildirek, Yorgancılar, Yüncü Hasan ve Zenneciler. Bu sokakların isimlerine bakıldığında bunların büyük çoğunluğunun asırlardır devam etmekte olan ahilik ve lonca kültürünün izlerini görmek mümkündür. Kapalıçarşı'nın doğu kesiminde Mahmutpaşa dükkânları adlı bir çarşı daha bulunmaktadır. Burada 220 adet dükkân yer almaktadır. Bu dükkânların yandan ve arkadan bitişenlerle beraber sayısı 265'e ulaşmaktadır (Köse, Koltuk, Şahin, & Alikılıç, 2019, s. 65)

Kapalıçarşı'nın kapılarının isimleri şu şekildedir: Beyazıt, Çarşıkapı, Çuhacı Han, Kuyumcular, Mahmutpaşa, Nuruosmaniye, Örücüler, Sepetçi han, Takkeciler, Tavukpazarı ve Zenneciler.

Hanların ise başlıcaları şunlardır: Ağa, Alipaşa, Astarıcı, Baltacı, Bodrum, Camili Cebeci, Çukur, Çuhacı, Hatip emin, Esirpazarı, Evliya, Cebeci, İmamali, Büyük ve Küçük Kebeci, Kaşıkçı, Kebapçı, Kızlarağası, Kuyumcular, Mercanağa, Pastırmacı, Paçavracı Perdahçı, Rabia, Bütük ve Küçük Safran, Sarnıçlı, Sarraf, Sepetçi, Sorguçlu, Tarakçılar, Varakçı, Yarımtaş.Yağcı, Yolgeçen, Zincirli ve Evliya (Eyice, 1992).

Kapalıçarşı'da bu hanlarda eskiden yoğun şekilde imalatçılar bulunmaktaydı. Nevzat Sudaş²² ve Ercan Özgür'ün²³ belirttiğine göre bu imalathaneler bugünkülerle mukayese edildiğinde çok küçüktü ve zor şartlarda imalat yapılmaktaydı (Sudaş, 2013), (Özgür E. , 2020). Ayrıca altından ziynet eşyaları üretilirken kullanılan kimyasallar arıtma olmadan çarşının temellerine ve kanalizasyona karıştığından ciddi bir zarara da yol açmaktaydı. Kuyumcukent'e taşınma ile bu imalathanelerin çalışma şartları bir hayli düzelmiştir.

Kapalıçarşı bir dönem çok büyük bir AVM gibi bir işlev görmüştür. İstanbul'da yaşayan insanlar genelde nişan, düğün ve kına alışverişlerini buradan yapmaktadır. Kapalıçarşı'dan çıkıp Mahmutpaşa üzerinden Sultanhamam ve Eminönü'ne giden bu gruplar önemli bir alışveriş hareketliliğine sebep olmaktadır. Kapalıçarşı aynı zamanda hediyelikler için de önemli bir yerdir. İlave olarak turistik alışverişler için de önemli bir merkezdir. Kapalıçarşı'da sadece kuyumculuk değil birçok sektör için farklı bölgeler bulunmaktadır: Halıcılar, mobilyacılar, örücüler, yorgancılar, fesçiler ve ayakkabıcılar bölgeleri buna örnektir. Kapalıçarşı'nın hemen çevresinde de çok çeşitli sektörler için toplu mekânlar mevcuttur. Özellikle tekstil sektörü açısından bu alışveriş merkezleri ciddi bir fonksiyon görmektedir. Bunu görebilmek için yukarıda da belirtildiği gibi, Kapalıçarşı'nın çevresinde mesleklerle anılan sokak isimlerine bakmak gerekir: Tıgıcılar, Tarakçılar, Sandalyeciler ve Çakmakçılar sokakları gibi.

²² 2012 sonrasında Kuyumcukent yönetim kurulu başkanı

²³ 2001-2012 arası Kuyumcukent başkanı

Bunların bir bölümü bugüne kadar süren bir tarzda fonksiyonlarını sürdürmüşlerdir. Bazı sokaklarsa sonraları başka sektörlerin merkezi olmuştur. Örneğin, zaman içerisinde Sandalyeciler Sokağı, toptan iplik sektörünün merkezi konumuna gelmiştir.

7.2 Altın Mevzuatının 1980 Sonrası Geçirdiği Değişiklikler ile Sektöre Etkisi: Dışa Açılma, Liberalizasyon ve Merkezden Uzak Mekanlara Yöneliş

Türkiye geleneksel olarak altının değer saklama aracı olarak kullanılması ve altın üretiminin kısıtlı olmasından dolayı uzunca bir süre önemli bir altın ithalatçısı olmuştur. Türkiye'nin altın dış ticareti işlenmiş ve işlenmemiş altın olarak başlıca iki başlıkta incelenebilir: İşlenmemiş altın denildiğinde bundan standart külçe altın kast edilmektedir. İşlenmiş altın tanımı ise standardı altından imal edilen ziynet eşyalarını ifade etmektedir. Türkiye 1980 öncesi dönemde tarihsel olarak net işlenmemiş altın ithalatçısı idi. Fakat 1980'li yıllardan itibaren alınan ekonomik kararlar ve gerçekleşen mevzuat değişiklikleri sonrasında zaman içinde net işlenmiş altın ihracatçısı durumuna gelmeye başlamıştır.. Türkiye'de işlenmemiş altın dış ticareti, 1984 yılından başlayarak günümüze doğru incelendiğinde üç farklı dönemin varlığı görülmektedir:

1. Dönem: Bu dönemde kuyumculuk sektörü önemli bir gelişme göstermiştir. Burada 1983 yılında iktidara gelen ANAP ve Özal döneminde Türkiye'nin para sistemi olarak dünyaya açık bir yapıya doğru geçme eğilimi içine girdiği, mevzuatını ona göre yapılandırmaya başladığı ve ülkede özellikle ihracata yönelik bir politika izlendiği göz önüne alınmalıdır. Ülkenin iç yapısında bu tarz bir politikaya geçilirken bunu, dünyada 1980 sonrası etkili olmaya başlayan ve ABD ile İngiltere'nin başını çektiği neoliberal iktisat politikaları ile değerlendirmek icap etmektedir. (Vural, 2003)

1984-2000 yılları arasında Türkiye'den yurt dışına işlenmemiş altın ihracatının yapılmamıştır. Yine bu dönemde altın ithalatının 1994 kriz dönemi hariç kademeli şekilde arttığı görülmektedir. 1984 yılı Merkez Bankası'nın altın ithal ederek TL karşılığı satma döneminin başlamasıdır. Bu tarih, Türkiye'de

altın işi ile uğraşanlar için çok önemli bir tarihtir; çünkü bu tarihe kadar Türkiye’ye resmî altın girişi bulunmamaktadır. Bu noktada bir diğer ileri adım 1989’da TC Merkez Bankası tarafından dövzi karşılığı altın piyasasının kurulmasıdır. Bu değişiklik Türkiye’de altın piyasasının serbestlik kazanması noktasında çok önemli bir tarih olarak anılmaktadır.(Vural, 2003).

Türkiye’de bu mevzuat değişikliğinin olması kuyumcuların ihracat yapabilmek umuduyla yurt dışı fuarlara gitmelerini de beraberinde getirmiştir. Yani sektör dış dünyaya daha açık hale gelmeye başlamıştır. İhracatın artma eğilimi göstermesi zamanla daha nitelikli makinelerin yurt dışından satın alınmasına ve böylece Kapalıçarşı çevresindeki kuyum imalatçıların da çevredeki bölgelere doğru gitmelerine sebebiyet vermiştir.

Bir dönem Kuyumcukent başkanlığı yapan, babasından itibaren bu mesleğin içinden yetişmiş Mustafa Ercan Özgür’ün (2020) anlatımıyla “Aynı tarihlerde Cağaloğlu’ndan büyük gazetelerin ve baskı makinelerinin bulunduğu yerlerin boşaltılması konusu gündeme gelmiştir. Kapalıçarşı çevresindeki hanlardan ilk çıkış bu gazete baskı yerlerine doğru olmuştur. Cağaloğlu ve Çemberlitaş ilk durak idi. Zamanla Tavuk pazarına hatta Kumkapı’ya kadar gitmişlerdir.” (Özgür , 2020).

Anadolu Ajansı’nın 06.08.2020 tarihli haberinde belirtildiğine göre aynı tarihlerde İstanbul Kuyumcular Odası Başkanlığı’nı yapmakta olan Necati Elidüzgün, kuyumcuların Kapalıçarşı ve çevresinden dışarıya çıkabilmesi için geniş bir mekân kurulması fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir etrafında 1988 yılında Kuyumcukent kurulmuştur. Elidüzgün 1998 yılına dek bu kooperatifin kurucu başkanlığını yapmıştır (Anadolu Ajansı 06.08.2020).

1993 yılında Türk Parasını Koruma Kanunu’nda değişiklik yapılarak altının dış ticareti liberalleşmiş, kurumlar ve bireyler beyan şartıyla külçe altın ithalatı ve ihracatı yapabilir hale gelmişlerdir. Bu liberalleşmenin ardından Dünya Altın Konseyi WGC (World Gold Council) İstanbul’da ofis açmış, 1995

yılında da altın borsası kurulmuştur. Aynı yıl o tarihe kadar külçe altın ithalatında tek yetkili olan Merkez Bankası'nın yanı sıra borsaya üye özel sektör temsilcilerine de altın ithalatı yetkisi verilmiştir. Bu girişimler kuyumculuk sanayinin altını dünya fiyatlarına alabilmesine imkân sağlamıştır. Sonraki yıl, kanunlarda yapılan değişikliklerle bankalara altın işleri (altın depozito hesapları, yurt dışından altın kredisi getirip arz edilmesi) yapma yetkisi verilmiştir (Vural, 2003).

2. Dönem: 2001-2007 arasında ise ihracatın (düşük miktarda da olsa) başladığı ancak ithalatın artış eğilimine devam ettiği görülmektedir. Bu tarihler arasındaki sektör açısından en önemli gelişme 2005 yılından itibaren kuyumcuların özellikle imalatçı ve toptancı kesiminin önemli kısmının faaliyete geçen Kuyumcukent'te yerlerini almalarıdır. (Vural, 2003) (Özgür, 2020)

3. Dönem: 2008 yılından bu yana ise altın ihracatında ciddi bir artış, ithalatı ise daralma dikkat çekmektedir. Nitekim Ocak 2008-Ağustos 2012 döneminde işlenmemiş altın dış ticaretinde denge yakalanmış, 536 tona ulaşan işlenmemiş altın ihracatı (536 ton) ve 538 ton olan ithalat miktarına yakın bir seviyeye gelmiştir. Böylece işlenmemiş altın dış ticaret hacmi 1000 tonun üzerine çıkmıştır. Öte yandan, son dönemde İran'a yapılan ihracat göz ardı edildiğinde, Türkiye'nin işlenmemiş altın ihracatının geleneksel pazarları Birleşik Arap Emirlikleri, İsviçre ve İngiltere'dir. Bunlar içinde en fazla ihracat ise İsviçre'ye yapılmıştır. 2012 yılı Ocak-Ağustos döneminde işlenmemiş altın ihracatında İran kaynaklı olarak büyük bir sıçrama dikkati çekmektedir.. Söz konusu dönemde işlenmemiş altın ihracatı 2011 yılının aynı dönemine göre tam 13 kat artarak 9,3 milyar dolara ulaşmış, böylece toplam ihracat içinde yüzde 9,3'lük bir paya sahip olmuştur. İran'a yapılan altın ihracatı aynı dönemde 8,3 milyar seviyesinde gerçekleşmiştir. (Vural, 2013)

. Buradaki artış İran'a yapılan ambargo sürecinde Türkiye'nin bu ülke ile yaptığı dış ticareti altın üzerinden yapmasının önemli bir etkisi olmuştur. Daha sonra ABD ile ortaya çıkan kriz de bu yapılan ticaretin niteliği üzerinde olmuştur.

İşlenmiş altın dış ticareti açısından Türkiye tarihsel olarak net altın ihracatçısı durumundadır. Dünya Altın Konseyi'ne göre Türkiye işlenmiş altın Pazar büyüklüğü açısından Hindistan, Rusya, ABD ve Çin ile birlikte anılmaktadır. Ayrıca, işlenmiş altın üretiminde de Hindistan ve İtalya ile birlikte ilk üç ülke arasında yer almaktadır. (Vural, 2003).

Görüldüğü üzere 1984'de başlayan liberalizasyon ve ihracata dayalı tedbirler kuyumculuk piyasasında dış ticaretin ciddi oranda artışına yol açmış bu durum da içerde ve dışarda artan talep imalatın da artmasına yol açmıştır. Gelişen sektör için de mekan ihtiyacı her geçen gün artmıştır.

7.3 Kapalıçarşı'dan Kuyumcukent'e Giden Süreçte Yaşananlar

Kuyumcukent'in ilk fikir babalığını yapan ve süreci başlattığı ifade edilen kişi 6 Ağustos 2020 tarihinde vefat eden Necati Elidüzgün'dür. Konya'da 1941'de başladığı meslek hayatına, 2 yıl kadar Hatay'da devam ettikten sonra 1943 yılında Kapalıçarşı'ya gelerek bugünkü Çuhacı Han'da ilk atölyesini açıp altın imalatına başlayan ve sektörde asıl işini imalat ve zanaatkârlık olarak tanımlayan Necati Elidüzgün hem toptan hem de perakende satış yapan Elidüzgün Kuyumculuk'un kuruculuğunu yapmıştır. Onun hayat hikâyesi kuyumculuk mesleğinin özellikle imalat ve toptan satış bölümlerinin nasıl geliştiğini gösterir bir mahiyettedir. Kapalıçarşı'da Nuruosmaniye'ye yakın hanlardan olan Çuhacı Han, bir dönem Kapalıçarşı imalatçılarının önemli merkezlerinden de birisidir ve halen bu han fonksiyonunu kısmen de olsa korumaktadır.

Elidüzgün, 1969 yılında meslektaşlarının da desteğini alarak bugün Türkiye'nin en önemli meslek odalarından biri durumunda olan İstanbul Kuyumcular Odası'nın (İKO) kurucu başkanlığını yapmıştır.

1969 yılında temelleri atılan bugünkü İstanbul Kuyumcular Odası'nın 24 yıl kurucu başkanlığını yürüten, sektörün bugünlere gelmesi için önemli çalışmalar yapan Necati Elidüzgün, 15 yıl kadar "Türkiye Kuyumcuları Yürütme Kurulu Başkanı" görevini de

sürdürmüştür. Oda, 1969’da Dernek statüsüne göre kurulmuştur. İlk unvanı, İstanbul Turistik El Sanatları İmalcileri ve Kuyumcu Sanatkârları Derneği’nin adı daha sonra, oda olarak değiştirilmiştir. Bu kapsamda, 24 Mart 1996 tarihinde yapılan Genel Kurul’da ismi “İstanbul Kuyumcu Esnaf ve Sanatkârları Odası” olmuştur. Elidüzgün, 24 yıllık İKO Başkanlığı sürecinin ardından kendi isteğiyle görevini bırakmış ondan sonraki dönemde kendi işyeri olan Elidüzgün Kuyumculuk altında faaliyetlerini sürdürmüştür. Necati Elidüzgün meslek hayatında daima eğitime önem vermiştir. Bu çerçevede Kadırğa Mesleki ve Teknik Lisesi olarak bilinen okulun kuyumculuk bölümünün açılmasına önemli bir gayret göstermiştir. (İstanbul Kuyumcular Odası Kurumsal Web Sitesi, tarih yok)

Elidüzgün, Kuyumcukent’in kuruluşunda da arkadaşlarıyla beraber ilk fikri ortaya atanlar arasında ön sırada yer almıştır. Bu niyet çerçevesinde 1988 yılında kurulan Kuyumcukent Kooperatifi’nin de 1998 yılına dek kurucu başkanlığını yapmıştır (Anadolu Ajansı 06.08.2020).

Kuyumcukent Kooperatifi üyeleri kendilerine uygun araziye arama sürecinde en büyük desteği o dönemki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’dan görmüşlerdir. O dönemleri anlatan KİAŞ Başkanı Nevzat Sudaş, (2013) Kuyumcukent olarak 1994 yılında Erdoğan’ın belediye başkanı olması sonrasında Yenibosna’da Atatürk Havalimanına sapan yolun kenarındaki Elektrokent’in arazisine talip olduklarını belirtmektedir (Sudaş, 2013). Erdoğan, PERPA’da bulunan İstanbul Belediyesi’ne ait %45 hisseye karşılık gelen A bloğu Elektrokent’e (SS. Elektrik Tüccar ve Sanayiciler Toplu İş Yeri Yapı Kooperatifi) teklif etmiştir. Bu önemli değiş tokuş sonrasında kuyumcular Elektrokent’in arazisini alırken elektronikçiler de PERPA’daki Belediye’nin yerine geçmişler ve bu arazi de Kuyumcukent’in kuruluşu için kooperatife devredilmiştir. Bu işlem Belediye ile sektörün önemli bir ortak çalışması olarak nitelendirilebilir. (Yümlü, 2013) (Sudaş, 2013)

Kuyumcukent kompleksinin iki ana bloğundan birini oluşturan atölye bloğunun bir kısmı 1996 yılından 2000 yılına kadarki süreçte inşa edilmiştir. 2001 yılında yapılan

ikinci ihale neticesinde atölye bloğunun kalan bölümleri ile mağaza bloğunun tüm inşaatı Baytur İnşaat Taahhüt A.Ş. tarafından inşa edilmeye başlanmıştır

7.3.1 Kuyumcukent'in Özellikleri

KİAŞ Yönetim Kurulu Başkanı Nevzat Sudaş (2013) ve Kuyumcukent'in bir dönem başkanlığını yapan Ercan Özgür (2020) ile yapılan görüşmeler ve Kuyumcukent'in kendi web sitesinde yapılan incelemeler neticesinde Kuyumcukent, kuyum üretimini, pazarlamayı ve satış fonksiyonlarını bir araya getiren bir iş ve yaşam merkezi özelliği ile dünyada benzeri olmayan bir yapı olarak nitelendirilmektedir.

Toplam 180.000^m² arsa alanı dâhilinde, 128.000^m²'lik alan üzerinde kurulu olan Kuyumcukent'in birinci etabı 2005 yılında bitirilmiş olup bağımsız iki bloktan oluşmaktadır: Atölyeler bloku (bünyesinde 7 adet fabrika tipi atölye, çeşitli büyüklükte imalat birimleri, yan hizmet mağazaları ve otopark)olan) ve mağazalar bloku (AVM, perakende mağazalar, yeme içme, kültürel etkinlik alanları, salonlar ve ofislerden oluşan iki ayrı plaza) birbirinden bağımsız bloklar olup tüp geçitlerle birbirine bağlanmaktadır.

Kuyumcukent'in toplam maliyetinin 200 milyon ABD dolardır. Bu kompleksin rayiç değerinin ise 1 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir. Kuyumcukent, Avrupa Birliği normlarına uygun olarak inşa edilmiştir. Kuyumcukent'in ikinci etap projesi içinde 5 ayrı bloktan oluşan İstanbul Vizyon Park ve Merkez Plaza, 2012 yılında tamamlanmıştır. Burada toplam 500.000^m² inşaat alanına sahip yeni atölye ve ofis binaları ile 6.000 araçlık kapalı otopark da bulunmaktadır.

Kuyumcukent kompleksi içinde yer alması nedeniyle finans dünyasının içinde doğan İstanbul Vizyon Park'ta ayrıca, T.C. Merkez Bankası Grup Merkezi, Ulusal Bankaların Grup Merkezleri, T.C. Merkez Bankası Takas ve Saklama Merkezi ve Darphane Saymanlık Veznesi gibi önemli kurum ve kuruluşlar da yer almaktadır. Buna ek olarak, Kuyumcukent projesi içinde yerli ve yabancı sektör mensuplarına yüksek standartlarda hizmet verecek beş yıldızlı bir otel ile 2 ayrı bloktan oluşan bir proje ile Borsa İstanbul Altın Saklama Merkezi ile Elmas Borsası da yer almaktadır. Kapalıçarşı

içindeki imalatçıların neredeyse %95'i, çevresindeki imalatçılar da değerlendirilmeye alınırsa bölgedeki imalatçıların %80'i Kuyumcukent'te yerini almış durumdadırlar. (Kuyumcukent Web Sitesi, Tarih yok)

Bugün için toptan kuyum işi yapanların %20'sinin Kuyumcukent'te yer aldığı hesaplanmaktadır. Ercan Özgür'e göre zaten perakende piyasasının tümüyle bu yapıya gelmesi beklenmemektedir. Perakende kuyumculuk bugün bir bölümü Kapalıçarşı'da olmak üzere İstanbul'un farklı semtlerine, büyüklü küçüklü diğer alışveriş merkezlerine ve AVM'lere yayılmış durumdadır. Ercan Özgür bir dönem başkanlığını yaptığı Kuyumcukent'in bugün aldığı şekli şu şekilde anlatmaktadır:

Şu an Kuyumcukent'te iki adet kurum bulunmakta. Biri işletmeyi sağlayan KİAŞ, diğeri de yatırım şirketi olan KUYAŞ. Kuyumcukent'in inşaatı bitip dükkânlar sahiplerine dağıtılırken herkese önce mülklerinin tapuları dağıtılmış. Tapulardan sonra kooperatif tasfiye edilmeye başlanmış ve geri kalan mülklerle ilgili de bir gayrimenkul yatırım anonim şirketi kurulup (KUYAŞ A.Ş) buradan kişilere oradaki hisseleri verilmiş. Buna ilave olarak bu büyük işletmenin yönetilmesi için bir işletme şirketi kurulmuş. Yine tapu sahipleri o işletmeden ortak olarak yer almışlar. Bu işletme de (KİAŞ) ana yapının yönetimini üstlenmiş. Bu KUYAŞ şirketinin de denetimi SPK'nın kontrolüne verilmiş. Böylece sağlam bir yapı oluşturulmuş (Özgür , 2020).

7.3.2 Kuyumcukent ile Kapalıçarşı Alternatif Yapılar Mıdır?

Nevzat Sudaş'ın ifadesine göre pek çok kimse “Kuyumcukent Kapalıçarşı'ya alternatif olarak mı yapıldı?” diye sormaktadır. Ancak bu doğru değildir. Kapalıçarşı misyonunu hala devam ettirmektedir. Bütün arz talep dengesi sağlanmakta ve müşterilerine cevap vermektedir. En önemli konu imalathanelerin o dar mekânlardan çıkıp Kuyumcukent gibi nezih, güzel ve son derece modern bir yapıya gelmesi olmuştur. Kuyumcukent'te şu an yılda 750 tonun üzerinde imalat yapılmaktadır. İhracat için de önemli bir merkez durumundadır. Yabancı alıcılar ve İstanbul'a gelen profesyoneller imalat ve toptan alımlar için muhakkak bu mekâna uğramaktadırlar. Sitede binin üzerinde imalathane bulunmaktadır. Dışarıda her biri 2500^{m2}'lik alanda yedi büyük imalathane daha bulunmakta ve büyük kompleksin büyümesi devam etmektedir.

Kuyumcukent'in kurulması ve kuyumcuların özellikle imalat yönü olanların şehrin içinden bu bölgeye taşınmaları konusunda bir dönem sektör içinde bazı kesimlerin çok da sıcak bir yaklaşım göstermedikleri görülmektedir. Genelde birçok benzer oluşumda sektör içindeki değişim istemeyen kesimlerin bu tür itirazları mevcuttur.

1996 yılında Necati Elidüzgün'ün başkanlığı bırakmasından sonra Kuyumcular Odası yeni yönetimiyle içerisinde daha çok perakendecinin bulunduğu bir yapıya kavuşmuştur. Bu yeni yapı kuyumcuların Kapalıçarşı'dan başka bir mekâna gitmesi konusuna çok sıcak bakmamaktadır. Bu noktada açıktan bir muhalefet olmasa da Kuyumcukent müteşebbislerinin taşınma lehine yaptıkları gayretlere karşı pek fazla duyarlı davranmadıkları görülmektedir. Oysa Ercan Özgür imalat faaliyetlerinin mekânsal imkânsızlıkların yanı sıra Kapalıçarşı'nın yapısına zarar verdiğini birçok zeminde ifade etmektedir. Özgür'ün bu konudaki sözleri şu şekildedir:

Biz çarşıdaki tarihî dokudaki bütün imalatçı atölyelerini inceledik. Şimdi mesela bu atölyelerde altın madeni işleniyor. Bunun için kimyasallar kullanıyoruz. Yani bu ürünü yapan bütün bu tip işlerle uğraşanlar o kimyasalları kullanır. Bu da saf olarak kullanıldığı için ciddi miktarda asit derecesi yüksek hammaddelerdir. Mesela asit kullanıyoruz biz. Hangi asitleri kullanıyoruz? Hidroklorik asit kullanıyoruz. Halk onu tuz ruhu olarak biliyor. Sülfürik asit kullanıyoruz. Bunlar en kuvvetli asitler. Nitrik asit kullanıyoruz. Ondan sonra ilave olarak siyanür kullanıyoruz. Şimdi biri baz biri asit. İmalatçı olarak Kapalıçarşı'nın çevre hanlarında küçük atölyede çalışıyoruz. Orada asitler iş yerlerinin giderine dökülüyor. Zaten çarşının gider sistemi de eskiden beri çok sağlıklı değildi. Başka bir imalatçı da siyanürü döküyor. Bu durumda maazallah kimyasal bileşim ortaya çıktığı zaman, yani asitle baz buluştuğu zaman bu sefer gaz açığa çıkıyor. Siyam gazı. Çok eski dönemlerde mesela Kapalıçarşı'nın tuvaletlerinden fare çıkardı. Bu kimyasalların yoğun kullanımından sonra hiç fare filan çıkmıyordu fakat oradan imalatçılar çıktıktan sonra belki şimdi çıkmaya başlamıştır çünkü imalatçılar devamlı zehir gönderiyorlardı. Zaten belediye de orada ruhsat vermemeye başlamıştı. Kuyumcukent de imalathaneler yapılırken hepsinin içine altyapıya dört tane gider koyduk. Ne gideri koyduk? Bir evsel giderleri koyduk. Ondan sonra asit giderlerini koyduk. Baz giderlerini koyduk. Ondan sonra alçı giderlerini koyduk. Bunların hepsi ayrı ayrı toparlanıyor (Özgür, 2020).

Ayrıca, Kuyumcukent'teki arıtma sisteminde tekrar arıtma yöntemiyle yılda asgari 10-12 kilogram altın elde edilmektedir. Bu miktardaki altın eskiden heba olup gitmekteyken bu geri dönüşümle altın geri kazanılmaktadır. Ayrıca yeni mekânda

ciddi bir çevre duyarlılığı vardır ve burada imalathanelerin çevreye ve atmosfere verdikleri hiçbir zarar yoktur. İlave olarak Çarşı'da elektrik kesildiğinde işler dururken burada kuvvetli jeneratörlerle hiçbir sıkıntı çekilmemektedir. Kuyumcukent'in içerisinde bir de AVM ve düğün sarayı açılmış durumdadır. AVM'de de düğün için gerekli olabilecek dükkânlar açılmıştır. Böylece esnaf kısmen de olsa Kapalıçarşı fonksiyonu göstermeyi arzu etmektedir.

1985 sonrası altın ithalatının Merkez Bankası tarafından yapılması ve paranın konvertibl olması ile bu alanda ciddi bir açılım sağlanmıştır. Altının ayarının kontrolü konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Daha önceleri toptan ve perakende olarak satılan işlenmiş altın ziynet eşyalarında ürünlerin ayarları konusunda hassas olmayan bazı esnafın oluşturduğu birçok problem kuyumcuları sıkıntıya sokmaktadır. Altın ithalatının kontrol altına alınması sürecinde bu konu ile ilgili de tedbirlerin alınmaya başlanması sektör için müspet bir gelişme olmuştur. Ayrıca ihracatın gelişmesi çerçevesinde altından mamul ürünlerin ihracatı da gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler sektörü ileri bir noktaya getirmiş ve böylece önemli markalar oluşmuştur.

Eskiden var olan bilezik, yüzük, kolye gibi ziynet eşyaları, Ata lira, Reşat lira ve Hamit lira gibi ürünlerin yanı sıra çeşitli gramajlarda altın basılması ve bunların iş yerlerinde satılması konusu gündeme gelmiştir. Altın rafinerisi de bu işin öncülüğünü yapmıştır. Birçok önemli marka bu alanda 1 gram, 5 gram ve 10 gramlık altınlar hazırlamışlardır. Aynı zamanda 1980'li yıllar İstanbul'da sektörlerin merkezden çevreye açılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu yıllardan sonra semtlerde de kuyumcu mağazaları açılır olmuştur. 2000'li yıllarda ise Kuyumcukent artık imalatçıları ağırlamaya başlamıştır.

7.3.3 Kapalıçarşı'daki İnsani İlişkiler Kuyumcukent'e

Taşınabildi mi?

Kapalıçarşı'dan Kuyumcukent'e taşınma ile komşuluk ilişkilerindeki eski sıcaklığın aynı düzeyde kalmadığı noktasında görüşme yapılan iki kuyumcudan farklı bir yoruma ulaşılmıştır. Nevzat Sudaş mekânın, ilişkilerin düzeyine tesiri olduğundan bahsetmiştir. Kapalıçarşı'da mekânlar daha yakın, iş yerlerinin ufak ve sokakların

daha dar olduğunu, yıllara varan ilişkilerin mevcut bulunduğunu ifade etmiş ve yeni mekânda aynı havanın yakalanamadığını da eklemiştir (Sudaş, 2013).

Bir dönem Kuyumcukent'in başkanlığını yapan Ercan Özgür ise Kuyumcukent esnafını, kente göç edip de köyünü özleyen insanlara benzetmektedir. Zira, taşınmasına rağmen tekrar Kapalıçarşı'ya gidip gelenler eski sokaklarındaki arkadaşlıkları anlatmaktadır. Bugün tabi o insanlar orada yoklardır ve ortamın atmosferi tamamen dağılmıştır. Özgür'ün altını çizdiği önemli bir husus da şudur:

Bugün Çarşıya geri gidin deseniz hiçbiri dönmez çünkü buradaki rahatlığı artık bulamazlar. Ayrıca geçen zaman içinde sahip olunan teknolojiyi artık Çarşı'nın etrafındaki o küçücük hanlardaki atölyelere sokmak mümkün değil. Ayrıca çarşıdaki muhabbeti, yemek içmek kültürünü de bir şekilde buraya getirebildik. Burada da komşu ziyaretlerine başlandı. 1980'lerden sonra sektörde imalat sürecinde makineleşmedeki teknik kapasite bir hayli arttı. Bu da yeni tip bir usta profili gerektiriyor. Meslekte zanaat yönü hala geçerli olduğundan usta çırac ilişkilerinin tamamen değiştiği söylenemez (Özgür , 2020).

Kuyumcukent'te imalat alanlarının büyümesi ile işletmelerde kısmen fabrika düzenine geçildiğinden dolayı işçi-işveren ve alt-üst ilişkilerinde kısmi değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ayrıca desen oluşturulmasında bilgisayarın ve programların da yoğun olarak kullanılmasından dolayı bu alanda eğitim ihtiyacı da ortaya çıkmış bulunmaktadır.

7.3.4 Kuyumcukent'te Sektör, Merkezî Hükûmet ve Belediye İlişkileri

Kuyumcukent'in yapılış sürecindeki yer arama noktasında o zamanki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın önemli bir inisiyatif aldığı görülmektedir. Erdoğan, Nevzat Sudaş'ın ve Mithat Yümlü'nün²⁴ aktardığına göre PERPA'daki Belediye hissesini Kuyumcukent'in şu anki yerinin sahibi olan Elektrokent'e satmayı teklif etmiştir (Yümlü, 2013). Elektrokent de Yenibosna'daki araziyi Kuyumcukent'e satarak oradan aldığı para ile PERPA'daki Belediye hissesini satın almış ve her iki sektörün de işine yarayan bir durum ortaya çıkmıştır. Daha sonra Kuyumcukent'in ikinci bölümünün 2001 yılında temeli atılırken o dönemde bu törene

²⁴ 2013 yılındaki PERPA Başkanı

Bahçelievler Belediye Başkanı Saffet Bulut da katılmıştır. Kuyumcukent'in inşası medyada da kendisine geniş yer bulmuştur:

Dünyanın en büyük altın ve mücevherat merkezi olması hedeflenen 310 bin metrekarelik alanda inşa edilecek 'Kuyumcukent'in temeli dün törenle atıldı. Bahçelievler Belediye Başkanı Saffet Bulut ve İstanbul Kuyumcu Sanatkârları Başkanı Mustafa Ercan Özgür'ün törene katılan çocuklarla birlikte butona basmasıyla, Kuyumcukent'in temeline ilk harç atıldı (Arat S. , 2001).

Kuyumcukent'in resmî açılışı ise 23 Aralık 2006 tarihinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımı ile yapılmıştır:

Başbakan Erdoğan, Bahçelievler Yenibosna'daki Kuyumcukent İş Merkezi ve Kuyumcukent Kavşağı'nı telekonferans yöntemiyle açtı. Törende, Erdoğan'ın yanı sıra İstanbul Valisi Muammer Güler, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, Bahçelievler Belediye Başkanı Osman Develioğlu, Kuyumcukent Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Ercan Özgür ve kuyumcular da hazır bulundu (Arat S. , 2001).

Daha sonraki dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Eminönü Belediyesi'nin Kapalıçarşı içinde ve çevresindeki kuyumcu imalathanelerinin Yenibosna'daki yeni mekâna taşınması noktasında baskı yapması konusu gündeme gelmiştir. Belediyeler ruhsat vermemekle birlikte Ercan Özgür bu çabanın istendiği oranda olmadığını da belirtmiştir.

Kuyumcukent'in tapuları 2009 yılında esnafa törenle dağıtılmıştır. Bu olay sektörün inisiyatifi ile başlayan, belediyenin ve mesleki teşekküllerin gayretleri ile bir yere gelen bir taşınma projesinin tapu dağıtımı ile sonuçlanması açısından mühim bir olaydır. Bu olay ile ilgili haber de o günün medya organlarında şu şekilde sunulmuştur:

Kuyumcukent ortaklarına tapu teslim töreni, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın katılımıyla gerçekleştirildi. Türk kuyumculuğunun en büyük eseri olan Kuyumcukent, kat mülkiyetine geçişle birlikte yeni dönemine başlamış oldu. 2 Şubat Pazartesi günü saat 10:30 ile 12:30 arasında, İstanbul Kuyumcu Sanatkârları Toplu İş Yeri Yapı Kooperatifi tarafından ortaklarına tahsis edilen bağımsız bölümlerin kat mülkiyeti esasına dayalı tapuların

sahiplerine resmen verilmesi töreni gerçekleştirildi (Kuyumcukent Tapu Teslim Töreni Yapıldı, 2009).

İlave olarak 2009 yılında o dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı'nın konuşmasında bahsettiği Kuyumcukent'e toplu taşınma ve özellikle de metro konusunda istenen hız bir türlü sağlanamamıştır. Metro inşaatının planda olmasına rağmen röportajın yapıldığı ana kadar henüz Kuyumcukent metro durağı hizmete açılmamış durumdadır. Bu da kamusal çalışmaların çoğu kez sektörel gelişmelerle aynı paralellikte olmadığını gösteren önemli bir örnektir. Ercan Özgür şu an Kuyumcukent'e önemli oranda otobüs seferi konulduğunu, hatta sitenin içinde otobüsler için özel bir durağın da tesis edildiğini belirtmektedir. Başakşehir'e giden tüm vasıtalar ve 31 numaralı otobüsler Kuyumcukent'e ulaşımı sağlamaktadırlar.

Ercan Özgür, belediyenin elinde KİPTAŞ gibi bir kurum olduğunu ve devletin başka imkânları da varken kuyumcuların yapının inşaatına soyunmak mecburiyetinde kalmasının çok da doğru olmadığına işaret etmektedir: “Bu kurumlar inşaatları yapıp bizlere satsa idi çok daha iyi olabilirdi” demektedir fakat diğer yönden sektör kendi durumunu en iyi şekilde bildiği için Kuyumcukent'i tamamen kendi ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlamış ve inşa etmiştir. Sonuç itibarıyla sektörün, kendisi ile ilgili bir mekân tasarımı ve yapımı sürecinde devrede olması, yapılan işlerin o meslek erbabının çalışma şartlarına daha uygun olarak gerçekleşmesi noktasında iyi bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Fakat yine de kamunun büyük boyutlu inşaat yatırımlarında kendi elinde var olan bu işle ilgili kurumları kullanması ve sektörü bu alanda rahatlatabilmesi de arzu edilen bir durumdur. Kuyumcukent yatırımında da devletin elinde var olan TOKİ ve KİPTAŞ gibi inşaat şirketleri kanalıyla gerekli olan inşaat yatırımlarını yapması fakat bunları yaparken de sektörle istişare içinde onların görüşlerine başvurarak bu çalışmaları gerçekleştirmesi, sektör ileri gelenleri tarafından daha arzu edilir bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Belediye'nin 2005'ten sonra her platformda zikretmesine rağmen Kuyumcukent'e hala metro durağı yapamamış olması da ayrıca işaret edilen bir diğer noktadır.

Yine Ercan Özgür’ün konuşmalarının satır aralarında şu nokta dikkat çekmektedir: “Biz onun için inşaat işi yaparken çıkan KDV’leri ödemedik. Ondan sonra tapu devirleri sırasında vergi resim harçlarını ödemedik. O da yaklaşık inşaatın maliyetini filan da koysan nereden baksan bir 20 milyon dolara yakın bir tasarruf oluşturmuştur.”

7.4 Kuyumculuk Sektörü ve Eğitim: “Çekirdekten Yetişen”den “Bilgisayar Programı Kullanan” a Doğru

Kuyumculuk sektörüne eleman yetiştiren İstanbul’da iki adet Meslek Lisesi bulunmaktadır. Bunlar Kadırga Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi ve Zeytinburnu’ndaki Muhsin Ertuğrul Mesleki Eğitim Merkezi’dir. İlave olarak Marmara Üniversitesi bünyesinde Takı Tasarım Bölümü de faaliyetini sürdürmektedir. İTO’daki Kuyumculuk Komitesi üyeleri bu okullarla belli dönemlerde ilgilenmişlerdir. Özellikle daha önce de ifade edildiği gibi İstanbul Kuyumcular Odası’nın ilk başkanı olan Necati Elidüzgün, Kadırga Meslek Lisesi bünyesinde Kuyumculuk bölümü açılmasına ön ayak olmuştur. İTO faaliyet raporlarında yapılan taramada İTO komite üyelerinin 2002 yılında Kadırga ve Zeytinburnu’ndaki Mesleki Eğitim Merkezi’ni ve Marmara Üniversitesi’ni ziyaret ettikleri belirtilmiştir (İTO, 2002, s. 73). İlave olarak 2011 yılında her iki okula eğitim için gerekli materyalden hibe edildiği görülmektedir. Faaliyet raporunda haber şu şekilde verilmiştir:

Fatih-Kumkapı da yer alan Kadırga Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Zeytinburnu’nda yer alan Muhsin Ertuğrul Mesleki Eğitim Merkezine İTO tarafından eğitimleri sırasında ihtiyaç duydukları kuyumculuk atölyeleri ve ekipmanları bağışlanmış olup, Yönetim Kurulu ve ilgili Meclis Üyelerinden oluşan İTO heyeti 21 Haziran 2011 tarihinde anılan okulların yerinde görülmesi amacıyla bir ziyaret gerçekleştirmiştir. (İTO, 2011, s. 97)

Ercan Özgür kendisi ile yapılan görüşmede eskiden çırakların ilkokul okuduktan sonra işe başladıklarını ve çekirdekten yetiştiklerini ifade etmiştir. Şimdi ise liseyi bitirdikten sonra artık mesleğe başlamanın istenen verimi vermediğini de sözlerine eklemiştir. Başka bir taraftan bakıldığında ise gelişen yeni teknolojiler özellikle bazı bilgisayar programlarını bilmeyi gerektirdiğinden bu programlara yönelik belli bir eğitimin

gerekliliği de ortadadır. Sektörde mektepli eleman yetiştirilmesi önemli olmakla birlikte alaylı eğitim de önemli bir ihtiyaçtır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında Türkiye’de 1983 yılında iktidara gelen ANAP hükûmeti ve 1984 sonrası İstanbul’da Büyükşehir Belediye Başkanı olan ANAP’lı Bedrettin Dalan’ın döneminde İstanbul’da özellikle sur içindeki işyerlerinin buralardan farklı bölgelere gidişinde rol sahibi olan unsurlar incelenmiştir. İşyerleri olarak daha çok toptancı piyasalar göz önünde tutulmuş ve sektör olarak da tekstil, gıda ve kuyumculuk sektörleri merkeze alınmıştır. 1984 sonrası değişimi daha iyi anlayabilmek için ilk olarak tezin ilgilendiği zaman diliminden önceki dönemlerde İstanbul’da genel anlamı ile ne tür önemli planlamalar ve uygulamalar yapıldığı üzerinde durulmuştur.

Türkiye’deki iktisadi ve sosyal hayatta meydana gelen dönüşüm süreci içinde, kırsal alandan şehirlere ve özellikle de büyük şehirlere göçün 1980 sonrası gelişmelere olan etkisinin önemi inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu göçün merkezî otorite tarafından ne ölçüde planlandığı ve bu planlamada ne derece muvaffak olunduğu konusu üzerinde durulmuştur. Burada incelenen kalkınma planları, seçilmiş kaynaklar ve yapılan görüşmelerden elde edilen izlenimlerle şehrin somut gerçekleri, bu planlamanın sonuçlarının arzu edilen boyutta olmadığını göstermektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse planlamaların hızı ve boyutu vuku bulan gelişmelerin hızına yetişememiş ve onları bir miktar geriden takip etmiştir.

1984 öncesinde özellikle iki önemli planlama çalışması olan Henri Prost’un ve Piccinato’nun görüşleri detaylı olarak ele alınmıştır. Bu sayede daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan gelişmelerin arka planında onları etkileyen birikimi görebilme isteği yatmaktadır. Bu sayede zikri geçen her iki planlama çalışmasının şehrin sonraki yapısına olan etkisini görmek imkanı ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul’daki önemli planlamalarından ilki Henri Prost’un 1936 ile 1950 yılları arasında danışmanlık yaptığı dönemdeki çalışmalardır. Prost Planı’nda en dikkat çeken nokta, o zaman için yerli ve millî sanayinin, Haliç’in özellikle Unkapanı’ndan Eyüp’e doğru uzanan kesimine kaydırılması konusudur. Bu

kümelenme daha sonraki dönemde Haliç'in kirlenmesi sorununun büyük ölçüde tetikleyicisi olmuştur

İlave olarak şehirde büyük meydanların (espaces libres) açılması teşvik edilmiş; geniş yolların yapılması ve lastik tekerlekli araçların hareketlerine uygun bir zeminin oluşturulması tarzında bir yaklaşım sergilenmiştir. Prost'tan sonraki dönemde Menderes zamanında Prost'un fikirlerinin önemli kısmı daha da radikal şekilde uygulanmaya çalışılmış, Vatan ve Millet caddeleri açılmış, Rami ve Kazlıçeşme civarında sanayinin gelişmesi teşvik edilmiştir.

1958 yılında İstanbul'a davet edilen Luigi Piccinato'ya ise, İstanbul'un planlamasını sadece şehir bazında değil, içinde yer aldığı geniş bölge çapında ele alan bir yaklaşımı savunmuştur. Bu bakış açısından hareketle Henri Prost'un planından ana noktalarda ayrılan tekliflerde bulunmuştur. Piccinato öncelikle İstanbul ile ilgili çözümlerin çevre ve bölge ölçekleri ile düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlave olarak sanayinin ve konut alanlarının dağıtılması veya birden fazla merkezli hale getirilmesini ve meskûn alanlarda yoğunluğun düşürülmesini tavsiye etmiştir.

Onun tavsiyelerindeki önemli nokta İstanbul'un bir üretim kenti değil, ticaret ve yönetim merkezi olmasıdır. (Zikredilen yaklaşım 1990'ların sonundan itibaren İstanbul'un almakta olduğu şeklin üzerine oturduğu ana yaklaşım olarak öne çıkmıştır.) Ayrıca bu yaklaşım Prost Planı ile Haliç kıyısına sanayi taşıyan ve sanayiye kısmen şehrin içinde değerlendiren yaklaşımdan uzaklaşma eğilimini de göstermektedir. Daha sonraki şehir planlama çalışmalarında da bu tarz yaklaşımlar ve karşılıklı fikir farklılıkları meydana gelmiştir. Bu doğrultuda sanayinin İstanbul'un doğusuna doğru kaydırılmasını; İzmit, Gemlik ve Bandırma'nın yeni sanayi kentleri olmasını tavsiye etmiştir.. Ona göre Haliç kıyılarındaki sanayi temizlenmelidir. Haliç'e üçüncü bir köprü, Boğaz'da Ortaköy-Beylerbeyi arasına da bir köprü yapılmalıdır. Görüldüğü üzere Piccinato'nun teklifleri ile 1984 yılında iktidara gelen Bedrettin Dalan'ın icraatları arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır. Her ne kadar Piccinato'nun planları tam anlamı ile kabul edilip uygulamaya geçmese de 1980 sonrası dönem ve 1984 yılında kabul edilen 3030 sayılı Büyükşehir Belediye

Kanunu'ndan sonraki uygulamalara zemin teşkil etmiştir. Bu noktada dikkat çeken bir nokta da 1984 yılından sonraki icraatları gerçekleştirenler tarafından Piccinato'nun tekliflerine ciddi bir atf da görülmemektedir.

Henri Prost'un planlama ve uygulamalarını bilmeden daha önceleri sanayinin neden Haliç kıyılarında toplandığını anlama imkânı bulunmamaktadır. Ayrıca Piccinato'nun planlama düşüncesinin detaylarını görmeden ANAP'ın 1984 sonrası İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan'ın yaptıklarını doğru olarak anlamak imkânı olmayacaktır.

Tezde ele alınan zaman dilimi yani 1980 sonrası dönem dünyada birkaç noktadan önemli değişim ve dönüşümlerin ortaya çıktığı bir zaman dilimidir. Mesela küreselleşme tartışmalarında genellikle tüm kaynaklarda ele alınan dönemlerden üçüncüsü 1980'li yıllarda başlamaktadır. Bu sebeple tezde küreselleşme ile ilgili bir bahis açılmış ve orada bu safhalar ele alınmıştır. İlave olarak 1980'li yıllar dünyada neoliberal akım içinde önemli değişimlerin yaşandığı devreler olduğundan tezde bu çerçevede bilgiler ve yorumlara yer verilmiştir. Özellikle ABD ve İngiltere'nin 1980'lerin başında gelişmekte olan ülkeleri dünya sistemi içine daha fazla katmak konusundaki gayretleri ile Türkiye'deki aynı dönemde ekonomik ve sosyal olarak dünyaya daha fazla açılma tarzındaki politikalar arasında bağlantılar incelenmeye çalışılmıştır.

Dünyada ilk olarak XIX. yüzyılda sanayileşme ile kitlesel üretime geçilmeye başlanmış ve üretilen malların miktarı hayli artmıştır. İhtiyaçlar daha seri olarak görülmeye başlanmış fakat zaman içinde üretimin fazlalaşması tüketimin de artması gerekliliğini hissettirmiştir. Arzın kendi talebini doğurmasının gerekli olduğu düşüncesi çok daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Batı'da bu eğilim artmıştır. Bu akımın Türkiye'ye gelişi ise bir hayli sonralara rastlamaktadır. Türkiye için bu süreci 1980'lerin sonrası diye tanımlamak mümkündür. İhracata dayalı büyüme ve ekonominin dışa açık bir hale gelmesi, paranın kolaylıkla diğer paralarla değişebilir olması, dışa açık olmanın halkın da dış etkilere daha fazla açık hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle 1960 sonrası Türk insanının Batı'ya çalışmaya

gitmesi ile bu etkileşim daha da hızlı artmaya başlamıştır. 1980’lerde televizyon yayınlarının geliştiği görülmektedir. 1980 sonlarında ilk özel televizyonların kurulmaya başlaması süreci, Türkiye’de reklam konusunun daha da fazla etkili olmasını gündeme getirmiştir. Reklam ve moda, tüketimin adeta yaşam biçimi haline gelmesi, üretici, satıcı ve müşteri kavramlarını bir hayli değiştirmiş ve her şeyin bir tüketim konusu haline gelmesi süreci başlamıştır. Kullan at düşüncesi, ne pahasına olursa olsun bir şeye sahip olmanın gerekli görülmesi, tüketilecek nesnelerin bir statü konusu haline gelmesi ve tüketimin gelişmesi için çok farklı finansal araçların devreye girmesi gibi hususlar ihtiyaç için üretim ve satın almadan bambaşka bir noktaya geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla genel anlamda insanlarda tüketim dürtüsünün sürekli artması, bunun üretime tesiri, dolaylı olarak Türkiye iş piyasalarını ve İstanbul’daki iş hayatını etkilemiştir. Yüksek oranda üretebilme hedefi makinalaşmayı ve eleman istihdamını tetiklemiş ve bu da mekansal büyüklükleri elzem hale getirmiştir. Eski İstanbul’un daha küçük hacimli imalat ve toptan iş alanları da bu ihtiyacı görememiş ve taşınmalar bir şekilde adeta mecbur hale gelmiştir.

1983 yılında Türkiye’de ANAP’ın iktidara gelmesi ve 1980 askerî darbesi sonrasında oluşturulmaya çalışılan sistemin de bu yönde irade beyan etmesi bir araya gelmiş ve Türkiye ekonomisi daha önceki dönemde olmadığı kadar dış ilişkilere açık bir hüviyete bürünmüştür. Türk lirasının yabancı paralarla kolaylıkla değişimi ve altının serbestçe alışverişinin yapılmaya başlanması özellikle incelediğimiz sektörlerden tekstil ve kuyumculuk alanında ihracat imkânlarını artırmış, ihracata dayalı ve dışa açık bir ekonomi Türkiye’de birçok iş piyasasında önemli bir canlılık ortaya çıkarmıştır. Bu canlılık özellikle kuyumculuk ve tekstil sektörlerini birinci derecede etkilemiştir. Bu etki küreselleşme ile de birleşince, bu sektörlerde hacim artması ortaya çıkmış ve çalışan insanların daha önce daha kapalı bir tarzda ve daha küçük mekânlarda yürüttükleri işleri için daha geniş alanlara ihtiyaç duymalarına yol açmıştır. Bu ihtiyaç yeni mekân arayışlarını da beraberinde getirmiştir.

Geleneksel mekânlar daha dar, daha küçük ve daha sınırlı büyüklüktedir. Arasta, bedesten, eski çarşılar, içinde imalat yapılan hanlar ve atölyeler bunlara örnekler. Bunun en önemli örneği Kapalıçarşı ve çevresi olarak öne çıkmaktadır. Kapalıçarşı

merkezde olarak oradan Eminönü'ne kadar olan bölgede eskiden birçok sektörde iş yerleri birbirlerine yakın olarak yer almaktadır. Bu araştırmada işlenen üç sektör de daha çok şehrin bu alanında yerleşmiştir. Bugün ise bu merkez alan kısmen yine var olmakla beraber eskiye göre ticari hayattaki etki oranı bir hayli azalmıştır. Buralarda çalışanlar ve iş sahipleri, mekânların özelliklerinin de etkisiyle daha sıcak ve yoğun bir ilişki içinde olmuşlardır. Özellikle 1980 sonrası ortaya çıkan mekânsal değişim bu ilişkileri de etkilemiştir. Büyük alışveriş merkezleri, boyutları büyüyen imalat mekânları ve fabrikalaşan işletmeler bu değişimi net olarak göstermektedir. Mesela Sultanhamam'da, Mahmutpaşa'da çalışan tekstilciler Tekstilkent'e, Giyimkent'e, Laleli'ye, Osmanbey'e veya Merter'e taşındıklarında mekânın da tesiriyle eski yakın ilişkileri bulamamışlar ve zamanla daha da bireyselleşmişlerdir. Bu bireyselleşmenin örneği tabiidir ki sadece Türkiye'de olmamıştır. Bu hal öncelikle batıda olmak üzere dünyanın hemen her köşesine yayılan bir keyfiyet olarak dikkati çekmektedir. Bu bireyselleşmenin tesiri iş dünyasındaki ilişkilerde de kendini göstermektedir.

Bu durum, çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde net olarak ortaya çıkmaktadır. Tekstil konusunda İstanbul'un geleneksel anlamda en kuvvetli piyasası olan Sultanhamam ile ilgili yapılmış ve o dönemde oluşmuş iş hayatı prensiplerini konu edinen bir çalışmada ortaya çıkan noktalar ve bunların yeni dönemle mukayesesi eski ve yeni arasındaki değişimi göstermesi açısından ilginç tespitler içermektedir.

Bunlara ilave olarak gıda sektöründe de yine dışa açılmanın da etkisiyle büyüyen iş hacimleri daha farklı üretim ve dağıtım ağlarını da adeta mecburi hale getirmiştir. Daha önceleri var olan üretim yapısı, toptancılık ve perakendecilik alanlarındaki geleneksel zincir, daha farklı dağıtım ve satış organizasyonlarına geçişle birlikte değişmeye başlamıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru bu çerçevede METRO marketin kurulması ile büyük toptancı marketlerin oluşumu devreye girmiş, daha sonraları bunu büyük alışveriş merkezlerinin (AVM) hızlı bir şekilde açılmaları izlemiştir. Bu gelişmenin bir sonraki devresinde ise büyük zincir marketlerin ortaya çıkışı bahsi geçen alanda yeni tür bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler ise önceki dönemde işlerin görüldüğü mekânların değişmesini adeta zorunlu hale getirmiş ve yeni iş alanlarının ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Bu noktada araştırmada ortaya çıkan bir diğerk tespit de merkezî h  k  metlerin bu değışimi çok iyi bir şekilde takip edemediğı ve gerekli kanuni d  zenlemeleri yapmada yavaş davrandığıdır.  zellikle t  m gelişmeler gerçekleştikten sonra hazırlanan ve bir t  rl   istenen kapsamda devreye girmeyen perakendecilik yasası bu konudaki en  nemli  rnektir.

Gıda sekt  r  nde Emin  n  ndeki yoğunluğun b  y  k  l de taşındığı Mega Center, Rami Kuru Gıda Sitesi, meyve ve sebze halleri gıda alanında geleneksel ticaretin yeni d  nemdeki merkezi olmaya devam etmişlerdir. Değışen dağıtım ağıının ortaya çıkardığı yeni satış alanları daha  nceden yapılan planlamaların  tesinde bir boyuta ulaşmıştır. Bug  n bu yeni oluşumların ortaya çıkardığı yeni sorunlarla uğraşılmaktadır. Pandemi sonrası dijitalleşmenin getirdiğı yeni gelişmeler de farklı bir yapıya doğru gidişin sinyallerini vermektedir. T  m bunlar incelenen tarih aralığının dışında kaldığı için tezde bu noktalara temas edilmemiştir. Bu konularda daha sonra yapılacak çalışmalarda mevcut araştırmanın zemini olayların gelişimini doğru olarak tespit etmek açısından  nemli bir veri olarak kullanılabilecektir kanaatini taşımaktayız.

Ele alınan d  nemde  zellikle 3030 sayılı B  y  kşehirler Kanunu'nun getirdiğı yeni hukuki yapı, b  y  kşehirlerin ayrı bir idari birim olarak ortaya çıkmasını sağlamış ve b  y  kşehirler kendi şehir planlarını kısmen  zerk bir şekilde planlayıp uygulamak gibi bir konuma gelmişlerdir. İstanbul B  y  kşehir Belediyesi de 1983 sonrası ANAP iktidarı ile zikri geçen kanunun da sağladığı hukuki ereve içinde İstanbul'daki bu değışimi ve iş alanlarının merkezden çevreye doğru taşınmasını belli bir oranda y  nlendirebilmiştir. Fakat sekt  r temsilcileri ile yapılan m  lakatlarda ortaya çıkan  nemli gerçek ise bu taşınma s  relerinin çok da detaylı bir şekilde planlanamadığı ve birçok noktada s  re içinde farklı uygulamalarla birlikte y  r  d  ğ  gerçeğini de ortaya çıkarmıştır.  zellikle bir kısım konuşmacılar bu s  reler içinde şehir gelişmesi ile ortaya çıkacak rantı elde edebilmek için bazı kesimlerin bu gelişmeleri farklı y  nlere doğru kanalize etmeye çalıştıklarından bahsetmişlerdir. Tezin içerisinde bu aksaklıklara da imk  n dahilinde değinilmeye çalışılmıştır.

Bu değişimin başlangıcı ve sürdürölmesi sırasında İTO'nun ne kadar etkili olduğu meselesi tezde özel olarak inceleme konusu yapılmıştır. Bu çerçevede İTO'nun 1983-2013 arasındaki yıllarda faaliyet raporları incelenmeye çalışılmış ve bu raporlar içinde gelişmelere ne ölçüde katkı sağlandığı tespit edilmeye gayret edilmiştir. Bu süreci takip edebilmek için önemli olayların meydana geldiği dönemlerdeki gazeteler taranmış, yeni oluşan iş merkezlerinin web siteleri, kurucularının yapısı, sektörlerin İTO içindeki temsil oranları da incelenmiştir. Ayrıca İTO'nun son iki dönemdeki başkanı olan Murat Yalçıntaş ve Şekib Avdagiç ile görüşölmüş ve onların izlenimleri alınmıştır. Ayrıca bu süreçlerde aynı anda hem İTO içinde, hem İTO'nun üniversitesinde, hem de İTO adına Büyükşehir ile münasebetlerde etkin bir durumda bulunmuş olan Prof. Dr. Kerem Alkin'in görüşlerine başvurulmuştur. Tezde daha detaylı bir sonuca varabilmek için daha önceki başkanlardan Mehmet Yıldırım ile pandemi şartlarından ötürü, Atalay Şahinoğlu ile de kendisinin bu süreçte vefat etmesinden dolayı görüşme sağlanamaması bir eksiklik olarak nitelenebilir. Buna rağmen, görüşme yapılan kişilerin bir bölümünün (Hikmet Tanrıverdi, Abdullah Çınar, Ali Kopuz) hem İTO içinde hem de kendi sektörleri içinde yönlendirici durumda olmaları bu eksikliği kısmen giderebilecek boyuttadır. Tüm bu incelemeler ve görüşmeler neticesinde varılan kanaat özetle şu şekilde dile getirilebilir:

İTO'nun gelişmeleri önceden gördüğü ve bunları yönlendirme noktasında çok fazla belirleyici çalışmalar yaptığı sonucuna ulaşılammıştır. İTO bu noktada hadiseler ortaya çıktıktan sonra bu hadiselerin sonuçlarına yönelik olarak üyelerini bilgilendirmek, üyelerinin problemlerini yetkili üst makamlara iletme ve gelişen durumlara göre çözümler üretme üzere yoğun bir şekilde devrede olmaya çalışmıştır. İTO'nun bir önceki başkanı Murat Yalçıntaş ve şimdiki başkanı Şekib Avdagiç İTO'nun daha çok bir lobi kuruluşu olarak fonksiyon gördüğünü net olarak ortaya koymuşlardır. 1983 ile 2013 arasında incelenen İTO Faaliyet Raporlarındaki kararlara bakıldığında da bu gerçeği görebilmek kısmen mümkündür:

İTO'nun gelişmelerdeki rolünü daha iyi görebilmek açısından birkaç somut örnek vermek gerekirse şu hususları zikretmek imkan dahilindedir:

İstanbul’da iş alanlarının merkezden çevreye doğru taşınması sırasında kurulan sanayi sitelerinin oluşmasını sağlayan kooperatifler ve onların meselelerinin görüşüldüğü komisyonların kurulması ve bunların aktif olarak çalışması sürecinde İTO etkin bir rol almıştır. Gelişmeler bu komisyonlarda ciddi oranda takip edilmiş ve gerekli görülen durumlarda sürece müdahale edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tekstil sektöründe iki önemli yerleşim yeri olan Tekstilkent ve Giyimkent’in kuruluşu sırasında İTO’da üst düzeyde görev alan kişiler (Atalay Şahinoğlu ve Abdullah Çınar) bu sitelerin yönetimlerinde de aktif olarak bulunmuş ve sürece ciddi katkı sağlamışlardır. Yine gıda sektöründeki yeni yapılanmalarda da aktif durumda olan kişilerin aynı zamanda İTO ve TOBB bünyesinde üst düzey görevlerde bulunmaları dikkat çekici örnekler olarak not edilebilir. Rami Kuru Gıda Sitesi’nin Kayabaşı’ndaki yeni yerinin yapılması aşamasında İTO Başkanı Murat Yalçıntaş’ın TOKİ ile yapılan protokolün içinde yer alması, İTO ve TOBB yönetiminde yer alan Ali Kopuz ve Ali Zafer Taciroğlu’nun özellikle gıda sektörü içindeki etkin çalışmaları da zikredilebilecek önemli örneklerdir.

Kuyumcuların taşınması sürecinde İTO’nun etkisi önceleri çok belirgin değildir. Fakat özellikle 2004 sonrasında Kuyumcukent Başkanı olan Ercan Özgür’ün İTO’da da Meclis üyesi olması ve İTO yönetimi ile sağlıklı bir ilişki kurması sonrasında bu sektörde de İTO’nun etkisi daha belirgin hale gelmiştir.

Fakat burada önemli nokta İTO’nun bu taşınma faaliyetlerinin öncesinde hadiseye direk tesir edici bir noktada bulunup bulunmadığı konusudur. Yapılan görüşmeler ve incelenen belgeler İTO’nun direk karar verici değil kararların uygulanması sırasında etkili bir yardımcı unsur olarak öne çıktığını göstermektedir. Yine de sonuçlar değerlendirildiğinde İTO’nun gerek kurumsal olarak gerekse de üyeleri kanalıyla süreç içinde ciddi bir etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin 1980 sonrasında dünyaya daha fazla entegre olmaya başladığı ve ihracata dayalı bir ekonomik sistemi önelediği dönemde İTO’nun Dünya Ticaret Merkezi’nin kuruluşunda aktif olarak yer alması önemli bir örnek olarak zikredilebilir. Burada İTO lokomotif görevi görerek eski havaalanının çevresinde yaklaşık 500 dönüm bir alanda ihracatı geliştirmeye yönelik fuarların yapılabilmesi için Dünya Ticaret Merkezi’nin

kuruluşunu sağlamıştır. İTO o dönemden bu güne kadar bu projeyi başarılı bir şekilde sürdürmektedir. İTO'nun 2001 yılında sektörlerin eğitimli eleman ihtiyacını da göz önüne alarak İstanbul Ticaret Üniversitesi'ni kurması ve 2011 yılında bu üniversitenin kuyumculara yönelik Mücevherat Mühendisliği bölümü açması ayrıca üniversite içinde sektörlere yönelik yoğun sertifika programlarını devreye sokması (Tekstil Mühendisliği ile ilgili de bir inisiyatif başlatılmış fakat sonrasında bu çalışmaya devam edilmemiştir.) yine İTO'nun gelişmelere yönelik çözüm üretmesi olarak öne çıkan faaliyetleri arasında zikredilebilir.

İTO aynı zamanda birçok sektörde meslek lisesi yapımına özel önem vermiştir. Bu da eski devirlerde daha çok usta çırak sistemi içinde sürdürülmüş olan sektörlere eleman yetiştirme sürecinin okullaşma ile sağlanmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir.

İTO'nun kuruluşu ve ilişkileri itibarıyla ciddi bir etki ağına sahip olduğu ve bu etki ağını belli dönemlerde daha etkin olarak kullandığı görülmektedir. İncelenen dönemde de görüldüğü üzere kamu yöneticileri İTO'yu her dönem ciddiye almışlardır. İTO'dan gelen talepler genelde değerlendirilmiş, İTO'nun organizasyonlarında kamu yöneticileri aktif olarak yer almışlardır. İTO, İstanbul'da iş hayatı içindeki çok yaygın bir kesimi temsil etmektedir. Dolayısıyla planlamaların başlangıç noktalarında çok belirgin olamasa da daha sonraki safhalarda girişimci ruhun verdiği çabuk intibak özelliği ile çözüm üretmeye gayret etmiştir. Dünya Ticaret Merkezinin kuruluşu ile ihracata dayalı yapıya uyum sağlama çabası, şehrin geleneksel merkezinden dışarı çıkarılma durumunda hemen gerekli mekanizmaların kurulup çalıştırılması (kooperatif izleme ve sektörlerde ihtisas komiteleri), Rami Kuru Gıda, Mega Center, Tekstilkent, Giyimkent ve İkitelli Organize Sanayi Bölgesi gibi yapılarda aktif duruma gelme keyfiyetleri İTO'nun desteği ile buralardaki sektör mensuplarının gayretleri ile tahakkuk etmiştir. Bu gelişmeleri de İTO'nun olaylara etkisi cümlesi içinde zikredebilmek mümkündür.

Özetle İTO genelde kendi başına bir politika koyucu ve uygulayıcı bir kurum değil, merkezî veya yerel yönetimlerin politikalarının oluşması ve uygulanması sırasında

sektörlerin beklentilerini ileten, imkan nispetinde yönlendiren ve ortaya çıkan sorunların çözülmesine gayret eden bir kurum olarak işlev görmüştür.

Türkiye’de iktisadi hayatta özellikle 80’lerden sonra görülen yapı değişikliği ve dış ticarete dayalı bir yapının ortaya çıkması içindeki firmaları da bu duruma uygun bir yapılanmaya gitmelerine yol açmıştır. Şirketler iç yapılarını reorganize etmişler ve daha kurumsal bir hale gelmişlerdir. Bu gelişmelerde İTO gerek kurumsal yapısı gerekse de Üniversitesi kanalıyla iş dünyasına belli oranda bir katkı sunmuştur. Görüşme yapılan birçok sektör mensubu bu noktayı dile getirmiştir.

Görüşmelerde ortaya çıkan önemli bir nokta da sektör mensupları birçok noktada eski yapıları ve buradan kaynaklanan daha samimi diye niteledikleri münasebetlere nostaljik bir ilgi duysalar da hiçbirisi eski mekanlara yeniden dönmeyi tercih etmemektedirler. Aksine eski mekanlarda önemli gördükleri özellikle dayanışma ve muhabbete dayalı özlemlerini giderebilmek için yeni mekanizmalar üretmeye çalışmaktadırlar. Buna en somut örnek de Kuyumcukent’te belirli aralıklarla yapılan toplu yemekleri göstermek mümkündür.

Fatih Sultan Mehmet’in döneminde dört ana bölgeye ayrılan İstanbul’da Nefs-i İstanbul olarak adlandırılan kesim en önemli kısmı temsil etmekteydi. Bizans döneminde de Nefs-i İstanbul yani bugünkü geniş Fatih ilçesi benzer öneme sahipti., Konumuz olan her üç sektörün uzun bir süre merkezi iş alanı olarak yer aldığı bölge bugün artık eski işlevinin çok dışında bir hale dönüşmüştür.. İstanbul artık Kocaeli’nden Tekirdağ’a ve Kırklareli’ne kadar uzanan çok merkezli bir megakent hüviyetine bürünmüş durumdadır. Merkezden çevreye doğru bu akış gerek İstanbul sınırları dahilinde gerekse de İstanbul’un merkezinde yer aldığı Marmara bölgesinin içindeki alanlara doğru devam etmektedir. Bu çalışmada belli bir zaman dilimi içerisinde, çeşitli yönleriyle incelemeye çalıştığımız üç sektörde tespit edebildiğimiz hususlar, devam etmekte olan bu serüvenin gerek bugün gerekse de yarınlarda alabileceği şekilleri daha iyi anlayabilmek ve ortaya çıkabilecek yeni gelişmeleri tahmin edebilmek için yararlı olacaktır kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

(tarih yok). İstanbul Gıda Toptancı Tüccarları Derneği: <http://www.igtod.org> adresinden alındı

(tarih yok). Metro: <https://www.metro-tr.com> adresinden alındı

Çınar, A. (2020, 3 Mart). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Çiftçi, İ. (2007). Küreselleşme Paradoksuyla Gelen Çatışmacı Görüşler ve Çoğulcu Bir Kuruluş Paradigması Olarak: Tarihte ve Günümüzde İstanbul Ruhu. *Eminönü İkinci Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul.

Özay, İ. H., Selçuk, M., Kaçar, M., Hacısalihoğlu, İ., & Erbaş, A. E. (2002). *Dünden Bugüne Yarınların İstanbul'u*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar Daire Başkanlığı Harita Müdürlüğü.

Özdemir, S. (tarih yok). *Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme*. Sosyal Siyaset: http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sosyal_gelisim.htm adresinden alındı

Özet, İ. (2020). *Fatih Başakşehir Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özgür, E. (2020, Şubat 21). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde İTO'nun ve sektörün rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) Şehir, Bahçelievler, Kuyumcukent.

Özgür, H., & Yavuzçehre, P. S. (2016). Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi: 1982-2015. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(7), 903-926.

Özgür, H., & Yavuzçehre, P. S. (2016). Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi:1982-2015. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 903-926.

Özimek (Mesleki Eğitim Projesi) Dünyanın En İyi Projesi. (2011, 11 Haziran). Türk İnternet: <https://turk-internet.com/ozimek-mesleki-egitim-projesi-dunyanin-en-iyi-projesi/> adresinden alındı

Açıklan, M. (2020, 26 Ağustos). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde İstanbul Büyükşehir Belediyesinin rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) İstanbul, Ümraniye.

Akgül, O. (2018). Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Ücret Düzeylerine Olan Etkisi. *(Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi.

Akpınar, İ. (2010). “İstanbul’u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı,” 2000’den kesitler II: Cumhuriyet’in Mekanları/Zamanları/İnsanları. *Doktora Araştırmaları Sempozyumu Kitabı* (s. 107-124). içinde Ankara: Dipnot Yayınları&ODTÜ Yayınevi.

Aksu, C. (2004). Hanîf’in Hadis Tercümesi Şerhi. *İlmî Araştırmalar Dergisi*(17).

Akyıldız, H., & Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(1), 53.

Alayoğlu, N. (2020, Şubat 21). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde İTO'nun rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) İstanbul, Eminönü, İTO.

Alkin, K. (2020, Mart 3). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde İTO'nun ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) İstanbul, Bahçelievler, TİM Genel Merkezi.

Alp, M. (1963, Kasım). Eski Eyüp Sultan. *Türk Folklor Araştırmaları*(172).

Arat, S. (2001, 9 Temmuz). *Kuyumcukent'in Temeli Atıldı*. Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kuyumcukentin-temeli-atildi-2990> adresinden alındı

Arat, Y. (1997). The Project of Modernity and Women in Turkey. S. Bozdoğan, & R. Kasaba içinde, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* (s. 95-112). Seattle: University of Washington Press.

Arlı, A. (2016). İstanbul'un Uzun Asrı: Dünya ve Türkiye Ölçeğinde. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. içinde İstanbul: Kültür A.Ş.

Aslan, N. (2005). Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme. E. O. vd. içinde, *Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım* (s. 13). Ankara: Ekin Yayınevi.

Atasoy, F. (2005). *Küreselleşme ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Atatürk'ün Büyük Projesi: SÜMERBANK. (2017, 5 Eylül). Bilge Türk: <https://bilgeturkhaber.com/ataturk-039-un-buyuk-projesi-sumerbank> adresinden alındı

Avdagiç, Ş. (2020, Ağustos 19). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde İTO'nun rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) İstanbul, Eminönü, İstanbul Ticaret Odası.

Ayık, U., & Avcı, S. (2018). Ekonomik ve Mekânsal Boyutlarıyla Sanayisizleşme. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*. Ankara.

Aybet, G. Ü. (2016). 17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi'nde Uluslararası ve Şehirlerarası Ulaşım ve Ticaret. *VIII. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu*, (s. 27-32). İstanbul.

Aydın, M. K. (2000). Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 13-26.

Badie, B. (2001). Realism under Praise, or a Requiem? The Paradigmatic Debate in International Relations. *International Political Science Review*, 22(3).

Bakar, B. (2010, Ekim). Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün İlk İstanbul Ziyareti (1 Temmuz - 30 Eylül 1927). *Türk Dünyası Araştırmaları*(188), s. 9-36.

Balkuv, M. (2021, 23 Eylül). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Baran, M. (2013, Aralık 12). Hanlardan Plazalara TV Programı. (E. Erken, Röportaj Yapan) Ankara: TRT TURK.

Barman, A. (1979). *Prost'un İstanbul Nazım Plan Çalışmaları: İstanbul/Yok Edilen Kültür Mirası*. İstanbul: İmar İskân Bakanlığı Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Başkanlığı.

Barut, A. (2003). Pamuğun Tarihçesi ve Çöküşü. *Cine Tarım*(46).

Bayraç, N. (2003). Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 41-62.

Bereket, Ö. (2014). *Ticaretin Altın Kurallarının Yazıldığı Yer: Sultanhamam*. İstanbul: Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TETSİAD).

Britton, S. G. (1991). Tourism, capital and place: Towards a critical geography of tourism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 9(4), 451–78.

Bulduklu, Y. (Tarih yok. Erişim 13.06.2022); Eleştirel Çalışmalarda Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Gömülü Teori; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/673236>

Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun Kanun No. 3030 Kabul Tarihi : 27.6.1984 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18453.pdf>

Cansever, T. (1998). *İstanbul'u Anlamak*. İstanbul.

Castells, M. (1997). *The information age: Economy, society and culture. Volume II: The power of identity*. Malden, MA: Blackwell.

Castells, M. (1998). *The information age: Economy, society and culture. Volume III: End of millennium*. Malden, MA: Blackwell.

Ceylan, C. (2011). *Küreselleşmenin Sektörel Etkileri: Araştırma Projesi*. İstanbul: İTO Yayınları.

Colantonio, Andrea, et al. *Transforming Urban Economies : Policy Lessons from European and Asian Cities*, Taylor & Francis Group, 2013. ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/bogazici-ebooks/detail.action?docID=1344591>. Created from bogazici-ebooks on 2022-05-21 10:20:58.

Coşkun, C. A., & Şen, H. (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*. Ankara: TOSYÖV Yayınları.

Dalan, B. (1989, 25 Mart). (İ. İ. Gazetesi, Röportaj Yapan)

der., Keyman, E. F., & Sarıbay, A. Y. (2000). *Yirmibirinci Yüzyıla Doğru Global Kapitalizm, Oryantalizm, Yerlililik”, Global ve Yerel Eksende Türkiye*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ener, M., & Demircan, E. S. (2007). Müdahaleci Devlet Anlayışının Erozyonu: İktisat ve Maliye Politikalarında Değişim-Türkiye Örneği. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(2), 215.

Erbaş, A. E. (2014). Central Business District Planning and the Sustainable Urban Development Process in Istanbul. Z. S. (ed.), & C. A. Brebbia içinde, *Sustainable City VIII* (s. 69-80). Southampton: WIT Press.

Erbaş, A. E. (2018, Mayıs). İstanbul Metropoliten Alanı’nda 1980 Sonrası Kentsel Gelişme Dinamikleri ve İdari Coğrafyada Sınır Değişiklikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(1), 17-38.

Erdebil, M. (2013, Kasım 14). Hanlardan Plazalara TV Programı. (E. Erken, Röportaj Yapan) Ankara: TRT TURK.

Erdoğan, E., & Ak, M. Z. (2003). Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar. *Kamu-İş*, 7(s), s. 5-6.

Erken, E. (2010). Osmanlı'da ekonomi basını: Dersaadet Ticaret Odası gazetesi örneği (1885-1886) (1-26. sayıların transkripsiyonu). *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Eryılmaz, B. (2010). *Kamu Yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.

Eyice, S. (1992). Büyük Çarşı. *İslam Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Fischer, S. (2003, Mayıs). Globalization and its Challenges. *American Economic Review*, 93(2).

Florida, R. (2005). Cities and the creative class. London: Routledge. (Andrea s. 50)

Frenkle, A. (2001). Why high-technology firms choose to locate in or near metropolitan areas. *Urban Studies*, 38(7), 1083–1101.

Göncüoğlu, S. F. (2014). *Bahçekapı: Kadim Ticaretin Bahçekapı ve Çevresindeki Serüveni*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Gül, M. (2014). *The Emergence of Modern Istanbul*. I.B. Tauris.

Gülsoy, U., & Nazır, B. (2009). *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu: Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Güvenç, M. (1993). Metropol Değil Azman Bir Sanayi Kenti. *İstanbul*(5), 75-81.

Güner, Kağan; Her milli mimari fenadır, her iyi mimari millidir, *Bilim ve Gelecek Dergisi* Sayı; 130, 1 Aralık 2014, <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2014/12/01/her-milli-mimari-fenadir-her-iyi-mimari-millidir/>

Giyimkent. (tarih yok). *Giyimkent*: <https://giyimkent.com.tr> adresinden alındı

Hal Müdürlüğü. (tarih yok). <https://tarim.ibb.istanbul/hal-mudurlugu/> adresinden alındı

Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. (S. Savran, Dü.) Metis Yayınları.

Harvey, D. (1990). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.

Hatıplı, M. (2017). Postmodernizm, Tüketim, Popüler Kültür ve Medya. *Bilgi*(34), 32-50.

İMÇ. (tarih yok). *İMÇ'nin Tarihçesi*. İMÇ: <http://www.imc.org.tr/icerik.php?m=33> adresinden alındı

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (1998). *İstanbul'un Altın Yılları (1994-1998)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2001). *Plan Raporu 1/5000 Ölçek*.

İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi. (tarih yok). İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi: <https://iosb.org.tr> adresinden alındı

İstanbul Kuyumcular Odası. (tarih yok). *Türkiye'de Kuyumculuk*. İstanbul Kuyumcular Odası: <https://www.iko.org.tr/sektor/turkiye-de-kuyumculuk> adresinden alındı

İstanbul Ticaret Üniversitesi. (tarih yok). *Mücevherat Mühendisliği*. İstanbul Ticaret Üniversitesi: <https://ticaret.edu.tr/fen-bilimleri-enstitusu/mucevherat-muhendisligi/> adresinden alındı

İstanbul Ticaret Odası. (tarih yok). İstanbul Ticaret Odası: <https://www.ito.org.tr/tr> adresinden alındı

İstanbul Ticaret Odası. (2007). *Loncadan Odaya*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

İTO. (1986). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (1988). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (1993). *Faaliyet Raporu*. İstanbul. <http://213.144.102.100/itoyayin/0024757.pdf>
adresinden alındı

İTO. (1994). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (1995). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (1996). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (1997). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (1998). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (1999). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (2000). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (2001). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (2002). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (2006). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (2007). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (2011). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (2013). *Faaliyet Raporu*. İstanbul.

İTO. (tarih yok). *İTO*. İTO Kurumsal Web Sitesi Tanıtım Kitapçığı: http://ito.org.tr/documents/Kurumsal/istanbul_ticaret_odasi_tanitim_kitapcigi.pdf adresinden alındı

Jenkins, J., Leight, K. and Jaynes, A. (2006). Do high technology policies work? High technology industry employment growth in US metropolitan areas, 1988–98. *Social Forces*, 85(1), 267–96.

Köknel, S. (2007). 1950-80 arası İTO faktörü. (A. Özgürel içinde, *Lonca'dan Odaya* (s. 256-263). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Köse, R., Koltuk, N., Şahin, E., & Alikılıç, D. (2019). *Dünden Bugüne Tarihi İstanbul Çarşıları*. İstanbul: Turing Otomobil Kurumu Yayınları.

Köseoğlu, F. G. (2010). *Haliç'te kültür endüstrilerinin yer seçimi, kümelenme eğilimi ve kentsel yenileşme ile kültür endüstrileri arasındaki iletişim*. İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/8073/1/10882.pdf> adresinden alındı

Kırılmaz, H., & Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları. *İnsan&İnsan*(8), 32-58.

Kırdar, L. (1945). *Harp Yıllarında İstanbul'daki Faaliyetler*. İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası.

Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5, 219-230.

Kıyıklık, F. (2020, Eylül 26). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde Büyükşehir ve İlçe Belediyelerinin rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) İstanbul, Bakırköy, Dünya Ticaret Merkezi.

Kapçı, H. Z., & Hodancı, Y. (2020, Haziran). Millî Korunma Kanunu'nda 1946 ve 1954 Değişiklikleri. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*(3).

Karadoğan, U. (2021, 4 Eylül). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Karahan, A. (tarih yok). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Karaman, A. (1999). Bir Disiplin ve Meslek Olarak Kentsel Tasarımın Yeri, Konumu ve İçeriği. *I. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi* (s. 234-239). İstanbul: MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Keskin, A., & Diren, M. (1992). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama Çalışmaları, Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu. *İstanbul'un Kentsel Gelişme Sorunları ve Avrupa Metropollerini*, (s. 222-241). İstanbul.

Kopuz, A. (tarih yok). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Kuyumcukent Kurumsal Web Sitesi: <https://www.kuyumcukent.com.tr/Tarihcemiz>

İstanbul Kuyumcular Odası Kurumsal Web Sitesi:

<https://www.iko.org.tr/sektor/turkiye-de-kuyumculuk>

Kuyumcukent Tapu Teslim Töreni Yapıldı. (2009, 3 Şubat). Son Dakika: <https://www.sondakika.com/haber/haber-kuyumcukent-tapu-teslim-toreni-yapildi/> adresinden alındı

Leveau, T. (1960). L'Oeuvre de Henri Prost. *L'Academie d'Architecture*, 183-205.

Manav, M. (2021). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Mega Center İstanbul. (tarih yok). Mega Center: <https://www.megacenter.com.tr> adresinden alındı

Milliyet. (2013, 3 Mayıs). *Öğrenciler laboratuvarında mücevher araştırarak* . Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ogrenciler-laboratuvar-da-mucevher-arastiracak-1702763> adresinden alındı

Millî Gazete. (2006, 7 Ekim). *Bizi Kovun!* Millî Gazete: <https://www.milligazete.com.tr/haber/761295/bizi-kovun> adresinden alındı

Morgenthau, H. J. (1999). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. London and New York: Routledge Publications.

Mortan, K., & Küçükerman, Ö. (2010). *Çarşı Pazar Ticaret ve Kapalıçarşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Musterd, S. and Murie, A. (2010). *Making Competitive Cities Work*. Oxford: Blackwell Publishing.

Mutlu, A. (2015). Sokağa Çıkmak İçin Çıkmaz Sokak. *IV. Uluslararası Canık Sempozyumu*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF.

Nazır, B. (2011). *Dersaadet'te Ticaret*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Oran, B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Olson, M.(2009) *The Logic of Collective Action*. Vol. 124. Harvard University Press,

Parlak, Z., & Gümüş, İ. (2020). 14. Bölüm: Türkiye'de Kentleşme. A. M. (ed.) içinde, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı: Ortak Ders Notları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Ders Notları.

Porter, M. (1990). The competitive advantage of nations. London: Collier Macmillan.

Resmî Gazete. (1956, 30 Haziran).

Samsama, S. (2021). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Sümer Holding. (tarih yok). *Kuruluş ve Tarihçe*. Sümer Holding: <http://www.sumerholding.gov.tr/tr/kurumsal/sirket/tarihce.aspx> adresinden alındı

Sevengil, R. A. (1985). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sezgin, S., & Gül, İ. (2019). Haller ve Gıda Güvenliğinde Hallerin Önemi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Bayrampaşa Hali Örneği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 105-118.

Solak, İ. (2008). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Sebze Meyve Tüketimi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(24), 217-251.

Sudaş, N. (2013, Kasım 14). Hanlardan Plazalara TV Programı. (E. Erken, Röportaj Yapan) Ankara: TRT TURK.

Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyetin 75. Yılı, Gecekondu'nun 50. Yılı. S. Y. (ed.) içinde, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* (s. 301-316). İstanbul.

Tümertekin, E. (1997). *İstanbul: İnsan ve Mekân*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türkoğlu, F. (2021, 30 Mart). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Taşçı, F. (2013). Refah Devleti Modelleri İçerisinde Türkiye'nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan&Toplum Dergisi*, 3(5).

Takım, A. (2011). Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*(160), s. 157.

Tanrıverdi, H. (2021). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Teknopark İstanbul. (tarih yok). *Teknopark İstanbul*. Teknopark İstanbul: <https://www.teknoparkistanbul.com.tr/teknopark-istanbul> adresinden alındı

Tekstilkent. (tarih yok). Tekstilkent: <http://tekstilkent.com.tr/> adresinden alındı

Uçak, E. (2021). (E. Erken, Röportaj Yapan)

Uzun, H. (2020, Ağustos 2020). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde siyasi iradenin rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) İstanbul, Ümraniye.

Vural, M. G. (2003, Mayıs). *Altın Piyasası ve Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler*. TCMB: <http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/goknilvural.pdf> adresinden alındı

Yücesoy, E. Ü., & Güvenç, M. (2010). İstanbul'un Yeni Zamanları: 1990 Sonrası İktisadi ve Sosyal Yapıda Değişim: Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi. *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 12-19.

Yümlü, M. (2013, Aralık 19). Hanlardan Plazalara TV Programı. (E. Erken, Röportaj Yapan) Ankara: TRT TURK.

Yalçıntaş, M. (2020, Mart 30). İş yerlerinin şehrin merkezinden çevreye taşınması sürecinde İTO'nun rolü. (E. Erken, Röportaj Yapan) İstanbul, Söğütözü, İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Yemen, A. (2015, Nisan). Kalkınma Planlarında Büyükşehirlerin Mevcut Durum Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37).

Yeter, E. (2002). Metropolen Alan Yönetiminde Yeni Arayışlar: İstanbul. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2(11), 41-50.

Zengin, R. (tarih yok). *Pamuğun Tarihteki Yeri*. Ramazan Zengin: <https://www.ramazanzengin.net/?pnum=14&pt=PAMUĞUN+TARİHÇESİ> adresinden alındı

Zorlu, İ. E. (2011). *Kentsel Tasarım Proje Süreçlerinin Katılımcı Yaklaşım ile Yönetimi: İstanbul Metropolen Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
<https://polen.itu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11527/2323/11414.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı